

א אבל קטן וכו'. סוף פ' לולב הגזול קטן שהוא יודע לדבר אביו מלמדו תורה מאי תורה תורה צוה לנו וכו'.

ב כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. שם (דף ל') ברייתא אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין ת"ל והודעתם וגו': ולא בנו ובן בנו וכו'. ברייתא בספרי פרשת ואתחנן. ומה שאמר א"כ למה נצטוו כו' זה אינו שני בברייתא ואולי מצאו רבינו במקום אחר. ובפ"ק דקדושין (דף ל') אמרין התם עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן שלמדו אבי אביו וכו' ולא כזבולון בן דן דאילו התם מקרא ומשנה

א נשים ועבדים וכו'. פ"ק דקדושין [כ"ט] אמרין דאין אדם חייב ללמד את בתו תורה מדכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם. ובסוף פרק שני דכתובות [כ"ח]. אמרין דאסור שילמד עבדו תורה. ואמרין תו בפ"ק דקדושין מדכתיב ולמדתם אותם את בניכם וכתביב בדוכתא אחריתא ולמדתם אותם

ושמרתם לעשותם ילפין שכל שאחרים מצווים ללמדו מצווה ללמד עצמו וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אינו מצווה ללמד עצמו: ואין האשה חייבת וכו'. נתבאר בסמוך:

ב כשם שחייב אדם ללמד את בנו וכו'. שם ברייתא ומימרא דרבי"ל ודלא כאידך ברייתא דפרטה מלמד את בן בנו: ולא בן ובן בנו בלבד וכו' מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך וכו'. בספרי: אם כן למה נצטוו וכו'. כוונת רבינו לתת שני הבדלים בין בנו לבן חבירו, אחד דבני קודם, שני דבנו חייב לשכור לו מלמד אם הוא אינו יכול אבל בן חבירו אינו חייב לשכור לו

הלכות תלמוד תורה

יש בכללן שתי מצוות עשה - (א) ראשונה, ללמד תורה; (ב) [א] שנייה, לכבד מלמדיה יודעייה. ובאור שתי מצוות אלו - בפ"ק אלו.

פרק א

א. [ב] נשים¹ ועבדים² - פטורים מתלמוד תורה; אבל קטן - אביו חייב [א] ללמדו תורה³, שנאמר: "ולמדתם אתם את בניכם, לדבר בם"⁴. ואין האשה חייבת ללמד את בנה, שכל החיב ללמד חיב ללמד⁵. ב. [ב] [ג] כשם שאדם חיב ללמד את בנו - כך הוא חיב ללמד את בן בנו⁶, שנאמר: "והודעתם לבניך, ולבני בניך"⁷. ולא בנו ובן בנו בלבד, [ד] אלא מצוה על כל חכם וחכם מישאל ללמד את כל התלמידים⁸, אף על פי שאינן בניו,

הגהות מיימוניות

דאמר התם ההוא דינא דאחתי ליה למלוה לנכסי דלוה מקמי דלתבעיה ללוה סלקיה רב חנניה בריה דרב יבא וכו' עד נכסיה דבר איניש ערבין ביה וקיימא לן לא יתבע מן הערב תחילה ואי לא אפשר לשדורוי לאודועי עבדין כרב נחמן עכ"ל. כל זה כתב מורי רבינו זצ"ל, ע"כ: [ב] כדרב יהודה דאמר כזבולון בן דן וכו' וכן בברייתא אחרת וכן פסקו כל רבתי ודלא כברייתא דפליגא, ע"כ:

[א] כתב מהר"ם זצ"ל דכייפינן ליה ללמדם או לשכור להם מלמדים דמאי שנא האי עשה דולמדתם אותם את בניכם משאר עשה דכייפינן לקיים כמו עשה דסוכה וכן למאן דאמר פריעת בעל חוב מצוה אמר בפרק הכותב דכופין אותו לפרוע מידי דהוי אשאר מצות עשה וכשם שאב חייב בבנו למול ולפרותו דכופין אותו לקיים הכי נמי כייפינן ליה ללמדו תורה וכיון דהא מילתא חובה הוה ליה כשאר בעל חוב ועבדינן בהא מילתא כמו שכתב רבינו האלפס בפרק הכותב אבל ודאי אי מצוין לשדורוי ליה לאודועי משדרינן ומודעינן ליה כי ההיא

מגדל עז

נשים ועבדים פטורים מת"ת עד והודעתם. הכל פ"ק דקדושין (דף כ"ט ע"ב): ולא בנו ובן בנו עד אלא בחנם. הכל בספרי:

פרס המלך

ויומתק עוד מה שלא הודיע החיוב בתחילת ההלכות כיון שהודיעו כבר בהקדמה להלכות אלו (שגם אותם כתב הרמב"ם): "יש בכללן ב' מ"ע כו'" - הדינו הודעת החיוב".

לקוטי שיחות חלק י"ד עמוד 236.

ג. "כשם שאדם חיב ללמד את בנו כך הוא חיב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך".

לימוד זה מגמרא קידושין ומכיון שנאמר "לבניך ולבני בניך" החיוב הוא על בן בנו אבל לא על בן בן בנו. אבל מפרשי על הפסוק "גם בני מכיר בן מנשה יולדו על ברכי יוסף" - גדלן בין ברכיו" שמשמעו גם (ובעיקר) שלמדם תורה נראה שלדעתו יש חיוב ללמד תורה גם לבן בן בנו שהרי יוסף לא היה מחייב ללמד לתלמידים בכלל כיון ש"את יהודה שלח להורות לפניו גושנה"¹ והנהיג ישיבה ובפרט שיוסף היה משנה למלך ועסוק בענייני המדינה של מצרים והעוסק בצרכי ציבור באמונה פטור מללמוד עם תלמידים². וכן משמע מתרגום אונקלוס שם "אתילדו ורבי יוסף" שגדלו על ברכיו ולמדו תורה.

לקוטי שיחות חלק כ' עמוד 247.

ד. " . אלא מצוה על כל חכם וחכם כו'".

בלשון "על כל חכם וחכם" (ולא כל חכם) כוונתו לכל סוגי החכמים, על דרך שמצינו בפסוק "איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל כו'" המדבר גם בנכרים³. וע"ד לשון המשנה⁴ "עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שלוש מאות ועשר עולמות כו'" שהכוונה

א. "יש בכללן שתי מצוות עשה . . שניה לכבד מלמדיה ויודעייה".

אינו מזכיר זקן שאינו חכם וכן כתב בסהמ"צ "היא שצוינו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם והוא אמרו ית' מפני שיבה תקום וגו' פני זקן וכו'"¹ ולא הזכיר זקן סתם. וכן בפ"ו ה"א "כל תלמיד חכמים מצוה להדרו . . שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". ובה"ט שם הזכיר זקן מופלג בזקנה ש"עומדין לפניו" אף על פי שאינו חכם אבל לא כתב הלשון מצוה (לעמוד מפניו וכד') ומשמע שעיניך המצוה לשיטתו היא דוקא בתלמידי חכמים. וכן משמע ממה שכתב במו"נ² "המצות וכו' אשר ספרנום בהל' יסודי התורה וכו' וכבוד חכמי התורה וכו' ובכלל זאת המצוה ג"כ להתנהג בבושת פנים ובענוה כו' אמרו מפני שיבה תקום וכו'".

לקוטי שיחות חלק כ"ז עמוד 376.

ב. "נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה אבל קטן אביו חיב ללמדו תורה שנאמר כו'".

צריך להבין מדוע פתח בפטורי הת"ת כשעדין לא הודיע ע"ד החיוב. וי"ל מכיון שחיוב ת"ת מתחיל תמיד כשהוא קטן (אלא שהחיוב הוא על האב) חייב להקדים ולהודיע שמצד עצמו אין חיוב על הקטן ופתח בלשון הרגיל בגמ' "נשים עבדים וקטנים" אלא שמיד חילק והדגיש שהקטן אביו חייב ללמדו תורה וזו דרכו "לכלול דברים בינים לכללם (להביא) מנינם וכו'".

מקורות היד הלכות תלמוד תורה

פרק א 1 קידושין כט, ב. 2 חגיגה ד, א. ועיין כתובות כח, א (כס"מ). 3 ספרי עקב יא, יט. סוכה מב, א. תוספתא קידושין פ"א, ח. 4 עקב יא, ט. 5 קידושין שם. 6 קידושין ל, א. 7 ואתחנן ד, ט. 8 אבות פ"א מ"א. אר"נ פ"ב, ט.

מקורות הפרס

א. מ"ע ר"ט. ב. ויקרא יט, לב. ג. ח"ג פל"י. ד. ולהעיר יתרה מהנ"ל שבטשריע שהבדילו ת"ת דקטן מזה גדול - הקיימו ת"ת דקטן. ובשורש דארה"ז (שאין דרכו בכללם ומנינים מקדים רק פטור דקטן. כל הנ"ל לא שייך בנוגע לסוכה (שחינוכה מדרבנן) ובכ"ז הקדים הפטורים (רפ"ו) כי בפ"ק שלפ"ז מדבר בדיני הסוכה ודלא כבהל' ק"ש (רפ"ד) אף שבכל הנ"ל אותו הלשון נשים ועבדים וקטנים. ואולי יש לומר שהוא על דרך (ולא ממש) הכלל שבריש מס' עירובין וסוכה דנפישין מילתא כו' - בנוגע למשנה, שבסגנון זה כותב הרמב"ם משנה תורה שלו, ובפרט שכלל זה - סברה הוא. ה. ל, א. ו. ויחי ג, כג. ז. ראה לקו"ש ח"ט ע' 39 הערה 31. ח. ויגש מז, כח ובפרשיי שם. ט. ראה ה"ל ת"ת לארה"ז ס"ס צג ובקריא סק"א. י. ויקרא כב, יח. יא. פרשיי שם כ"ה. יב. עוקצין בסופה.

מקורות היר

9 ואתחנן ו. ז. 10 ספרי ואתחנן שם. 11 מ"ב ב. ג. 12 תנחומא צו יד. ועיין ביצה טו, א. ב"ב כא, א. תד"ר פ"ט.

למלך דוקא בטורח גופו נתחייב אבל לא בהוצאת ממנו. ואפשר לדעת רבינו גם לכן בנו חייב לשכור לו מלמד. וכן בן בנו נ"ל פשוט דקודם לכן חבירו נקט בן בנו וה"ה לכן בן בנו ולא ה"מ למכתב והודעתם לזרעך דהו"א בנות בכלל. אבל הא מספקא לי אי בן בתו קודם לכן חבירו דאפשר דאין קודם לכן חבירו אלא היכא דנתחייב באביו אבל

גבי בת דליכא למימר הכי לא:

ג מי שלא למדו אביו וכו'. פרק קמא דקידושין (דף כ"ט): וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם וכו'. בסוף פ"ק דקידושין. ותיבת וכן אינה נוחה לי ויש ליישב דה"ק אע"פ שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו. ותרע שהוא מצווה בכך שהרי מצונו בכל מקום קודם התלמוד למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ומאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד:

שנאמר: "וְשִׁנְתָּם לְבָנֶיךָ" - מפי השמועה

למדו¹⁰, 'בְּנֶיךָ' - אֵלּוּ תִּלְמִידֶיךָ, שְׁתַּחֲלִמִידִים

קְרוֹיִן בְּנִים, שְׁנֵאמָר: "וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים"¹¹.

אם כן, למה נצטוו על בנו, ועל בן בנו?

לְהַקְדִּים בְּנוֹ לְבֶן בְּנוֹ, וְכֵן בְּנוֹ לְבֶן חֲבֵירוֹ.

(ג.) וְחֵיב לְשַׁכֵּר מְלָמֵד לְבְנוֹ לְלַמְדוֹ¹², וְאִינוֹ

חֵיב לְלַמֵּד בֶּן חֲבֵירוֹ אֶלָּא בְּחֻנָּם.

[ה] מִי שֶׁלֹּא לָמְדוֹ אָבִיו - חֵיב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ

וכו' ואילו הכא מקרא לכו, ע"כ. ולפי היתרון משמע דכשנאמר בגמרא עד היכן ר"ל עד כמה דורות חייב ואמרו עד אבי אביו והשאת קשה דהרי כתב רבינו והיא ברייתא בספרי דאפילו לתלמידים חייב ללמד ולא נאמר בנו וכן בנו אלא להקדים וכו' ודוחק לומר דבגמרא דידן פליג אברייתא דספרי. ועוד קשה ואמאי לא תירצו בגמרא דהא דאמרין למדו מקרא אין מלמדו משנה הוא בשכר והא דאמרין מלמדו משנה הלכות ואגדות וכו' הוא כחנם דבחנוס חייב ללמדו הכל וכן משמע מדברי רבינו לקמן שכתב וחייב ללמדו עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכו' משמע הא בחנוס חייב ללמדו הכל וכן משמע מדברי הטור שכתב לשון רבינו בפרק א' מהלכות ת"ת כתב אינו חייב ללמדו בשכר משנה וגמרא וכו' דמשמע דבחנוס חייב. ונראה לתרץ דהני תרי קושיות חדא מיתרץ חברתא דעכ"פ מה שכתב עד היכן חייב אדם ללמדו וכו' הוא בשכר דא"כ קשה בין

למקשה דסבר ששאלו כמה דברים חייב אדם ללמדו אמאי שאל בבנו היה לו לשאול אפילו באחר דאפילו אחר נמי חייב ללמדו מושננתם לבנין וכן למתן ששאל עד כמה דורות קשה נמי דהיכי קאמר אבי אביו דמשמע הא אחר לא דאפילו אחר נמי אלא ודאי דכולהו סבירי דהך עד היכן חייב ללמדו הוא בשכר ולכן מה שאמר דלכן בנו חייב הוא חייב ללמדו בשכר ולפי זה למדנו דלכן בנו נמי חייב ללמדו בשכר:

ג וְחֵיב לְשַׁכֵּר מְלָמֵד לְבְנוֹ לְלַמְדוֹ וְאִינוֹ חֵיב לְלַמֵּד בֶּן חֲבֵירוֹ אֶלָּא בְּחֻנָּם וכו'. זה לא מצאתי מפורש. ומהר"ק ז"ל כתב דמסברא ידע ליה שכתב ומשמע ליה להרמב"ם דכיון דמותר ליטול שכר על המקרא א"כ חייב ללמדו בשכר, ע"כ. ויש להסתפק אם זה שכתב רבינו חייב לשכור הוא מדרבנן או מדאורייתא דאם הוא מדאורייתא קשה מה הוקשה לו לרבינו א"כ למה נצטוו על בנו ועל בן בנו וכו' הא הוצרך להזכיר בנו וכן בנו להודיענו שהוא חייב ללמדם בשכר ואם הוא מדרבנן קשה הא דכתב מהר"ם דכייפינן ליה ללמדו או ישכור לבניו מלמד דמאי שנא האי עשה של ולמדתם וכו' ואי שכירות הוא מדרבנן א"כ היכי קאמר מאי שנא האי עשה של ולמדתם הא זה אינו אלא מדרבנן. ואפשר לי לומר דהוא מדרבנן ויצא לו לרבינו מהא דאמרין בפ' לא יחפור (דף כ"א) אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב וכו' שכתחלה מי שיש לו אב היה מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה לומד תורה מאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם כלומר שהאב בעצמו חייב ללמדו ואם אינו יודע האב ללמד אינו חייב לשכור התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים וכו' דמשמע דמכח התקנה חייב ללמד אותו בשכר. ודברי מהר"ם אפשר ליישב דה"ק כשהאב יודע ללמד כייפינן ליה שילמד או ישכור שכיון שהוא יודע הרי מוטל עליו המצוה ולכן כייפינן ליה שילמד או ישכור אבל אם אינו יודע ללמד לא כייפינן ליה לשכור כיון דאין עליו מוטל המצוה דשכירות הוא מדרבנן כדפרישית. זה נראה לי לומר בדוחק ואעפ"כ לא ידעתי מנין לו לרבינו שכן בנו חייב לו ללמדו בשכר דאין זה התקנה דיהושע בן גמלא ואם נפרש דברי רבינו דמ"ש וחייב לשכור מלמד לבנו היינו לבנו דוקא ומ"ש אבל אינו חייב ללמד את בן חבירו אינו מדויק דה"ה בן בנו דאינו חייב ללמדו בשכר ורישא דלישני דוקא ולפי זה אפשר לומר דהוא מדאורייתא וכפשוט דברי הגהה ולא קשה הקושיא שהקשיתי דאמאי אמר למה נצטוו על בנו ועל בן בנו וכו'. ולפי זה מ"ש בכתרא מתקנת יהושע בן גמלא י"ל שיהושע בן גמלא

משנה פ"ח

להקדים בנו לבן בנו כו'. (א"ה כתב מרן ואפשר לדעת רבינו גם לכן בנו חייב לשכור לו מלמד. ועיין מ"ש הרב המחבר פ"ה מהל' מלוה ולוה):

מגדל צו

מי שלא למדו אביו וכו'. עד ואחר כך ילמוד תורה. הכל פ"ק דקדושין (דף כ"ט):

הגהות מיימוניות

[ג] וכן פסק רבינו שמחה מתקנת יהושע בן גמלא ואילך אם אינו יודע ללמדו בעצמו, ע"כ:

פרס המלך

מחוייבת בפרי' ורבי' "מ"מ יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותיו".

אמנם בכל הנ"ל הרי שמכשרי המצוה או המסייעים במצוה אינם חלק מהמצוה עצמה שהרי מצות פריה ורבי' היא ההולדה ולא שיתוף האשה במצוה וכן גם בנית סוכה ועשית לולב אין הבניה והעשייה מצוה לעצמן אלא שהן הגורמות את המצוה.

משא"כ בחינוך, אין מדובר שהקטן מסייע לאביו לקיים מצות חינוך אלא שהוא עצמו זה שיש לחנכו ובו מקיים האב מצות חינוך וממלא פועלת החינוך בשלימותה נעשית על ידי הקטן המתחנך ולכן נקרא הקטן מחוייב בדבר.

דוגמא לדבר במצוה דאורייתא מצינו בדברי אביי¹³ בחיוב שמחה ברגל "אשה בעלה משמחה" ושאלו שם התוס'¹⁴ במסכת חגיגה איזהו קטן (שפסטר מראי') כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, ושואלת הגמרא¹⁵ "עד הכא מאן אתי?" ומתרצת עד הכא "דמייחבא אימי" בשמחה (אייתתי' וכו'), משמע שזוקקה לעלות משום שלמי שמחה. ומפרש ר"ת בעלה משמחה שהחיוב על בעלה ולא עלי' וכו' והא דקאמר בחגיגה דמחייבה אמי משום בעלה ולא משום היא". ומוכחת דעת התוס' שהגם שאין חיוב שמחה על האשה מצד עצמה מכיון שישנו חיוב זה על בעלה מקבל גם חיוב השמחה שלה גדר של מצוה עד כדי כך שהגמ' משתמשת בלשון "דמחייבא . . בשמחה".

לקוטי שיחות חלק י"ז עמוד 233.

לשני סוגי הצדיקים האוסר והמתיר¹⁶ ומרמז על סוג הצדיקים דבית שמאי ודבית הלל¹⁷.

לקוטי שיחות חלק ט"ו עמוד 135.

ה. "מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר כו'".

מדיוק בלשונו שחיוב הקטן הוא "כשיכיר" ולא כשיגדיל¹⁸ כתב ה"צמח צדק"¹⁹ "שנא גם על הקטן יש חיוב מדאורייתא". וצריך להבין איך יכול להיות שייך חיוב על קטן ובלשון הגמ' "חיובא לדרדקי (בתמי)".

והביאור בזה: מצינו בכמה ענינים שכאשר התורה מצוה על מצוה מסויימת שקיומה תלוי בפעולה מוקדמת, מקבלת גם הפעולה מעין חשיבות וגדר של המצוה עצמה כאילו ציוותה התורה על הפעולה ביחד עם המצוה.

על דרך מכשירי מצוה לדעת ר"א²⁰ שדוחים את השבת בדיוק כמו המילה עצמה. וכיו"ב הובא בירושלמי²¹ שעל בנית סוכה, עשית לולב וכיו"ב מברכים ברכת המצות "אשר קידשנו במצותיו וציוונו לעשות סוכה, לעשות לולב", ועוד.²²

מעין זה מצינו גם בתלמוד תורה שהמצוה נמשכת גם על אלו המסייעים בלימוד תורה כדן שבהלכות ת"ת "מי שא"א לו ללמוד כו' יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו לומד בעצמו". וידועים דברי הר"ן²³ בענין סיוע האשה במצות פרי' ורבי' שאף שאינה

מקורות הפרס

יג. תיבוי שם. יד. ועיין הדרן על ששה סורי משנה תורת מנחם תשמי' חלק ב' בסופו. טו. בספר המדע לדמבים (ירושלים תשכ"ד) הובא מדרש ספר שלפני רבנ' "כשיגדיל". טז. פס"ד - חידושים על הרמב"ם בתחלתו. יז. פסחים קט"ז, א. יח. שבת קל, א. יט. ברכות פ"ט ה"ג. כ. וכן הוא במצות הולכת הדם שאף שאינה מצוה כשחשה חריקה המורשות בתורה מכל מקום "מחשבה פוטלת בה". כא. רפ"ב דקידושין. כב. ר"ה ר"ע. קידושין לו, ב. כג. ר"ה שם ד"ה אשה. כד. חגיגה ו. א.

פי' שאין פשט הכתוב כן. ומ"מ קשה דמכח דברי הגמרא בפ"ק דקדושין דער חז"ן חייב ללמד משמע דלכן בנו חייב ללמדו בשכר דעל כרחין התם בשכר קמיירי כדפירשנו. ועוד קשה דאם בן בנו חייב ללמדו בשכר איך אמר שם בברייתא א"כ למה נאמר בניכם בניכם ולא בנותיכם דלמא דה"ה בנותיכם ומאי דקאמר בניכם לומר דלבניכם בשכר ולא לאחר בשכר. לכן נראה עיקר בנו חייב ללמדו בשכר והוא מדרבנן כדפרישית ומשמע ליה לרבינו דה"ה לבן בנו כיון דהוזכר בקרא בניך ובני בניך א"נ דמדאורייתא חייב על בנו ועל בן בנו ומה שאמר א"כ למה נצטוו וכו' ר"ל דלא היה לו להזכיר אלא בן בנו בלבד לומר דחייב בשכר ואנא ידענא דכ"ש בנו:

ה לעולם ילמוד אדם תורה כו'. שם בגמרא אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושאת אשה ואח"כ ילמוד אדם תורה כו' ר' יוחנן אמר רחיים בצוארו של אדם ויעסוק בתורה ולא פליגי הא לן והא להו, ע"כ. וכאן לא כתב רבינו חילוק זה של הא לן והא להו ש"ל שאם אינו טרוד ויוכל לישא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה. ובפרק ט"ו מהלכות אישות ביאר הדבר בפירוש וכאן סמך על מה שכתב שם וכבר רמז הדבר כאן באומרו אין דעתו פנויה ללמוד משמע דאם דעתו פנויה ישא אשה תחלה גם כאן ביאר הא דיצור מתגבר עליו ושם אמרו ברמז כמו שכתב מהרי"ק ז"ל בטור אה"ע סימן א' במ"ש והוא שלא יהא יצור וכו' דקאי ארישא דלישניה וכנראה שמאחר שביארו כאן רמזו שם ובהא סגי:

ו מאימתי אביו חייב ללמוד תורה וכו'. שם סוף פרק לולב הגזול (דף מ"ב) ובתוס' הקשו מהא דבן חמש למקרא וכו'. וההגהה תירץ דהא דאמר בן חמש למקרא היינו לחנכו אביו וזה נ"ל דעת רבינו שלא הביאו שאם כדברי

התוספות שתירצו דאיכא תרי גוונים בריא היה לו להביאו אלא משום דהוא סבור דלא נאמר זה אלא דוקא להכניסו למלמד שכן אמרו בגמרא מכניסין אותו כבן ו' וכו' לא הוצרך להזכירו משום דכבר כתב דאביו מלמדו מעט מעט עד שש. ומהרי"ק ז"ל תירץ בענין אחר בהלכות ת"ת וגם זה נראה לי נכון:

ז היה מנהג המדינה וכו'. בנדרים פרק אין בין המודר (דף ל"ז) אמרו דאפילו באתרא דנהיגי למשקל אגרא על המדרש לא שרי וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכו'. ונראה דבחנם חייב ללמדו כדפרישית והוסיף הרמ"ה לומר דאפילו בשכר אם אפשר דלא דחיקא ליה שעתא חייב ללמדו הכל וכתבו הטור בהלכות ת"ת סימן א' [סי' רמ"ה]. ותימה לי על רבינו דאם כן מאי הקשו בפ"ק דקדושין (דף ל') לשמואל דאמר כזבולין בן דן מבריייתא דמלמדו מקרא אין מלמדו משנה כיון דלדידיה ע"כ מתקומא ההיא ברייתא דדחיקא ליה שעתא א"כ נימא דמאי דאמר שמואל הוא לגברא דלא דחיקא ליה שעתא ולמה דחק ואמר כזבולין

כשיפיר¹³, שְנֵאָמַר: "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם, וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם"¹⁴. וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא בְּכָל מְקוֹם, שֶׁהַתְּלָמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֵׂה, מִפְּנֵי שֶׁהַתְּלָמוּד מְבִיא לַיָּדִי מַעֲשֵׂה, וְאֵין הַמַּעֲשֵׂה מְבִיא לַיָּדִי תְּלָמוּד¹⁵. ד. הָיָה הוּא לְלַמֵּד תּוֹרָה וַיֵּשׁ לוֹ בֶּן לְלַמֵּד תּוֹרָה, הוּא קוֹדֵם לְבָנוֹ. וְאִם הָיָה בָנוּ נֶבֶן וּמִשְׁכִּיל מַה שְׁיִלְמַד יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, [ד] בָנוּ קוֹדֵם; וְאִף עַל פִּי שְׁבָנוּ קוֹדֵם, לֹא יִבְטַל הוּא - שֶׁכָּשֶׁם שֶׁמְצִינָה עָלָיו לְלַמֵּד אֶת בָּנוּ, כֵּף הוּא מְצִינָה לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ¹⁶. ה. לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם תּוֹרָה, וְאַחֵר כֵּף יִשָּׂא אִשָּׁה - שְׂאֵם נִשָּׂא אִשָּׁה תַּחֲלָה, אֵין דַּעְתּוֹ פְּנוּיָה לְלַמֵּד. וְאִם הָיָה יִצְרוֹ מִתְּגַבֵּר עָלָיו, עַד שֶׁנִּמְצָא שְׂאֵין לְבֹ פְּנוּי - יִשָּׂא אִשָּׁה, וְאַחֵר כֵּף יִלְמַד תּוֹרָה¹⁷. ו. [ו] מְאִימְתִּי מִתַּחֲלִיל אָבִיו לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה¹⁸?

ד היה רוצה ללמוד ויש לו בן וכו'. פ"ק דקדושין (דף כ"ט) ת"ר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו ר' יהודה אומר אם בנו למודו מתקיים בידו בנו קודמו כי הא דר' יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוב לקמיה דאביי כי אתא חזייה דלא מחדרן שמעתתיה אמר ליה אנא עדיפנא מינך תיב את ואיזיל אנא כלומר דהכא עסקינן בשצריך אחד מהם לטרות אחר מוונות שניהם. ופסק רבינו כר' יהודה דהא עבד רב אחא עובדא כוותיה והקדים בנו לו אי לא דחזא דלא מחדרן שמעתתיה. וטעמא דעבד כוותיה אי משום דס"ל דהלכה כמותו או דס"ל דלא בא אלא לפרש דברי ת"ק. וכתב רבינו ואע"פ שבנו קודם לא יבטל הוא כי היכי דלא נימא הרי עוסק לפרנס בנו הלומד וליפטר איהו מת"ל לגמרי קמ"ל דלא כיון דתרי מצוות ניהו:

ה לעולם ילמוד אדם תורה וכו'. ברייתא שם:

ו מאימתי אביו חייב ללמוד תורה וכו'. ברייתא סוף לולב הגזול (סוכה מ"ג): ומ"ש עד שיהיה בן שש וכו'. יתבאר בפרק שאח"ז:

ז היה מנהג המדינה וכו'. (פ"ק דקדושין) [פ"ד דנדרים דף ל"ז] ומשמע לי דמכאן ואילך אין חייב ללמדו אפילו בחנם: מקום שנהגו ללמוד תורה

משייתחיל לדבר, מלמדו: "תורה צוה לנו משה"¹⁹, ופסוק ראשון מפירשת "שמע"²⁰; ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים²¹, עד שיהיה בן שש²² או בן שבע²³ לפי בריו, מוליכו אצל מלמד התינוקות²⁴. ז. הָיָה מְנַהֵג הַמְּדִינָה לִקַּח מִלְּמַד הַתֵּינוּקוֹת שָׂכָר, [ח] נוֹתֵן לוֹ שָׂכָרוֹ²⁵; וְחֵזֵק לְלַמְּדוֹ בְּשָׂכָר, עַד שְׁיִקְרָא תּוֹרָה שֶׁבְּכָתֵב בְּלָה²⁶.

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מתר ללמד בשכר²⁷. אָבֵל [ו] תּוֹרָה שְׁבַעַל פֶּה, אָסוּר לְלַמְּדָהּ בְּשָׂכָר²⁸, שְנֵאָמַר: "רְאֵה לַמִּדְתִּי אֶתְחַכֵּם"²⁹ - מָה אָנִי

ו היה מנהג המדינה וכו'. בנדרים פרק אין בין המודר (דף ל"ז) אמרו דאפילו באתרא דנהיגי למשקל אגרא על המדרש לא שרי וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה וכו'. ונראה דבחנם חייב ללמדו כדפרישית והוסיף הרמ"ה לומר דאפילו בשכר אם אפשר דלא דחיקא ליה שעתא חייב ללמדו הכל וכתבו הטור בהלכות ת"ת סימן א' [סי' רמ"ה]. ותימה לי על רבינו דאם כן מאי הקשו בפ"ק דקדושין (דף ל') לשמואל דאמר כזבולין בן דן מבריייתא דמלמדו מקרא אין מלמדו משנה כיון דלדידיה ע"כ מתקומא ההיא ברייתא דדחיקא ליה שעתא א"כ נימא דמאי דאמר שמואל הוא לגברא דלא דחיקא ליה שעתא ולמה דחק ואמר כזבולין

הגהות מיימוניות

מקרא ותרגום, ע"כ:

* [לשון הטור כתב הרמ"ה ה"מ היכא דלא אפשר ליה דדחיקא ליה שעתא אבל אם אפשר ליה חייב לאגמורי משנה ותלמוד הלכות ואגדות]:

[ו] אבל שכר בטלה מותר ליקח כדמשמע בפרק בתרא דכתובות מלמדי הלכות שחיטה והלכות קמיעה נוטלין שכרן מתרומת הלשכה וכן משמע ביירושלמי פרק אין בין המודר:

* [כתב הרא"ש אם אין לו במה להתפרנס שרי אפילו אינו מתבטל כלל]:

מגדל עז

מה אני בחנם עד אע"פ שלמדו רבו בשכר. פרק אין בין המודר (שם), עוד בבכורות פרק עד כמה(כט):

פרדס המלך

אם ביטול האדם לנותן התורה שהרי לא נאמר שצריך ללמד משיבין או משיהיה בר שכל וכד', אלא משיתחיל לדבר ואפילו אינו יודע מאי דקאמר הרי שמצד נשמתו יש לתורה השפעה עליו.

לקוטי שיחות חלק י"ט עמוד 42.

ו. "מאימתי מתחיל אביו ללמדו תורה משיתחיל לדבר כו'".

הלכה זו מדגישה שיסוד לימוד התורה הוא לא השכל וההבנה כי

- 13 קידושין כט, ב.
- 14 ואתחנן ה, א.
- 15 יירושלמי פסחים פ"ג ה"ז. קידושין מ, ב. ועיין ספרי עקב יא, יג.
- 16 קידושין כט, ב. תוספתא בכורות פ"ו, ג. קידושין כט, ב. 18 סוכה מב, א. ספרי עקב יא, יט. תוספתא חגיגה פ"א, ג. 19 ברכה לג, ד. ואתחנן ו, ג. 21 עיין אבות פ"ה מכ"א.
- 22 כתובות ג, א. 23 כ"ב כא, א. 24 ב"ב כא, א. ראה קידושין ל, א: וקא ממטי לי ליעוקא כו'. 25 נדרים לו, א. 26 קידושין ל, א. 27 יירושלמי נדרים פ"ד ח"ג: יכול מקרא ותרגום כן וכו' (טורי אבן על הרמב"ם). 28 נדרים לו, א. 29 ואתחנן ד, ה.

מקורות היר

30 [נספח עבודה"מ כתב שהכרחי לפי זה הוא מ]בכורות כט, א. נדרים לה, א. 31 בכורות כט, א. 32 משלי כג, כג. 33 שם. 34 בכורות שם. 35 ראה אדר"ג פ"ג, ו. תענית כד, ב. ואילך (בנוגע לרחב"ד). ברכות כח, א. (בנוגע לר' יהושע). 36 יומא לה, ב. 37 עיין ב"מ פד, ב; קביל עלי' טורו וכו' (כס"ט). ועיין עירובין נד, א. 38 שבת פג, ב. ועיין קידושין פב, א. 39 ראה אדר"ג פ"ג, ב; עתיד רבי עקיבא לחייב את כל העניים וכו'. 40 אדר"ג שם: מפני טפינו אומרים להם הלא רבי עקיבא וכו' (כג) המובאת בהגהות הגר"ם ובפי' כסא רחמים). ועיין עירובין כב, רע"א. 41 שבת לא, א. 42 מנחות צט, ב. וירושלמי פאה פ"א ה"א. 43 [ראה קושית הלח"מ. וי"ל דמקור הרמב"ם הוא מ]בכורות לה, ב (כו' ישמעאל – בית המלך (שאלוניקי תקס"ד) – מובא בספר בית המלך לר' יוסף ארי' לוב ב"מ (לובלין תרצ"ה) וברמב"ם הוצ' קאפח). 44 עיין אדר"ג פ"ג, ב (בנוגע לר"ע שה' מביא בכל יום חבילה של עצים, וראה פיה"מ אבות פ"ד מ"ז שהלל ה' חוטב עצים). 45 תכונות קה, א. (בנוגע לרב הונא שה' משקה שדות). 46 פסחים קטו, ב (בנוגע לר' יוסף רוב ששת ססומים חיו). 47 ראה לעיל בהקדמה. 48 שבת פג, ב. ראה תדא"ז פ"ג. פאה פ"א מ"א. 49 ראה אבות פ"ג מ"ח. מנחות צט, ב. (ע"פ הל' ת"ת לאדה"ז פ"ב ה"ד. שם קרי' א"ג סק"א. ביאורי הגר"א יו"ד סרמ"ז סק"א). 50 ואתחנן ד, ט. 51 אדר"ג פכ"ד, ו. ראה ע"ז יט, א (ע"פ הל' ת"ת לאדה"ז שם. קרי' שם). 52 ע"ז יט, ריש ע"ב (כג) הר"ח. 53 קידושין ל, א..

מקורות הפרדס

כה. הלכות ת"ת פ"ג ג. הדי. אורח סקניו ס"א. בו. ראה הלכות ת"ת שם הדי. וי"ל שאפילו בקיום לא ימוש ספר התורה מפיך (מנחות צט, ב) הר"ז רק ש"קיים ולא ימוש (ראה פרש"י שם ר"ה מצוה לאומרו. וראה לי אדה"ז שם "לצאת ידי חובתי"). ומובן שאי"ז דומה למי שמקיים "הגית בו יומם ולילה" כפשוטו.

שכבת בשכר וכו'. פ' אין בין המודר (נדרים ל"ו) ופרק עד כמה: ומ"ש לא מצא מי שילמדנו בשכר וכו'. פ' עד כמה (בכורות כ"ט):

ח כל איש מישראל חייב בת"ת וכו'. מצינו בגמרא כמה חכמים שהיו חולים ועניים כמו ר' אלעזר בר"ש בהפועלים [פ"ד]. שהיה חולה ור' חנינא בן דוסא בתעניות [כ"ז:]: והלל בפרק אמר להם הממונה (יומא ל"ה) שהיו עניים וכולם עוסקים בתורה:

ט גדולי ישראל היו מהם חוטבי עצים. כגון הלל: ומהם שואבי מים. כגון רב הונא בפרק שני דייני גזירות (כתובות דף ק"ה): ומהם סומיין. כגון רב יוסף:

יא ((י-יא)) עד אימתי חייב ללמוד תורה וכו' וחייב לשלש זמן למידתו. מימרא דרב ספרא פרק קמא דקדושין (דף כ"ט):

יב כמה דברים אמורים בתחלת תלמודו וכו'. זה דבר פשוט דלגמרא צריך זמן רב מה שאין צריך להמקרא ולמשנה ואהא סומיין העולם שאין משלשין:

בחנוס למדתי, אף אתם בחנוס למדתם ממני; וכן

כשתלמדו לדורות - בחנוס, כמו שלמדתם ממני³⁰.

לא מצא מי שילמדו בחנוס - ילמד בשכר³¹, שנאמר: "אמת קנה" ³². יכול ללמד לאחרים בשכר? תלמוד לומר: "ואל תמכר" ³³ - הא למדת, שאסור לו ללמד בשכר, אף על פי שילמדו רבו בשכר³⁴. ח. [ז] כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני³⁵ בין עשיר³⁶, בין שלם בגופו בין בעל יסורין³⁷, בין בחור בין שנהיה זקן גדול שתשש כחו³⁸, אפילו עני המחוץ

על הפתחים³⁹, ואפילו בעל אשה ובנים⁴⁰ - חייב לקבץ לו זמן⁴¹ ללמוד תורה [ז] ביום ובלילה⁴², שנאמר: "והגית בו יומם ולילה" ⁴³. ט. גדולי חכמי ישראל - היו מהן חוטבי עצים⁴⁴, ומהן שואבי מים⁴⁵, ומהן סומיין⁴⁶, ואף על פי כן היו עוסקים בתורה ביום ובלילה; והן מפלל מעתיקי השמועה, איש מפי איש מפי משה רבנו⁴⁷. י. עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה? עד יום מותו⁴⁸, שנאמר⁴⁹: "ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך" ⁵⁰; וכל זמן שלא יעסק בלמוד, הוא שוכח⁵¹. יא. וחייב⁵² לשלש את זמן למידתו: שליש בתורה שבכתב; ושליש בתורה שבעל פה; ושליש יבין וישפיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מדבר, וידמה דבר לדבר, וידין במדות שהתורה נדרשת בהן, עד שיגיע היאך הוא עקר המדות והיאך יוציא האסור והמתר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה - וענין זה, הוא הנקרא 'תלמוד' ⁵³. יב. כיצד⁵²? ה"ה בעל אמונות -

ולא כזבולון וצ"ע: אבל תורה שבעל פה וכו'. שם בפרק אין בין המודר (דף ל"ז) מאי שנא מדרש דלא דכתיב ואותי צוה ה' וכו' מה אני בחנוס אף אתם בחנוס פ"ה הרא"ש מה אני למדתי בחנוס אף אתם לומדים בחנוס וכשתלמדו לדורות תלמדו ג"כ בחנוס דלכך נאמר ראה נתתי כלומר ראה מה שאני עושה אתם תעשו וא"כ אמאי לא מפרש רבינו דה"ק מה אני מלמד אתכם בחנוס אף אתם תלמדו בחנוס דהא אתי שפיר טפי דהא העיקר הוא שבא לומר שאתם תעשו כמוני ונראה לפי פירושו העיקר חסר. וי"ל דהוא אינו רוצה לפרש כפירוש הרא"ש והר"ן דר"ל כאשר צונו ה' כאשר צוה ה' לי שאלמד אתכם בחנוס אלא הוא מפרש צוה שאני אלמד אתכם כמו שהוא למדני וצונו מה הוא צוה ולמדני בחנוס כן למדתי אתכם בחנוס:

ח כל איש מישראל וכו'. יומא פרק אמר להם הממונה (דף ל"ה) ת"ר עני ועשיר ורשע באים לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה וכו': חייב לקבוע לו זמן וכו'. במנחות פרק שתי הלחם (דף צ"ט) על ההיא מתניתין דאמרין התם גבי לחם הפנים אלו מושכין ואלו מניחין וכו' אמרו בגמרא ר' יוסי אומר אפילו סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה וכו' אמר ר' אמי מדבריו של ר' יוסי נלמד כלומר דמשו דעמד שחרית מעט וערבית מעט קרי ליה לפני תמיד א"כ אפילו לא שנה אדם אלא פסוק אחד שחרית ופסוק אחד שחרית ואחד ערבית קיים לא ימוש והשוא קשה לדברי רבינו דמשמע לכאורה דהא דאמרין קרא פסוק אחד שחרית ואחד ערבית קיים לא ימוש היינו דוקא לר' יוסי דלא דייק לפני תמיד אבל לרבנן דדייק תמיד משמע דלדידהו נמי לא ימוש כו' הוי מדויק ועציר שיקראו כל היום וכל הלילה כדי לקיים לא ימוש וא"כ רבינו שפסק כרבנן בפרק חמישי מהלכות תמידין ומוספין איך כתב כאן שבקובע שתי שעות קיים מצות והגית בו יומם ולילה. וי"ל דמשמע ליה לרבינו דלשון תמיד מורה יותר על התמידות מלשון לא ימוש ורבנן דאמרי דתמיד מדויק ודאי דסברי דלא ימוש אינו מדויק דאם לא כן מלאכתו אימתי נעשית ואנן קי"ל דיפה ת"ת עם דרך ארץ וכן אמרו שם תנא דבי ר' ישמעאל דברי תורה אינם חובה וכו' ואינם רשות וכו' שר"ל כמו שפירשו התוס' שיפה ת"ת עם ד"א. ומה שאמר בגמרא מדבריו של ר' יוסי נלמד הכי פירושו דאמרין כן אפילו לרבנן מכיון דלר' יוסי אפילו בתמיד לא דייק ודאי דלכולי עלמא לא דייקין לא ימוש דער כאן לא פליגי רבנן עליה דר' יוסי אלא בתמיד אבל בלא ימוש מודו והשתא אתי שפיר דהך דינא דמדבריו נלמד הוי אליבא דרבנן דאל"כ היה קשה איך אמר ר' אמי מדבריו נלמד כיון דלית הלכתא כוותיה דר' יוסי מה לנו ללמוד דין מדבריו ולא רצה רבינו לפסוק כו' יוחנן דאמר שם אפי' לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש אע"ג דבפ"ק נדרים (דף ח') משמע לכאורה דהלכתא כותיה דר' יוחנן שהרי אמרו שם גבי מימרא דרב גידל הא קמ"ל דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית נראה כו' יוחנן מ"מ משמע ליה קולא גדולה והלך להחמיר דהא ר' יוחנן בעצמו אמר ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ:

יא וחייב לשלש את זמן למידתו וכו'. בפ"ק דקדושין (דף ל') אמרו שם לעולם ישלש אדם שנותיו והקשו מי ידע כמה חיי ויתירו לא צריכא ליומי. ופירש רבינו כדברי רבינו תם דבכל יום ויום ישלש וזהו שכתב כיצד היה בעל אמונות וכו':

יב כד"א בתחלת תלמודו של אדם וכו'. זה כתב רבינו לתת סמך שאין אנו נוהגים אלא בתלמוד לזה אמר מסבא דנפשיה כד"א בתחלת תלמודו וכו'. ורבינו תם תירץ בענין אחר דאנן סמיכין אהא דאמרין דתלמוד בבל בלול במקרא ובמשנה ובתלמוד וכו':

מגדל עוז

כל איש מישראל חייב בת"ת עד הוא שוכח. במסכת יומא פ' אמר להם הממונה (דף ל"ה ע"ב): וחייב לשלש את זמן למודו עד הוא הנקרא תלמוד. מסכת ע"ז פ"ק (דף י"ט ע"ב) ופ"ק דקדושין (דף ל):

כיצד היה בעל אמונות כו' עד שלא נצטווה. פ"ק דמסכת ע"ז (דף י"ט ע"ב):

פרדס המלך

ולילה ובעמקות⁵⁴, בעלי עסק החייבים פחות מכך ויש גם היוצאים ידי חובתם בפסוק אחד שחרית ופסוק אחד ערבית⁵⁵, והנשים חיובות ללמוד רק ההלכות הצריכות להן ורק עד שתדענה אותן.

לקוטי שיחות חלק י"א עמוד 112.

הגהות מיימוניות

[I] ובשעות דחוקות טומך על הא דאמר רבי יוחנן בפ' שתי הלחם אפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לומר בפני עם הארץ, ספר המצות ע"כ:

* (סמ"ג לארין י"ג בכלל הלארין וכו' מדברי תורה דאמר קרא ופן יסורו ע"ש):

ז. "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה כו'".

אף שחיוב תלמוד תורה הוא על כל אחד מישראל ישנו הבדל באופן החיוב בבמות ובאיכות. יש החייבים בתלמוד תורה יומם

יג אשה שלמדה תורה וכו'. סוטה פרק היה נוטל (דף כא) אמרו שם במשנה אם יש לה זכות היתה תולה לה וכו' ואמרו שם בגמרא אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה ואין לה שכר כשכר האיש. עוד אמרו שם כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות (ורש"י ד"ל פירש כאילו למדה זנות) והקשו בגמרא תפלות ס"ד אלא אימא כאילו

יְהִי עוֹסֵק בַּמְלָאכָה שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם, וּבִתְרוּחָה תַשְׁעָה. [II] אוֹתָן הַתַּשְׁעָה - קוֹרָא בְּשֵׁלֹשׁ מִיָּהּ בִּתְרוּחָה שְׁבַעֲתָב; וּבְשֵׁלֹשׁ שָׁעוֹת בִּתְרוּחָה שְׁבַעֲלָה, וּבְשֵׁלֹשׁ - מִתְּבוּנִין בְּדַעְתּוֹ לְהִבִּין דְּבָר מְדָבָר. וְדָבָר קָבֵלָה, בְּכָלֵל תּוֹרָה שְׁבַעֲתָב הֵן⁵⁴; וּפְרוּשָׁן, בְּכָלֵל תּוֹרָה שְׁבַעֲלָה פֹה; וְהַעֲנִינֹת הַנִּקְרָאִין 'פְּרָדֵס', בְּכָלֵל הַתְּלָמוֹד⁵⁵.

יג האשה שלמדה תורה וכו'. כן משמע בפ' היה נוטל (סוטה כ"א) דהא דתנן אם יש זכות תולה לה ואמרין בגמרא זכות דמאי אילימא זכות תורה הא אינה מצווה כלומר וכיון שכן אין שכרה גדול כמצווה ועושה כדאמר רבי חנינא ברש"י ע"ז (דף ג') ובפ"ק דקדושין (דף ל"א). וכתבו התוספות דהיינו טעמא שהמצווה דואג תמיד לבטל יצור ולקיים מצות בוראו: ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים וכו'. סוטה פרק היה נוטל פלוגתא דבן עזאי ורבי אליעזר ופסק כר"א: ומ"ש בד"א בתורה שבע"פ וכו'. הטור כתב בשם רבינו בהפך ונראה שנוסחא משוּבֶּשֶׁת נודמנה לו בדברי רבינו גונסחא דידן ע"ק: א מושיבין מלמדי תינוקות וכו'. בתרא פ' לא יחפור (דף כ"א) התקין יהושע בן גמלא שיהיו מושיבין מלמדי

בַּמָּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּתַחֲלַת תְּלָמוֹדוֹ שֶׁל אָדָם; אֲכָל כְּשִׁינְדִּיל בְּחֻכְמָה וְלֹא יִהְיֶה צָרִיף לְלַמֵּד תּוֹרָה שְׁבַעֲתָב, וְלֹא לַעֲסֹק תְּמִיד [ט] בִּתְרוּחָה שְׁבַעֲלָה פֹה⁵⁶ - יִקְרָא בְּעֵתֵים מְזֻמָּנִים תּוֹרָה שְׁבַעֲתָב וְדָבָר הַשְּׁמוּעָה, [ח] כְּדִי שְׁלֹא יִשְׁכַּח דְּבָר מְדָבָר תּוֹרָה⁵⁷, וַיִּפְנֶה כָּל יָמָיו לְתַלְמוּד בְּלֵבָד, לְפִי רָחֵב לְבוֹ וַיֵּשׁוּב דַּעְתּוֹ⁵⁸. יֵג. אִשָּׁה שְׁלֹמְדָה תּוֹרָה, יֵשׁ לָהּ שָׂכָר; אֲכָל אִינוּ פֶּשֶׁכֶר הָאִישׁ, מִפְּנֵי שְׁלֹא נַצְטִיט⁵⁹, וְכָל הָעוֹשֶׂה דְּבָר שְׁאִינוּ מַצְנֶה עָלָיו, אֵין שָׂכָרוֹ כְּשֶׁכֶּר הַמַּצְנֶה שְׁעָשָׂה אֲלֵא פָחוֹת מִמֶּנּוּ⁶⁰. אֵף עַל פִּי שֵׁישׁ לָהּ שָׂכָר, צוּו חֲכָמִים שְׁלֹא יִלְמַד אָדָם אֶת בִּתּוֹ תּוֹרָה⁶¹; מִפְּנֵי שֶׁרֶב הַנָּשִׁים אֵין דַּעְתָּן מְכֻנָּת לְהַתְּלָמוֹד, וְהֵן מוֹצִיאִין דְּבָרֵי תּוֹרָה לְדָבָרֵי הַבָּאִי לְפִי עֲנִיּוֹת דַּעְתָּן.

[ט] אָמְרוּ חֲכָמִים: 'כָּל הַמְּלַמֵּד אֶת בִּתּוֹ תּוֹרָה, כְּאֵלֹו לְמַדָּה תְּפִלוֹת'⁶². בַּמָּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּתְרוּחָה שְׁבַעֲלָה פֹה. אֲכָל תּוֹרָה שְׁבַעֲתָב, לֹא יִלְמַד אוֹתָהּ לְכַתְּחָלָה; וְאִם לְמַדָּה, אִינוּ כְּמַלְמַדָּה תְּפִלוֹת⁶³.

שיעור יא
ג פרקים ליום

פרק ב

שיעור 31
פרק אחד ליום

א. מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה, ובכל פלך ופלך¹. וכל עיר שאין בה תינוקות של בית

הגהות מיימוניות

סופרים פ' י"ד גרסינן כשם שאי אפשר לעולם בלא מלך בלא פלפלין בלא בשמים כך אי אפשר לעולם בלא מקרא ומשנה ותלמוד אבל אשרי אדם שעמלו בתלמוד ולא שיהא דולג ממקרא ומשנה ויבא לידי תלמוד אלא ע"מ שילמד מקרא ומשנה ויבא לתלמוד ועל זה נאמר הוֹן עשיר קרית עוזו וכוחמה נשגבה במשכיתו וע"ש ובפ' היה נוטל אמר שנה וקרא ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה בור וע"ש:

* (בד"א, הטור כתב איפכא י"ד סי' רמ"ו אבל הסמ"ג כתב כן):

[II] כי קאמינא ליומי, אבל רש"י פירש שיעסוק שני ימים במקרא ושני ימים במשנה ושנים בתלמוד וכן כל שבוע ופירש רבינו תם דתלמוד בבלי נקרא מקרא משנה ותלמוד כדאמרין בסנהדרין כבל כלולה במקרא כלולה במשנה כלולה בתלמוד ואין אדם צריך להשליש יותר אלא יעסוק בתלמוד בבלי וכתב בא"א דהלכך נוהגים לקרות פ' קרבנות ואיהו מקומן ובריייתא ד"ג מדות, ע"כ:

[III] בס"פ אלו מציאות ת"ר העוסקין במקרא מדה כו' ע"ש. ובמסכת

מגדל עזו

(סוטה דף כ): מושיבין מלמדי עד ברצועה. הכל פ' לא יחפור בבא בתרא (דף כ"א):

וכל העושה דבר. פ"ק דמסכת ע"ז (ג). ובב"ק פ' החובל (דף פ"ז): ואע"פ שיש לה שכר צו כו' עד סוף הפרק. פ"ק דקדושין (דף ל"א ל"ב). ופרק היה נוטל

פרדס המלך

נדה וטבילה ומליחה ואיסור יחוד וכיוצא בהם וכל מ"ע שאין הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה של תורה ושל דברי סופרים שהן מזהירות בהן כאנשים². ומובן שבכלל הלכות אלו גם ענייני פנימיות התורה כיון שליומד זה שייך ומביא לידי מעשה - קיום ששת המצוות המנויות באגרת המחבר (שלפני הקדמת) החינוך - להאמין בשם, שלא להאמין בזולתו, לייחודו, לאהבה אותו, ליראה אותו, שלא לתור אחרי מחשבת הלב וראיית העינים - "שחיובן תמידי לא יפסק מעל האדם אפילו רגע אחד בכל ימי חייו"³ ומצוות אלו הם באנשים ונשים בשוה.

לקוטי שיחות חלק כ"ט עמוד 270.

ח. "כדי שלא ישכח דבר מדברי תורה".

הטעם שלא מנה האיסור ש"לא ישכח דבר מדברי דיני תורה" כלאו בפני עצמו בספר המצוות, יש לומר שלדעתו הוא חלק ממצוות עשה הכללית של "תלמוד תורה כהלכת" כמבואר בקר"א⁴ לאדח"ז.

לקוטי שיחות חלק ל"ד עמוד 26.

ט. "אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה כו'".

"נשים חייבות ללמוד ההלכות הצריכות להן לידע אותן כמו דיני

מקורות הדי

54 עיין קידושין מט, א: אמר לה קרא אנא עד דקרי אורייתא נביאי וכתובי כו. 55 ברכות ה, א. 56 עיין ירושלמי פאה פ"ב ה"ד. 57 ראה לעיל ה"י. 58 עיין ב"מ לג, סע"א, מסכת סופרים פט"ז ה"ה ואילך. סוטה כב, א: קורא ושונה ולא שימש ת"ח (הגמ"י). שבת סג, א: דליגמר איניש והדר ליסבר (אדח"ז בהל' ת"ת פ"ב ה"ב). 59 עיין סוטה כא, א. ועיין ב"ק לה, א: והתניא ר"מ אומר מנין שאפי' נכרי ועוסק בתורה וכו'. 60 קידושין לא, א. 61 ראה ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד: ישרפו דברי תורה ולא ימסרו לנשים. 62 סוטה כ, א. כא, ב. 63 עיין חגיגה ג, א. ירושלמי שם פ"א ה"א. נדרים לה, ב (במשנה, כגריסת הגר"א). **פרק ב 1 ב"ב כא, א.**

מקורות הפרדס

כו. להלכות ת"ת רפ"ג יז, ב (תתמא, ב). וראה מגילת אסתר לסהמ"צ שם. ביאור הר"פ פערלא לסהמ"צ הר"ס מ"ע יד - טו (קבו, א). 2 הל' ת"ת לאדח"ז ספ"א. בהמ"מ שם נסמן אגור (הל' תפלה אות ב) ב' ס"ה והוא בסמ"ק בהקדמה. ועי' ג"כ ספר חסידים סי' שיג. ב"י אריח סי' מז. רמ"א יו"ד סרמ"ז סי' ועוד (ראה חסידים בפרטיות במ"מ וכו' בהערות ציונים להל' ת"ת שם קה"י תשנ"ג וע"ז). - ראה לקו"ש חיד"ע 38 ואילך. כח. הל' ת"ת לאדח"ז ספ"א. בהמ"מ שם נסמן אגור (הל' תפלה אות ב) ב' ס"ה והוא בסמ"ק בהקדמה. ועי' ג"כ ספר חסידים סי' שיג. ב"י אריח סי' מז. רמ"א יו"ד סרמ"ז סי' ועוד. כט. אגרת המחבר (שלפני הקדמת) החינוך.

מקורות היר

2 שבת קט, א. 3 ב"ב כא, א כתובות נ, א. 4 מכות ח, א. 5 עין מדרש שו"ט פ"ו. עין גיטין לו, א: ההוא מקרי דרדקי וכו'. ע"פ ירמיה ל, יד. 6 ב"ב שם. ועין מכות כב, 7. שמריר פמ"ז, ה. ראה שבת יא, א (במשנה): החון רואה היכן תינוקות קוראים (ובפיה"מ). 8 עין סוכה כח, א. פסחים קט, א. 9 גדרים לו, א. 10 שבת קט, ב. 11 ב"ב כא, א.

תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר: וכל עיר שאין בה תינוקות וכו'. שבת פרק כל כתבי (דף ק"ט) אמר ר' ל משום ר' יהודה נשיאה כך מקובל אני מאבותי כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה ואמרי לה מחרימין אותה. ורבינו קיים שתי הלשונות דברינא מחרימין אנשיה והדר ומ"ש שאין העולם מתקיים וכו', שם:

ב מכניסין את התינוקות להתלמד וכו'. פרק לא יחפור (בתרא כ"א) גבי תקנת יהושע בן גמלא תניא שהיו מכניסים אותם כבן שש כבן שבע ומשמע ליה לרבינו דהא בבריא הא בכחוש וכ"כ התוס': ומ"ש ובפחות מבן שש אין מכניסין. בפ' לא יחפור ובפרק נערה (כתובות נ') דא"ל רב לרב שמואל בר שילת שהיה מלמד תינוקות בעיר מבר שית לא תקבל בר שית תקבל וספי ליה כתורא כלומר הלעיטהו תורה. והא דתנן בפ"ה דאבות בן חמש למקרא איכא למימר דמשמע לרבינו דהיינו בן חמש שלמות שנכנס בשנת שש: ומכאן אותם המלמד וכו'. פ' לא יחפור (בתרא שם) א"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקי לא תמחי אלא בערקתא דמסאנא: ויושב ומלמדן כל היום וכו' ולא יבטלו התינוקות וכו'.

ב ומכאן אותן המלמד וכו'. בפרק לא יחפור (דף כ"א) אמרו כי מחית לינוקא לא תמחי [ליה] אלא בערקתא דמסאנא דקרי דלא קרי ליהוי צוותא לחבריה. כלומר הכה אותם ברצועה קטנה והתינוק אשר ישמע ויקרא מחמת ההכאה קרי ומי שלא ישמע ולא יקרא יהיה צוותא לחבריה, כלומר לפחות יהיה שם בחברתם: ויבין מעט ממה שהאחרים אומרים:

ג מלמד התינוקות וכו'. שם בפרק לא יחפור הביאו מעשה דיואב דהוא אקרייה זכר כדון כמו שפירש ר"ח ומכל מקום הוא רמיה משום דלא אשגח למידע היכי הוי קרי תלמידה: עוד שם בגמרא תרי מימרי ולא הזכירם רבינו. חדא האי מקרי דרדקי דגריס ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה דאיכא פלוגתא דרב דימי ורבא אי מסלקינן ליה ואידך הני תרי מקרי דרדקי חד דגריס

אימיה. ואינו מפה אותן מפת אויב, מוסר אכזרי⁵; לפיכך, לא יפה אותן בשוטים ולא במקלות, אלא ברצועה קטנה⁶. ויושב ומלמדן כל היום פלו, ומקצת מן הלילה⁷ - כדי לחנכן ללמד ביום ובלילה. ולא יבטלו התינוקות פלו, חוץ מערבי שבתות וערבי ימים טובים⁸ בסוף היום, ובגמים טובים; אבל בשבת, אין קורין לכתחלה, אבל שוין לראשון⁹. ואין מבטלין התינוקות, ואפילו לבנין בית המקדש¹⁰. ג. מלמד תינוקות שהוא¹¹ מניח את

ומ"ש אבל בשבת אין קורין בתחילה וכו'. ברייתא פרק אין בין המודר (נדרים ל"ז) תינוקות לא קורין בתחילה בשבת אלא שוין בראשון. ופי' הר"ן לא קוראין בתחילה מה שלא קראו בימיהם אלא שוין בראשון אם קראו כלום ראשונה לפני השבת שוין אותו בשבת אע"פ שהיא חזרה ראשונה עכ"ל. וכן פירשו התוספות והריב"ש: ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש. מימרא כל כתבי (שבת דף ק"ט):
ג ומה שכתב מלמד התינוקות וכו'. למד כן מדאמרין פ' לא יחפור דמשום דרביה דיואב לא דק בשיבושא חד דטעה יואב נאמר עליו ארור עושה מלאכת ה' רמיה וממילא שמעין דה"ה לכל הגוים לטעות התינוקות:

הגהות מיימוניות

[א] והא דתנן במסכת אבות בן חמש למקרא היינו לגלגל עמו שאביו מלמדו מעט וכן שש למספי ליה כתורא אי נמי ההיא דמסכת אבות איירי בבריא גמור וכן משמע בכתובות פ' נערה ע"ש, ע"כ:

[א] אמר רשב"ל לר' יהודה נשיאה מקובלני כו' עד רבי אומר מחריבין אותה, ע"כ: * [שבת קט"ט אמר רב המנונא לא חריבא ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר שפוך על עולל בחורן]:

מגדל עז

ואם יש לו ראייה אחרת לא ידעתי: ואין מבטלין תינוקות. פ"ק דמגילה (דף ג.): מלמד תינוקות עד סוף הפרק. פ' לא יחפור (דף כ"א ע"ב):

ויושב ומלמדן כל היום כולו. לפי דעתי זה פסק ממה ששינו במסכת אבות (פ"א מ"ג) דמוסיף יסיף ודלא מוסיף וכו' ואמרו (תענית ל"א) מט"ו באב עד ט"ו בניסן,

פרס המלך

י. "ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש".

דין זה כתב גם בהלכות בית הבחירה¹ "ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין" וכפל שם הדין ללמד ענין נוסף שגדר מצות בניית המקדש בידי אדם אינו חובת גברא כי אם דין בחפצא של בית המקדש שמצד עניינו צריך להבנות בידי אדם. ומחדש שם שאין מבטלין התינוקות לבנין הבית (לא רק מחמת חיוב תלמוד תורה שאינו נדחה אפילו בשביל בנין בית המקדש). כיון שזהו דין בבנין הבית שגם מצד ביהמ"ק שבנייתו צריכה להעשות בידי אדם אין מקום לבטל תשב"ר לבנין.

ענין זה שבנין הבית הוא דין בחפצא של ביהמ"ק מוכח גם מההלכה שהביא שם בסמוך "הכל חייבין לבנות ולטעד בעצמן אנשים ונשים"² והלא מצות בנין המקדש היא מהמצוות שהן חובת הציבור ולא חובתו של כל איש ואיש³ ועוד, מדוע חייבות בו הנשים והלא בנין הבית הוא מ"ע שהזמ"ג שהרי "אין בונין את המקדש בלילה שנאמר וביום הקים את המשכן ביום מקימין ולא בלילה"⁴. אלא, שגדר בנין המקדש הוא שצריך להעשות על ידי הציבור "ועשו" - עשית כלל ישראל ולכן שייך לכל ישראל אנשים ונשים.

הטעם שהוצרך ביהמ"ק להבנות על ידי אדם יובן על פי מה שכתב הרמב"ם⁵ בענין חפירת הבארות על ידי יצחק שיש בהם "רמז לבית אלקים אשר יעשו בניו של יצחק כו'". ובטעם דבריו של לומר שכשם

מקורות הפרס

ל. פרק א' הל' י"ב. לא. הלכות בית הבחירה פ"א ה"ב. בסוף חלק המיני. ועדיו: בחינן מצוה צ"ה בסופה: "חו"מ המצות שאין מוטלות על היחיד כי אם על הציבור כולן". לג. הל' ביה"ח פ"א ה"ב. לר. תולדות כ"ז ב. לה. תרומה כ"ה ח. לו. שמות כו, ל. לו. ויתרה מזה ע"פ פרש"י (פקודי לט, לג - מתחנמא שם יא (בשניונים) - שעשית משה היתה בזה שיעסוק אתה בידך נראה במקדמו, והקמת המשכן היתה מאליו. לר. דה"א כח, יט. לט. דברים יב, ה. מ. תהילים קלב, א. ה. מא. עזרא א, א. ואילך. מב. הל' ביה"ח א, ד. מג. וראה בארוכה תירט. בפתחתו למסכת מידות. מה. חרי ב, ט.

שהחופר באר אינו יוצר את המים אלא מסיר את העפר והאבנים המכסים עליהם, כך השכינה - "ושכנתי בתוכם"⁶ - אינה "נוצרת" על ידי בנין הבית אלא מתגלת על ידי פעולת האדם בבנינו ולכן בנייתו בידי אדם היא דין בחפצא של ביהמ"ק.

משום כך מצינו במשכן ובמקדשות שככל שגדלה בהם פעולת ישראל היתה גדולה מעלתן והתקיימו לזמן ארוך יותר. מעלת הבית הראשון גדלה על מעלת המשכן לפי שהקמת המשכן היתה "... כמשפטו אשר הראת בהר"⁷ שהראה הקב"ה למשה ולמורד, וממילא לא היתה עשיתו באופן של יגיעה גדולה⁸ משא"כ בבית ראשון, אף שנאמר "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל"⁹ נעשה הבנין בריבוי בני אדם ובמשך זמן ארוך. ובפרט ע"פ הנאמר בספר"ט¹⁰ "לשכנו תדרשו... דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך הנביא" - וכן אתה מוצא בדו"ס "זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באוהל ביתי וגו' עד אמצא מקום לה' משכנתי לאביר יעקב" שהשתרל והתיעגע למצוא את מקום המקדש ורק אח"כ נאמר לו מהנביא.

אבל בבנין הבית השני גדלה פעולת ישראל עוד יותר שהרי מעשה הבנין לא בא על ידי התגלות ה' כבמשכן ולא על ידי הוראת הנביא כבבית ראשון כ"א על ידי הרשאת כורש¹¹ וגם צורת הבנין לא היתה ברורה כבבית ראשון כמ"ש הרמב"ם¹² שאנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל¹³ ולכן נתקיים בבית שני "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון"¹⁴

ולא דייק וחד דייק ולא גריס ורובא אמר מותבין לההוא דגריס ולא דייק דשבשתא ממילא נפקא ורב דימי אמר מותבין דדייק ולא גריס שבשתא כיון דעל על והובאו בהלכות. ויש חזקה למה לא הזכיר רבנו והרב מהר"ק ז"ל כתב ולא ידעתי למה. וז"ל דרבינו סמך על מה שכתב בפרק עשרי מהלכות

שכירות כשהביא מימרא דרבא לקמן דספר מתא וכו' כתב שם ומלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד או למד בטעות וכל היוצא בזה מסלקין וכו'. והרי נרמזים כאן השני מימרות דהימרא האחת דחד דגריס ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה משמע ליה לרבינו שהראשון הוא פושע וזהו שכתב שפשע ולא למד וכו'. והימרא השנית שהיא חד דגריס ודייק וכו' הרי כתב שם או למד בטעות שפירשו שמה שהוא גורס לתינוקות אינו מדייק להבינם יפה אלא הם לומדים בשיבוש מפני שאינו משגיח עליהם וזהו פירוש גריס ולא דייק וכו' כיון שכתב שם שמסלקין אותם ודאי כוונתו לפסוק כרב דימי בתרתי ומפני כך לא ביאר. אבל קשה לזה שמדברי הרב המגיד ז"ל נראה שמה שכתב רבינו או למד בטעות ר"ל שהמלמד עצמו טועה שכן כתב שם שרבינו כתב פ' רש"י והוא ז"ל ביאר דעתו של רש"י כן שר"ל שהמלמד עצמו טועה ואם כן משמע דס"ל שדעת רבינו הוא כך ולפי זה לא הוזכרו בדברי רבינו גריס ולא דייק שפירוש לא דייק משמע שר"ל שהמלמד אינו מלמד בשיבוש אלא שאינו מדקדק להבין לתלמידים על נכון וכן פירשו המפרשים, אלא אם נאמר על צד הדוחק

ד ומי שאין לו אשה וכו'. משנה בסוף קדושין (דף פ"ב) לא ילמד רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים רבי אליעזר אומר אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים ואמרינן בגמ' דה"ק אפילו יש לו ואינה שרירה אצלו. ונראה מדברי רבינו שפוסק כר"א וכן נראה עוד מדבריו פ' כ"ב מהלכות איסורי ביאה. וטעמו

משום דשקלו וטרו בגמרא אליבא. והרב המגיד דחה שם טעם זה וכתב שנראה מדברי הר"ף דהלכה כת"ק ושכן נראה לו עיקר. ומה שכתב וכל אשה, כלומר ואפילו נשואה דבשלמא גבי איש כיון שאשתו עמו היא משמרתו לפי שדרכה להיות תמיד בבית אבל אין דרך האיש להיות תמיד בביתו. וטעם האבות והאמהות מפורש שם בגמ':

ו ((ה-י)) כ"ה תינוקות. מימרא דרבא פרק לא יחפור (בתרא כ"א): ומ"ש מוליכין את הקטן וכו'. שם פלוגתא דאמוראי הי עדיף גריס ולא דייק כלומר שלמד הרבה ולא דייק בלימוד התינוקות שלא ישתבשו או דייק ולא גריס. ולא ראה רבינו להכריע משום דחדא מימרא דרבא ולא מייתי ראייה ורב דימי בר פלוגתא מייתי ראייה וכיון דרבא הוא מאריה דתלמודא טפי מרב דימי ה"ל שקולים ויבאו שניהם ולכן תלה בדעת אביו של תינוק. או נימא דסובר ז"ל דכיון דלא איפסיקא הלכתא אין משנין התינוק אלא למאן דגריס ודייק. ושיעור דבריו כך הם למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק כלומר בשניהם. וזה נראה עיקר: במה דברים אמורים כשהיו שניהם. מימרא דרבא שם (בתרא בתרא דף כ"א):

שרבינו מפרש דגריס ולא דייק שהוא לומד מעצמו טועה ומעשה דיואב נמי צריך לפרש לפ"ז דזכר אקרייה שלא כדין וכל זה דוחק דמעשה דיואב משמע דכדין אקרייה כמו שהכריחו שם בתוס' ואם כן הא דגריס ולא דייק כמו בכה"ג הוא דעלה מייתי בגמרא הא דיואב וצריך לתת טעם לרב המגיד למה פירש כן דברי רש"י ז"ל ונראה שפירש כן כדי לתרץ הקושיא שהקשו עליו התוס' ז"ל לדרידיה קשה דרבא אדרבא דהא הוא אמר לעיל שבשתא ממילא נפקא לכך חילק הרב המגיד דמה שאמר למעלה הוא שהרב אינו מלמד בשיבוש אלא שהתלמיד נשתבש מעצמו והא דרבי שבוש ממילא נפקא אבל הכא איירי בשיבוש שהרב עצמו מלמדו ובכה"ג אמרינן שבשתא כיון דעל על דכיון דהרב עצמו מלמדו האי לא נפיק מיניה כיון שרשום בזכרוננו מפני שהרב אמר לו כך. זה נראה לי שהכריחו להרב המגיד לפרש כן דעת רש"י ז"ל:

ד ומי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני אמותיהם הבאות אצל בניהם. משנה סוף פ' עשרה יוחסין (דף פ"א) ובפ' כ"ב מהלכות איסורי ביאה ביאר הדבר הרב המגיד ז"ל ע"ש:

ה כ"ה תינוקות וכו'. פ' לא יחפור (דף כ"א) אמר רבא סך מקרי דרדקי כ"ה ינוקי (למדים אצל מלמד אחד) ואי איכא חמשין מותבין תרי וכו'. ורבינו מפרש כפירוש שכתב נמוקי יוסף בשם הר' יונה וכתבו הרב מהר"ק ז"ל בהלכות ת"ת סימן רמ"ה:

ו מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק. וזהו פירוש רבינו למימרא דרבא מתקנת יהושע בן גמלא דלא ממטינן ינוקא ממתא למתא וכמו שכתב הרב מהר"ק ז"ל, ופירוש מתקנת יהושע בן גמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרוצה לומר שקודם תקנת יהושע בן גמלא היה מוטב פני שאין אנו יכולים לכופ ליקח כאן מלמד אבל אחר תקנת יהושע בן גמלא כיון דכייפין ליה לא ממטינן ינוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדין זה אפילו קודם תקנת יהושע בן גמלא היה שלא היו מוליכין ממלמד דלא דייק למלמד טוב וא"כ קצת קשה איך אמר מתקנת יהושע בן גמלא. ונראה ליישב דקודם תקנת יהושע בן גמלא לא שייך לומר האי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד מלמד אחד בעירו ודאי הדין היה כן מכל מקום לא היה נהוג ולכן לא שייך לאומרו קודם תקנתו אבל אחר תקנתו יש לאומרו. אי נמי דקודם תקנת יהושע בן גמלא אע"פ שלקח מלמד בעירו מכל מקום היה ראוי שילביכו לירושלים למלמד שהוא טוב ממנו כיון שהיתה התקנה כך שהיו הכל מוליכין לירושלים והיה שם המלמד טוב אבל לאחר התקנה אין להוליד ממתא למתא:

הגהות מיימוניות

שמדקדק עמהם להבינם יותר לוקחים אותו מלמד שמדקדק יותר, ע"כ: [ד]מתקנת יהושע בן גמלא לא ממטינן ינוקא ממתא למתא כתבו התוספות והוא דאיכא כ"ה ינוקי שראוי לשכור מלמד לפיכך לא ממטינן להו ממתא למתא אלא בני העיר יכולים לכופ זה את זה לשכור להן מלמד, ע"כ:

[ג] והרא"ש כתב דעד ארבעים מספיק מלמד אחד בלי סיוע ומארכעים עד חמשים מושיבין אחר לסייע וכשהם חמשים מושיבין להם שנים, ע"כ: סך מקרי דרדקי כ"ה ינוקי אבל בפחות מאן אין בני העיר יכולין לכופ זה את זה יותר להשכיר להן מלמד ע"כ תוספות: * (כתב הטור אם יש כאן ב' האחד קורא הרבה ואינו מדקדק עמהם להבינם על נכון והאחר אינו קורא כל כך אלא

פרדס המלך

ולכן דווקא היא גורמת ומביאה לכך שהבית השלישי יהיה מעשה ה' בקיום נצח.

שהיה גדול בבנין ובשנים¹¹⁸ כיון שגדלה בו פעולה האדם. אבל בית שלישי "היה מעשה ה' ובנין שמים ולא ישרוט בו חורבן" והוא לפי שבא על ידי וכוונות מעשה ועבודת בני ישראל שלפני זה במשך כל זמן הגלות שזויה השלימות העולית ביותר בענין העשייה והעבודה

מקורות היד

12 שם ה, ב. 13 ראה תוספתא ב"מ פ"ד, ז. ועיין ירושלמי דמאי פ"ז ה"ג. 14 כ"ב שם. 15 כ"ב כא, א. 16 ירמ' מח, י. 17 עיין חגיגה טו, ב: הא בגדול הא בקטן (עבוה"מ). 18 קידושין פב, א. 19 כ"ב כא, א.

מקורות הפרדס

מנח. כ"ב ג, סע"א ואילך.

¹¹⁸ לקוטי שיחות חלק ל' עמוד 118.

מקורות היר

20 ב"ב כא, א. 21 ב"ב כא, א. 22 ב"ב כא, ב. 23 ישי' מב, כא. **פרק ג** 1 [לשון זה הוא בספר הבהיר אות קנב. 2 אבות פ"ד מ"ג. יומא עב, ב. ספרי קרח יח, כ. יל"ש משלי רמז תתקמא. תנחומא ויקהל ח. 3 אדר"ג רפמ"א. 4 פנחס כה, יג. 5 תהלים פט, לו. 6 ברכה לג, ד.

ז אחד מבני מבוי וכו'. עד סוף הפרק הכל פשוט שם: פרק שלישי א בשלשה כתרים וכו'. פרק בא לו כהן גדול (יומא דף ע"ב):

אין מוליכין את הקטן, אלא אם כן היה בנן פריא על גבי הנקה, בנן שאינו ראוי לפל במהרה²⁰. ז. אחד מבני מבוי שבקש להעשות מלמד, אפלו אחד מבני הקצר - אין יכולין שכןנו למחות בידו²¹. וכן מלמד תינוקות שפא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבואו תינוקות אחרים לו, או כדי שיבואו מתינוקות של זה אצל זה - [יא] אינו יכול למחות בידו²², שנאמר: "ה' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר"²³.

ז אחד מבני מבוי. שם מבואר במשנה ובגמרא: פרק שלישי א בשלשה כתרים וכו'. מימרא דר' יוחנן ביומא פרק בא לו כהן גדול (דף ע"ב) שלשה זרים הן וכו'. ומה שלמד שהתורה גדול מכלם הוא משום דכיון שלמד שהוא גדול מהמלכות וכמו שפירש רש"י ז"ל א"כ ודאי שהוא גדול מן הכהונה דקי"ל מלך קודם לכהן גדול:

שיעור 32

פרק אחד ליום

פרק ג

א. [יב] [יג] בשלשה כתרים נכתרו ישראל - פתח תורה, וכתח פהנה, וכתח מלכות². פתח פהנה - זכה בו אהרן, שנאמר³: "והיתה לו ולזרעו אחריו, ברית פהנת עולם"⁴. [א] פתח מלכות - זכה בו דוד, שנאמר: "זרעו לעולם יהיה, וכסאו פשמש נגדי"⁵. [יד] פתח תורה - הרי הוא מנח ועומד ומוכן לכל, שנאמר: "מורשה קהלת יעקב"⁶ - כל מי שינחה, יבוא ויטל.

הגהות מיימוניות

[א] אבות דר' נתן, ובפרק בא לו הוא בלשון אחר אמר ר' יוחנן ג' זרין הן של מזבח ושל ארון ושל שלחן של מזבח זכה אהרן ונטלו של שלחן זכה דוד ונטלו של ארון עדיין מונח:

מגדל עז

בשלשה כתרים וכו' עד יבא ויטול. הכל ביומא פרק בא לו (דף ל"ב ע"ב) ובמסכת אבות: שמא תאמר שאותן הכתרים כו' עד מכתח כהונה וכתח מלכות. סוף הניזוקין (גיטין ס"ב). ופרק העוסק בתורה וביומא פרק בא לו (דף ע"ב ע"ב):

אמרו חכמים ממזר ת"ח. מסכת ע"ז פ"ק (דף י"ג). ובשילהי הוריות (דף י"ג): שנאמר יקרה היא מפנינים. מסכת הוריות פרק אחרון (שם):

פרס המלך

נצחי שכל אחד ממלכי בית דוד נולד מלך בעצם שנאמר "ובסאו כשמש נגדי כו"¹. ולכן פסקי"א ש"המלכות ירושה" היינו לא רק מלכות דוד אלא גם מלכות בכלל.

לקוטי שיחות חלק כ"ח ע' 107.

יג. "בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה כו".

המושג "כתר תורה" מופיע ביד החזקה בעוד שלושה מקומות ובכל אחד מהם הכוונה לענין אחר.

א: בהלכות תלמוד תורה (פרק ג' ה"ו) כתב "מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו לדברים אחרים כו" והכוונה שאם יהיה עיסוקו בתורה תמיד ולא יסיח דעתו לדברים אחרים תעשה התורה כתר - "מוכתר בכתר תורה".

ב: בסוף פרק ג"כ: "אע"פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו כו" וכוונתו שם לסגולת הלימוד בלילה שעל ידה זוכה לכתר התורה, היינו לענין נעלה יותר בתורה גופא שלא רק שמבין ומשיג את התורה אלא שיש בו גם הדביקות בינתן התורה: ולכן שינה שם וכתב כתר התורה, היינו לעיקרה ומזהותה של התורה ולא רק ידיעתה.

ג: בהל' איסורי ביאה"י לא ישא אדם בת עמי הארץ שאם מת או גולה בניו עמי הארץ יהיו שאין אמר יודעת כתר התורה", כוונתו שאינה יודעת ומכירה יוקר התורה.

לקוטי שיחות חלק ל"ד ע' 43 והע' 27.

יד. " . כתר תורה הרי הוא מנח ועומד ומוכן לכל שנאמר מורשה קהלת יעקב".

הטעם שהביא פסוק זה כי הוא המדבר בבחינת הירושה שבתורה שמצדה, חיוב לימוד התורה הוא על כאר"א מישאל בכל מצב שנמצא ואינו יכול לפטור עצמו מחיוב זה.

יא. "אינו יכול למחות בידו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר".

צריך להבין מדוע שינה כאן מהראיה שהביאה הגמרא² לדין זה - "קנאת סופרים תרבה חכמה"³ ואף שידוע הכלל שדרכו להביא פסוקים אחרים מאלו המובאים בגמרא צ"ל במה עדיף הפסוק שהביא, ולאידך אם יש בו ראייה ברורה יותר מדוע לא הביאה אותו הגמרא כראיה.

ויש לומר: בגמרא הובא דין זה בסוגיא דהשגת גבול, ובענין זה מתאים הפסוק "קנאת סופרים תרבה חכמה" ובא ללמד שאין כאן נוק למלמד הראשון כי יש לו ריווח מזה ש"תרבה חכמה" וזהו טעם ההיתר.

אבל הרמב"ם הביא הדין בהלכות תלמוד תורה ולכן הביא הפסוק "יגדיל תורה ויאדיר" שכאן לא נוגעת טובתו של המלמד תינוקות אלא טובתה של התורה - "יגדיל תורה ויאדיר".

לקוטי שיחות חלק ו עמוד 299.

יב. "בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתח כהנה וכתח מלכות כו".

כתח כהונה וכתח מלכות אינם המיני לעבודת הכהונה או שלטון המלכות כשלעצמם, שהרי עוד קודם שזכה אהרן לכתח כהונה כבר היה כהן וכבר היתה עבודת הכהונה וכן בענין המלוכה שהיתה קיימת בשאול עוד קודם שנמשח דוד למלך על ישראל.

כתח הכהונה כאן כוונתו לענין נצחי ולכן לא הביא הפסוק המדבר בכהונה רגילה "ברית מלח עולם הוא כו" לך ולזרעך אתר"⁴ אלא את הפסוק הנאמר בפנחס "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם"⁵ להדגיש את נצחיות מינויו של אהרן ובניו שכולם כהנים מרגע לידתם.

כן גם כתר המלכות שזכה בו דוד אינו המיני למלוכה אלא ענין

מקורות הפרס

מז. ב"ב כב, א. מז. ב"ב כא, א. מז. קרח יח, יט. מט. במדבר כה, יג. נ. תהילים פט, לו. נא. הלכות כלי המקדש פ"ד ה"ב. הלכות מלכים שם. נב. ה"ל י"ב. נג. פרק כ"א ה"ל י"ב.

ה לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. מימרא בפרק מקום שנהגו (דף נ') וכתבו התוס' דהיינו דוקא כשלומד להתכבד ע"מ שאקרא רבי וכו' אבל אם לומד לקנטר בהא אמרינן נוח לו שלא נברא. וזה נראה מוכרח מכח קושית התוספות ואעפ"י שרבינו לא ביאר:

שָׁמָּה תֹאמַר, שְׁאוֹתָן הַפְתָּרִים גְּדוּלִים מִפְתָּר תּוֹרָה? הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "בִּי מַלְכִים יִמְלְכוּ. . בִּי שָׁרִים יִשְׁרוּ"⁷. הָא לְמַדְתָּ, שֶׁפְתָר הַתּוֹרָה גְּדוּל מִפְתָּר פְּהֵגָה וְכֶתֶר מְלָכוֹת⁸. ב. אֲמָרוּ חֲכָמִים: 'מִמְזוֹר תִּלְמִיד חֲכָמִים, קוֹדֵם {חָשׁוּב} לְכֶהֱן גְּדוּל עִם הָאֲרִץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "קָרָה הִיא מִפְּנִינִים"⁹ -

יִקְרָה הִיא מִפְּנֵי גְדוּל הַנֶּכֶס לְפָנֵי וְלִפְנֵי¹⁰. ג. אֵין לָךְ מִצְוָה בְּכָל הַמִּצְוֹת פֶּלֶן, שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד תִּלְמוּד תּוֹרָה, אֲלָא תִּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד פֶּל הַמִּצְוֹת פֶּלֶן¹¹ - שֶׁהַתִּלְמוּד מְבִיא לִידֵי מַעֲשֵׂה¹². לְפִיכָךְ, הַתִּלְמוּד קוֹדֵם לְמַעֲשֵׂה בְּכָל מְקוֹם. ד. הִיָּה לְפָנֵינוּ עֲשִׂית מִצְוָה וְתִלְמוּד תּוֹרָה - אִם אֶפְשָׁר לְמַצְוָה לְהַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי אֲחֵרִים, לֹא יִפְסִיק תִּלְמוּדוֹ; וְאִם לֹא, יַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה וַיִּחְזֹר לְתוֹרָתוֹ¹³. ה. תַּחֲלַת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם, אֵינוֹ נָדוֹן אֲלָא עַל הַתִּלְמוּד, וְאַחֵר כֶּף עַל שְׁאָר מַעֲשָׂיו¹⁴; לְפִיכָךְ אֲמָרוּ חֲכָמִים: 'לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה, אֶפְלוּ שְׁלֹא לִשְׁמָה - שֶׁמִּתוֹךְ שְׁלֹא לִשְׁמָה, בָּא לִשְׁמָה¹⁵. ו. מִי שֶׁנִּשְׁאָו לְבוֹ לָקִים מִצְוָה זֹו כְּרָאוּי לָהּ, וְלִהְיוֹת מִכְתָּר בְּכֶתֶרָה שֶׁל תּוֹרָה - לֹא יִסִּיחַ דַּעְתּוֹ לְדָבָרִים אֲחֵרִים¹⁶, וְלֹא יִשִּׁים עַל לְבוֹ שִׁיקָנָה תּוֹרָה עִם הַעֲשֵׂר וְהַכְּבוֹד כְּאֶחָד¹⁷. כֶּף הוּא דִּרְכָה שֶׁל תּוֹרָה: פֶּת בַּמֶּלֶח תֹּאכֵל, וְעַל הָאֲרִץ תִּישֶׁן, וְחִי צֶעֶר תַּחֲזִיחַ, וּבַתּוֹרָה אֲתָה עֹמֵל¹⁸. וְלֹא עָלֶיךָ כָּל הַמְּלָאכָה לְגִמְרָה, וְלֹא אֲתָה בֶן חוֹרִין לְבִטְלוֹ¹⁹; אֲבָל אִם הִרְבִּיתָ תּוֹרָה, הִרְבִּיתָ שְׂכָר, וְהִשְׁכָּר - לְפִי הַצֶּעֶר²⁰. ז. שָׁמָּה תֹאמַר: 'עַד שֶׁאֶקְבֵּץ מָמוֹן, וְאֶחְזוֹר וְאֶקְרָא', 'עַד שֶׁאֶקְנֶה מָה שֶׁאֵנִי צָרִיךְ וְאֶפְנֶה מַעֲסָקִי, וְאֶחְזוֹר וְאֶקְרָא' - אִם תַּעֲלֶה מִחֲשָׁבָה זֹו עַל לִבְךָ, אֵין אֲתָה זֹוכֶה לְכַתְּרָה שֶׁל תּוֹרָה לְעוֹלָם²¹; אֲלָא עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבֶעַ, וּמְלָאכְתְּךָ עֲרֹא, וְאֵל תֹּאמַר: 'לִכְשֶׁאֶפְנֶה אֲשֶׁנָּה', שָׁמָּה לֹא תִפְנֶה²². ח. פְּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא בִשְׂמִים הִיא. . וְלֹא מִעֲבָר לִים הִיא"²³: "לֹא בִשְׂמִים הִיא", לֹא בְּגוֹסֵי הָרוּחַ הִיא מִצְוִיהָ²⁴; "וְלֹא מִעֲבָר לִים הִיא", לֹא בְּמַהֲלָכֵי מִעֲבָר לִים הִיא. לְפִיכָךְ אֲמָרוּ חֲכָמִים: 'לֹא כָּל הַמְּרַבֶּה סְחוּרָה מִחֻפִּים²⁵; וְצוּוּ וְאָמְרוּ: 'הִי מַעֲט עֵסֶק, וְעֵסֶק בַּתּוֹרָה²⁶. ט. דְּבָרֵי תּוֹרָה נִמְשָׁלוּ בְּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִי כָּל צִמָּא לָכוּ לְמִים"²⁷ - לֹוֹמַר לָךְ: מָה הַמִּים אֵין מִתְּכַנְּסִין בְּמָקוֹם מְדֻרָּן, אֲלָא נִזְחָלִין מַעֲלִיו וּמִתְקַבְּצִין בְּמָקוֹם אֲשֶׁבֶרֶן - כֶּף דְּבָרֵי תּוֹרָה, אֵינֶן

הגהות מיימוניות

* [וצריך לבקש רחמים ממי שהחכמה שלו כדאיתא בנדה דף ע' ע"ש]:

מגדל עזו

דרכה של תורה עד הרבית שכר. סוף פ' (ששי) [שני] דמסכת אבות: והשכר לפי הצער. מס' אבות פ' ה' (מכ"ו):
שמה תאמר עד לעולם. פ"ב דמסכת אבות: (מ"ה) אלא עשה תורתך קבע עד שמה לא תפנה. מסכת אבות פ"ב:
כתוב בתורה לא בשמים עד לא מעבר לים. פרק כיצד מעבירין (דף נ"ה): לפיכך אמרו חכמים עד ועסוק בתורה. פ"ב דמסכת אבות:
דברי תורה נמשלו למים עד כל גבה לב. פ"א דמסכת תעניות (דף ו'): אלא בדכא ושפל רוח עד מלכו. במסכת עירובין פרק כיצד מעבירין (דף נ"ה): ועושה מלאכה בכל יום עד עוסק בתורה. פ"ק דמסכת אבות:

פרדס המלך

ויש בחינה שלישית בתורה שהיא כמתנה כמור"ל²⁸ ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל כו' תורה כו'. וכנוסח התפילה "ומן מתן תורתנו" שהוא מה שניתן לאדם במתנה מלמעלה היינו ענינים בתורה שאי אפשר להשיגם בכח עצמו ובאים בדרך מתנה מלמעלה מצד הקב"ה וע"ד מחז"ל²⁹ "בתחילה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה".

לקוטי שיחות חלק י"ג עמוד 116.

ולא הביא מור"ל³⁰ "אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כו'" המדבר בבחינת המכר שבתורה היינו ההבנה שבה הבאה לאדם על ידי עבודתו ויגיעתו (כקונה המשלם על המכר) כי בזה יש חילוקי מדרגות שהרי "אין דעותיהן שוות"³¹ והדבר תלוי בטיב הכישרונות וכו' ולכן גם אין האחד שווה לאחר בחיוב לימודו, שהאחד יוצא ידי חובתו בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית או גם פחות מזה, אבל מי שאפשר לו לעסוק בתורה כל היום חייב לקיים מצות "והיגית בו יומם ולילה" כפשוטה.

מקורות הדי

7 משלי ח, טרטר. 8 ראה ספרי קרח יח, כ. יומא עב, ב (כני' הר"ח): והוא הגדול. 9 משלי ג, טו. 10 הוריות יג, א. ירושלמי שם פ"ג ה"ה. 11 פאה פ"א מ"א. ירושלמי שם ה"א. 12 קידושין מ, ב. 13 מו"ק ט, ב. ירושלמי פסחים פ"ג ה"ז. 14 קידושין מ, ב. סנהדרין ז, א. 15 הוריות י, ב. 16 מגילה יח, ב. ועיין ספרי ואתחנן ז, ו. 17 ראה תנחומא נח, ג. ועיין עירובין נה, א: רבא אמר וכו' (בהגו"א יו"ד סרמ"ו סקנ"ב). 18 אבות פ"ו מ"ד. 19 שם פ"ב מט"ז. 20 שם פ"ה מכ"ג. 21 אבות פ"ב מ"ד. 22 שם פ"א מט"ו. ברכות לה, ב. 23 נצבים ל, יב"ג. 24 עירובין נה, א. 25 אבות פ"ב מ"ה. 26 שם פ"ד מ"י. 27 תענית ז, א.

מקורות הפרדס

נד. שמור' פל"ג, א (ושם): ההיד (משלי ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם גו' עיי"ש. וראה ברכות ה"א: בא וראה שלא כמדת הקב"ה כו' אדם מוכר חפץ כו'. נה. ראה סנהדרין לח, א. נו. ברכות שם. וראה ב"ר פ"ו ה: ג' דברים מתנה עלום התורה כו'. נז. אבות פ"ב מ"ב.

מקורות היר

28 ישע"י נה, א. 29 אבות פ"א מ"ד. 30 ראה עירובין נד, א: אם אדם משיע עצמו כחי' זו שדורסת וכו' (ראה פרש"י שם). סנהדרין ק"א, א: לא תמצא תורה במי שמחי' עצמו עלי'. תנחומא נח, ג. 31 ברכות לה, ב. ועיין יומא לה, ב. 32 נדרים סב, א.

י כל המשים על לבו וכו'. רבינו ז"ל הרחיב פיו ולשונו בפירוש המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההספקות שנותנין גם לתלמידים גם לרבנים. וגם כי נראה מדבריו שרוב חכמי התורה הגדולים שבאותו זמן או כלם היו עושים כן וגם פה אודא לטעמיה. והנה הוא ז"ל הביא שם חוטב עצים ולומד. ואין משם ראייה שזה היה דוקא בתחילת למודו ולפי שהיה בזמנם אלפים ורובבות תלמידים אולי לא היו נותנין אלא למפורסמים שבהם או שכל מי שהיה אפשר לו שלא ליהנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתן שהיה חוטב עצים. גם מה שהביא מר' חנינא בן דוסא [ברכות י"ז:] אינה ראייה שאם היה רוצה להתעשר לא היה צריך לשאול מבני אדם רק מן השמים היו נותנים לו כמכור בתעניות [כ"ה]. אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה ואין דבריו אלא ברוצים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא באיסור. וקרא [כתובות ק"ה]. שהיה מרויח שהיה בודק באוצרות יין איזה ראוי להתקיים אותה אומנות יפה היא ובלא טורח גרול. ואין ספק שמי שחננו השם יתברך להתפרנס ממלאכתו אסור לו ליטול ורב הונא דהוה דלי דוולא כבר פירש"י ז"ל שהיה דולה להשקות שדותיו וזוהו אין גנאי גם כי כפי זה כבר היו לו קרקעות ולא היה צריך ליטול. והביא עוד ראייה ממה שאמרו במי שאחזו [ס"ז:] רב יוסף איעסק בריחייא רב ששת בכשורי אמר כמה גדולה מלאכה שמחממת את בעליה. וכבר נזהר רש"י ז"ל מזה וכתב דלפרואה היו עושים כן בימות השלג להתחמם ולהזיע. ואינו מבין כוונת רבינו הלא נערים בעץ כשלו אף כי סומים כי רב ששת סומא היה כנראה באותה סוגיא ואין היה נושא קורות וא"כ ע"כ י"ל כרש"י שהיה נושא משא בתוך ביתו ממקום למקום. ודחה שם רבינו ראיה אמרם היתה כאניות סוחר לומר דהיינו דוקא כשהיו חולים. ואמת הדבר שר' אלעזר ברי"ש אמר [ב"מ פ"ד:] שהיה

נמצאין בגסי הרוח ולא פלג כל גבה לב²⁸; אלא בדפא ושפל רוח שמתאבק בעפר²⁹ רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבבו³⁰, [טו] ועושה מלאכה בכל יום מעט פדי חייו³¹, אם לא היה לו מה יאכל, ושאר יומו ולילו, עוסק בתורה. י. [טז] כל המשים על לבו שיעסק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה - הרי זה חלל את השם, ויבזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הפא; לפי שאסור להנות בדברי תורה בעולם הזה³².

חולה אבל מ"מ אם כוונת הכתוב לכך מה משבח התורה הרי כל בעלי מומין אע"פ שלא יהיו בני תורה ממרחק יביאו לחמם כי הוראה עצמו בעצור נודר כך לצדקה ונותנין אותו לעניים החולים וגם שר' אלעזר בידו היה לסלק היסורים מעליו כמכור בהפועלים וכיון שכן היה גורם לעצמו ליהנות מדת' וא"כ מהו שטוען רבינו ואומר והמעשים אשר ימצאו בגמרא מאשים בעלי מומין בגופן שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון אחרים ואם לא מה יעשו הימנותו זה לא צותה תורה אינה טענה דאיכא למימר שישלקו יסוריהם מעליהם ולא ימותו. גם שמצינו בדברי חז"ל [כתובות ק"ה:] שלחת דורון לת"ח שהוא כאילו מקריב ביכורים והביאו ראייה מאלישע כמזכר פ' שני דיני גזירות וכן מצינו כשהיו חולכים לשאול לנביא היו נותנין לו דורון. ולפי פשט דברי רבינו גם דורון אסור לו לקבל דאל"כ למה נדחק באותו פסוק דהיתה כאניות סוחר לימא התם בתורת דורון הוה. ומצינו בר' יוחנן שהיה מפרנסו הנשיא כדאיתא בסוטה (פרק היה נוטל דף כ"א) גם בדברי קבלה מצינו גם ליושבים לפני ה' יהיה

לאכול לשבעה וכו'. ובסוף הורוע (חולין קל"ד:) אמרין ההוא שקא דדינאי דאיתא לבי מדרשא קדם ר' אמי וזכה בהם ופרין ויחיי עבד הכי והא כתיב ונתן ולא שיטול מעצמו ומשני לעניים זכה בהם ואי בעית אימא אדם חשוב שאני כלומר ממונה ראש ישיבה דתניא והכהן הגדול מאחיו גדלוה משל אחיו. ופירש"י שקא דדינאי דינאי זהב שלחו ממקום אחר לבני הישיבה וודאי דר' אמי לא היה חולה דאי לא לשני הכי אלא בריא הוה ואפילו הכי זכה בהם ולא הוקשה להם למה נטלו אלא מפני שנטלו מעצמו הא לאו הכי שפיר דמי. ועוד דמשמע בפירוש דאדם חשוב אפילו ליטול מעצמו שרי. ומה שהביא להשתיק החולקין ממעשה דר' טרפון [נדרים ס"ב] וריונתן בן עמרם [ב"ב ח.]. אדרבה משם ראייה דאמר רבינו הקדוש שלא יכנס להתפרנס משלו אלא ת"ח ואם איתא

מגדל עז

כל המשים על לבו עד אמרו חכמים כל הנהנה עד הרבנות. פ"ד דמסכת אבות ופרק קנא יין: וכל תורה שאין עמה מלאכה עד עון. פ' שני דמסכת אבות:

פרס המלך

והאדמו"ר הזקן^א פסק שאסור שיהיה תחילת לימודו ע"מ שיהיה זה לו לאומנות להתפרנס בה שנמצא משתמש בכתר תורה תשמיש של חול, אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אין לו במה להתפרנס אלא במלמדות או בדיניות והוראות, נמצא לומד לצרכה שהרי אם יהי' מענה ברעב לא יוכל לעסוק בה כראוי, או אם יוכל להתפרנס ממלאכה אחרת ומניח מלאכתו מלהתפרנס בה ומתפרנס מלימוד תורה ה"ז מותר שהי' יכול להתפרנס ממנה ועוסק בתורה כדי שלא יבטל מתי' ונמצא שלומד לשמה ולצרכה.

ויש לבאר הדיתר שהוא בהבדל שבין לכתחילה ודיעבד, שלכתחילה בוודאי שאסור ללמוד כדי להתפרנס, אבל בדיעבד אם למד בהיתר^ב לשמה, ואח"כ אין לו ברירה כי מוכרח לפרנסה, אז אינו מחוייב ללמוד עתה אומנות כיון שיכול להתפרנס תיכף מהתורה שלמד בהיתר^ב. ודוגמא לדבר הדין שאסור לצאת בספינה או בשיירה כשיגרום לחילול שבת, אבל אם יצא מוקדם בהיתר, אז מותר להמשיך ללכת עם הספינה והשיירה, מכיון שיצא בהיתר ואח"כ הרי פיקוח נפש דוחה שבת^ג.

ובגמרא ברכות^ד נחלקו רבי ישמעאל ורשב"י, לדעת ר"י צריך לחרוש בשעת חרישה ולקצור בשעת קציר כו' אבל רשב"י אומר "א"כ תורה מה תהי' עלי' אלא יעסוק בתורה ומלאכתו נעשית על ידי אחרים", ומסיים בגמ' "הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם".

על פי כל הנ"ל נמצאו שלושה אופנים בלימוד התורה:

- א. לימוד תורה כדי להתפרנס שאסור.
- ב. לימוד לשמה ואם אח"כ לא יהי' לו ממנה להתפרנס יתפרנס ממנה שזה מותר.
- ג. לעשות תורתו קבע ומלאכתו נעשית בידי אחרים בדרך נס, שזוהי דרך ליחודי סגולה.

לקוטי שיחות חלק ט"ז עמוד 534.

טו. " . ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו . . ושאר יומו ולילו עוסק בתורה".

ובסוף הלכות שמיטה ויובל כתב, שמה שנאמר לכהנים וללוים "אני חלקך ונחלתך"^ה נאמר גם לכל איש ואיש מכל באי עולם אשר נדבה רוחו אותו והביאו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעת את ה' . . ויזכה לו בעוה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים וללוים הרי דוד ע"ה אומר "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי"^ו ועל פי מה שכתב שצריך שיהא "עושה מלאכה בכל יום מעט כו'" מובן מדוע הביא שם הפסוק "אתה תומיך גורלי" - רק "תומיך" דייקא, כי צריך להיות מלאכה קצת וכדיוק הרדב"ז שם.

אבל קשה, דא"כ אינו "כמו שזכה לכהנים", ואולי מכאן ראייה לכסף משנה שכתב שהרמב"ם שולל רק את ה"משים על לבו" שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה היינו שאין לו לפרוק מעצמו עול מלאכה ולהתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמד מלאכה המפרנסת אותו . . ואם לא תספיקו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. ואולי י"ל ששני האופנים "ה' מנת חלקי" ו"תומיך גורלי" הוא החילוק בין כהנים ללוים (וראה אודה"ת עה"פ).

לקוטי שיחות חלק ח עמוד 346 הע' ד"ה תומיך.

טז. "כל המשים על לבו שיעסק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את ה' כו'".

והאריך בגנותם של אלו המתפרנסים מן התורה ועושים אותה קרדום לחפור בה, שמשמשים בכתרה של תורה. אך הבאים אחריו השיגו עליו והביאו כמה ראיות שמותר להתפרנס מהתורה.

מקורות הפרס

נח. במדבר יח, ב. נט. תילים טו, ה. ס. כאן הלכה י' סא. הלכות תלמוד תורה פ"ד ט"ז. סב. ואולי נרמזה סברה זו בלשון אדמוה"ז שם: "שלא יהי' תחילת לימודו כו'" סג. סד. ראה שריע אדמוה"ז חארי"ח סרמ"ח ס"ה וס"ג. סה. להב.

מקורות היד

33 אבות פ"ד מ"ה. 34 שם.
35 אבות פ"א מ"י. 36 שם
פ"ב מ"ב. 37 ראה קידושין
ט, א. 38 ברכות ח, א.
תרא"ו רפטי"ו. 39 עיין
ברכות לה, ב. 40 תהלים
קכא, ב. 41 קידושין לט, ב.
42 עירובין נד, א. ברכות
סג, א.

גזירות דאמרין התם ת"ח המלמדן הלכות שחיטה והלכות קמיצה לכהנים נוטלים שכרם מתרומת הלשכה וכתבו התוספות דאע"ג דאמרין ב' אין בין המורד דשכר תלמוד אסור הכא שאני דכל שעה היו יושבים ולא היו עוסקין בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס והיה מוטל על הצבור לפרנסם.

מבניהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו. ומכאן יש ללמוד לשני החלקים הראשונים שלפיכך היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה מלמדי הלכות שחיטה וקמיצה לכהנים לפי שהרי הם מהנים בזה לישראל עצמם שאם הכהנים לא ידעו היאך יקריבו קרבנות ישראל ה"נ אם אין גדיים אין תישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה מאליה וא"כ עליהם מוטל לפרנסם דה"ל כאילו מלמדים אותם בעצמם ושרי כמ"ש בשם התוספות. גם החלק השלישי נלמד ממה שאמרו ב' הנוזר גזירות כלומר דינין שגזירות גזירות שבירושלים נוטלים שכרם תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה. גם שם כתבו התוספות דטעמא לפי שלא היה להם ממה להתפרנס וכשם שהיו מגבין השקלים אפילו בע"כ כ"ש שמגבין בזמן הגליות כל מה שצריך להעמדת ציבור ואלמלא כן ח"ו היינו

כאובדים בעניינו ואין לך צורך ציבור גדול ממה שצריכין להעמיד בניהם מורה צדק גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן העוה"ו וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך. ואמרין תו בגמרא אהא דגזירי גזירות לא רצו מוסיפין להם לא רצו אטו ברשיעי עסקין ומפרש רש"י ברשיעי שנוטלים שכר לרדן יותר מכדי חייבהם אלא לא ספקו אע"פ שלא רצו ליטול מוסיפין להם. הכלל העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הצבור. וכן מותר לו ליטול שכר מהצבור לרדן או מהבעלי דינין אחר שמירת התנאים הנוכחים בהלכות סנהדרין. ואחרי הודיע ח' אותנו כל זאת אפשר לומר שכוונת רבינו כאן היא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. והוה שכתב כל המשים על לבו וכו'. והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה ואפילו נאמר שאין כן דעת רבינו אלא כנראה מדבריו בפירוש המשנה קר"ל כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. וראינו רצו חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריה נהגים ליטול שכרם מן הצבור וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה מתשכחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר:

יב אדם כי ימות באהל וכו'. בסוף ברכות (ס"ג:). וב' ר"ע (שבת פ"א): **שכל היגע בתורה בבה"מ וכו'.** בירושלמי ריש פ' אין עומדין: **וכל היגע בתלמודו בצנעה וכו'.** ג"ז שם: **וכל המשמיע קולו וכו' אבל הקורא בלחש וכו'.** עירובין פרק כיצד מעברין (דף נ"ד):

שאסור היאך היה מכשילן לת"ח לתת להם מה שהוא אסור ועוד דלא מן השם הוא זה דודאי כל היכא שיש לו אסור לו ליהנות מדברי תורה וגם יש לו למעבד כל טעדיק דאפשר שאם יהנה יהיה בתורת עני וכההיא דיונתן בן עמרם. ויותר נראה לומר דכל שאין לו משרא שרי ליהנות ויונתן בן עמרם לפנים משרות הדין הוא דעבד וכמו שאמרו שמא

יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה דמשמע דוקא יונתן הוא דלא היו מתהני הא אינך הוה מתהני דאי לאו הכי ה"ל"ל שמא שום בן תורה הוא שאינו נהנה בכבוד תורה. ועוד דאם איתא דאסור היאך לא נמצא שום אחד שיעמיד דבריו על דין תורה אלא יונתן בן עמרם לבדו: ופירוש המשניות שם באבות כך הם לדעת ר' שישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין כוונת למידתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה כמו שאמרו ב' קונם [ס"ב]. לאהבה את ה' שלא תאמר אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי או שאהיה זקן ויושב בישיבה, או שכוונתו ע"מ ללמד וליטול שכר כמי שלומד איהו אומנות מספיקים בידו ללמוד וללמד כפי כוונתו ולא יותר אבל הלומד ע"מ לעשות הוה לומד לשמה ומספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי

כל אלה בכלל כוונתו כי לימוד התלמידים גם השמור ממצות ל"ת ועשותו מצות על משה יאמר לו. בא ר' צדוק ואמר אל תטעה לומר כיון שאני רואה שגם ללומד ע"מ ללמד מספיקין בידו כפי כוונתו שאין בו עון אשר חטא את תכונן לשום אחת מהכוונות הרמוזות בעל מנת ללמד. ובבחינת המכון השגת הכבוד אמר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ובבחינת המכון ללמוד כדי להתפרנס כמי שלומד אומנות אמר ולא קורדום לחפור בהם. ותדע ששתי הכוונות אסורות שכן היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף וכיון שהלל סתם דבריו הא למדת שכל הנהגה מדברי תורה איהו מין של הנהגה שיהיה כלומר שלומד על מנת השגת כבוד או השגת פרנסה נוטל חייו מן העולם. גם משנת הלל שהזכיר הכתובה בפ"א כן פירושו לדעתו הוא אמר תחלה הוה מתלמידיו של אהרן ומדרך העולם שההלכות בדרכים ישרים כאלה כונתם לקנות שם או להרויח, כנגד מי שמכון לקנות שם אמר נגד שמה וכו'. וא"ת מי הכניסני בתגר זה אם למדתי לא אוסיף עוד כי אם אלמוד אולי אתכון לקנות שם ואובד שמי וכשלא אוסיף לא אענש או אם שמעתי מאמר זה קודם שאלמוד לא אלמוד אמר ודלא מוסיף יסוף אע"פ שלמד כיון ששנה ופירש ח"ו קשה מכולם ודאי יסוף אבל אותו שלא רצה ללמוד חייב מיתה הוא ומ"מ אם יש לו זכות תולה לו ולכן שינה לומר בראשון יסוף ובשני חייב מיתה. וכנגד כוונת הרוחת הממון אמר ודאשתמש בתגא חלף וכאן נכללות כל הנאות ד"ת. וה"מ המכון בהתחלת למודו לכוונת האלה או שאפשר לו להתפרנס בלא שיטול שכר תלמודו אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא יטול שכר מותר. וזה נחלק לשלשה חלקים אם שיטול מאבות הבנים שכר ללמד בניו או ללמוד. ואם שיושב ולומד וכל הבא לקרבה אל המלאכה יקרבנה לתורה ולמצות. ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו. וכל אלו החלקים למדנו היתרם מפרק שני דיני

לחם משנה

יב וכן אמר שלמה וכו'. ר"ל כשאתה מתפרה מדברי תורה ואי אתה עוסק בה כשיש לך טרדות וצרות או ודאי צר כחך כלומר אין דברי תורה מתקיימים בך:

הנהגות מיימוניות

לגביה מיתה ועוד י"ל דאפילו לרבי דמהני יוה"כ מכרת מ"מ כפרה גמורה ליכא אלא בתשובה דא"כ למה נחרב הבית בעוונות כיון דיוה"כ מכפר חוץ משלשה דברים דפרישת ליעיל. אבל רבינו אלחנן היה אומר דאדרבה עיקר הוא תורה חדא דאמר הכא ראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתן עראי ונתקיימה בידן וה"נ אמר במסכת אבות במ"ח דברים שהתורה נקנית בהן במיעוט ד"א ותנן נמי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה לידוק מעמה איפכא ודיוקא דהחולץ ליתא דלא דייק התם אלא ממשנה יתירה דקתני יחלקו יורשי הבעל וכו' ולא קתני יחלקו סתמא ועוד דלישנא דתלמוד תורה דרך ארץ לא אתי שפיר אי לא קתני עם שאם היה אומר בלא עם דרך ארץ הייתי אומר אז או זה קאמר, ע"כ:

מגדל עז

וסוף אדם זה שיהיה מלסטם. פ' בן סורר ומורה (דף עב.). מעלה גדולה למי שהוא מתפרנס עד לעולם שכולו טוב. באבות ובגטין פ' מי שאחזו (דף ס"ז). ופ"ק דברכות (דף ח.). ובכמה מקומות בתלמוד:

מקורות היר

43 סנהדרין ק"א, א. תנחומא נח, ג. 44 ראה ברכות ה, א: שלש מתנות וכו' תורה וכו'. 45 כתובות סב, א. עירובין כא, ב. אבות פ"ו, מ"ו. כ"ב י, א. ראה חגיגה יד, א: תלמודי חכמים שמקטין את עצמם משינה וכו'. 46 חקת יט, יד. 47 ברכות סג, ב. שבת פג, ב. זר ח"ב קנח, ב. ח"ג רעט, א. 48 משלי כד, י. ברכות סג, א. 49 קהלת ב, ט. 50 קה"ר פ"ב, ט. 51 קה"ר פ"ב, ט (כג) ספר ישן שהובא בפי' מתנות כהונה. 52 ירושלמי ברכות פ"ה ח"א. 53 ירושלמי ברכות פ"ה ח"א. וראה מ"ק טז, סע"א ואילך. סוכה מט, ב. 54 משלי יא, ב. 55 עירובין נד, א. 56 עין פסיקתא רבתי פ"א. 57 עירובין סה, א. 58 עין מדרש משלי פ"ו. אבות פ"ו, מ"ו. 59 שהש"ר פ"ו, י. שהש"ר פ"ו, ה. וק"ר פ"ט, א. ועין תמיד לב, ב. שהש"ר פ"ה, יא. 60 איכה ב, יט.

יג אין רנה של תורה אלא בלילה וכו'. [במדרש רבה שיר השירים על פסוק קורוצותיו תלתלים]: חוט של חסד נמשך עליו וכו'. בריש ע"ז (דף ג'): וכל בית שאין נשמעין בו דברי תורה וכו'. בריש פרק חלק (סנהדרין צב). מימרא דרבי אלעזר. ובספרי רבינו כתוב שנאמר כי דבר ה' בזה וכו' והוא טעות סופר דהא בגמרא לא מפיק ליה אלא מדכתיב תאכלהו אש לא נופח ידע שריר באהלו ואין שריר אלא תלמיד חכם דכתיב ובשרידיהם אשר ה' קורא. לפיכך יש למחוק בדברי רבינו שנאמר ולא מייתי קרא דיליף מיניה ר' אלעזר הכי. ובספר מוגה מצאתי שנאמר כל חשך טמון

וְלֹא בְּאֵלֹהֵי שְׁלֹמֹה דִּין מִתּוֹךְ עֲדוֹן וּמִתּוֹךְ אֲכִילָהּ וּשְׁתִּיתָהּ⁴³ - אֲלֵא בְּמִי שְׁמִמִּית עֲצָמוֹ עֲלֵיהֶן, וּמִצָּעַר גּוֹפּוֹ תְּמִיד⁴⁴, וְלֹא יִתֵּן שָׁנָת לְעִינָיו⁴⁵, לְעַפְעָפֵי תְּנוּמָה.

אָמְרוּ חֲכָמִים דֶּרֶךְ רָמֶז: "זֹאת הַתּוֹרָה, אָדָם פִּי יְמוֹת בְּאֵהָלָהּ⁴⁶ - אֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת, אֲלֵא בְּמִי שְׁמִמִּית עֲצָמוֹ בְּאֵהָלֵי הַחֲכָמָה⁴⁷. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחֻקְתָּמוֹ:

יג וכל העוסק בתורה וכו'. פרק ב' דחגיגה: כי דבר ה' בזה זה שלא השגיח על דברי תורה כל עיקר. בפרק חלק (דף צ"ט) תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זהו כי דבר ה' בזה ר' נתן אומר וכו' (עין בכ"מ בד"ה וכל בית וכו'). ורבינו הביא כאן ה' סברות של ר' נתן ור' נהוראי ור' יהושע בן קרחה, ור' יהושע אפרש שהוא לפי דבריו שקרא ושנה ופירש וכו' אבל סברת ר"מ לא הזכיר ועוד סברא אחרת אשר יש שם ואין חשש בזה כיון דלא אכפת לן כלל לענין דינא: זה שלא השגיח וכו'. ר"ל שאינו לומדם מפני שהם נבזים בעיניו: וכן כל שאפשר וכו'. ר"ל שאינו עושה כן מפני שאינו משיגה אלא מפני שאינו רוצה לעסוק בתורה שהוא עצל:

"הַתְּרַפִּית בְּיוֹם צָרָה - צַר לְחֻקָּהּ"⁴⁸; וְעוֹד אָמַר: "אֵף חֲכָמָתִי עֲמָדָה לִי"⁴⁹ - חֲכָמָה שְׁלֹמֹה בְּאֵף⁵⁰, עֲמָדָה לִי⁵¹. אָמְרוּ חֲכָמִים: 'בְּרִית כְּרוּתָהּ, שְׁפָל הִיגָע בְּתַלְמוּדוֹ בְּבֵית הַכִּנְסָת, לֹא בְּמִהְרָה הוּא מְשַׁכֵּחַ⁵²; וְכָל הִיגָע בְּתַלְמוּדוֹ בְּצִנְעָה מְחֻסֵּים⁵³, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֵת צְנוּעִים חֲכָמָה"⁵⁴. וְכָל הַמְשַׁמֵּעַ קוֹלוֹ בְּשִׁעַת תַּלְמוּדוֹ, תַּלְמוּדוֹ מִתְקֵים בְּיָדוֹ; אֲבָל הַקּוֹרֵא בְּלִחָשׁ, בְּמִהְרָה הוּא שׁוֹכֵחַ⁵⁵. יג. אֵף עַל פִּי שְׁמִינָה לְלֵמֵד בְּיוֹם וּבְלִילָהּ, [ו] אֵין אָדָם לֵמֵד רַב חֲכָמָתוֹ⁵⁶ אֲלֵא בְּלִילָהּ⁵⁷; לְפִיכָךְ, מִי שֶׁרָצָה לְזַכּוֹת בְּכֶתֶר הַתּוֹרָה, יִזְהַר בְּכָל לֵילוֹתָיו, וְלֹא יֵאָבֵד אֶפְלוֹ אֶחָד מֵהֶן בְּשִׁנָּה וְאֲכִילָהּ וּשְׁתִּיתָהּ וְכִיּוּצָא בְּהֵן⁵⁸, אֲלֵא בְּתַלְמוּד תּוֹרָה וְדַבְרֵי חֲכָמָה. אָמְרוּ חֲכָמִים, אֵין גְּרָנָה שֶׁל תּוֹרָה אֲלֵא בְּלִילָהּ⁵⁹, שֶׁנֶּאֱמַר: "קוֹמִי רֵנִי בְּלִילָהּ"⁶⁰. וְכָל הַעוֹסֵק בְּתוֹרָה בְּלִילָהּ, חוֹט

מגדל עוז

כל המשמיע עד ודברי חכמים. פרק כיצד מעבירין (דף ג"ד). אין רנה של תורה. מסכת עירובין פ' הדר (דף ס"ה): וכל העוסק בתורה עד שירו עמי. מימרא דריש לקיש היא בפ"ק דמסכת ע"ז (דף ג' ע"ב):

אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עד עמדה לי. במסכת שבת (דף פ"ג). פרק ר' עקיבא (פג). ופ"ק דברכות (דף ה). אמרו חכמים ברית עד ואת צנועים. בירושלמי ריש פרק אין עומדין (דף מ"א):

פרס המלך

על ידי לימוד התורה בלילה דוקא כנ"ל.

על פי זה יש לבאר דברי הגמרא על המשנה בסוף מסכת תענית "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב" שהביאה עוד טעמים על יום טוב זה ומסיימת "מכאן ואילך דמוסף יוסף ודלא מוסף כו' ופרש"י⁶¹ "מכאן ואילך מחמשה עשר באב ואילך דמוסף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסף חיים על חיו"ו. וביאר הרשב"ם⁶² ש"מתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימוד גם בלילה".

יש לעיין מהו הגדר של הוספה זו בלימוד התורה מחמשה עשר באב ואילך; אם המדובר ביושב אהל (ת"ח) ש"חייב לעסוק בתורה יומם ולילה ממש"⁶³ הרי אין בלימודו זה הוספה על חיובו במצות ת"ח, ואם מדובר בבעל עסק היוצא ידי חובה בקביעת עתים ביום ובלילה⁶⁴ עד שיוצא י"ח בפרק א' שחרית ופרק א' ערבית ובא להדר ולהוסיף בת"ח (יותר מחיובו) למה לא מצינו הדיוור זה כאשר הימים מתארכים והלילות מתקצרין.

אלא, שההוספה בלימוד התורה בלילות, מלבד שהיא הוספה בכמות, היא בעיקר הוספה באיכות שעי"ז זוכה ב"בית התורה" ומתנדב בנותן התורה ולכן מביאה הוספה זו ל"יוסיף חיים על חיו"ו" שהיא הוספה באיכות חיים נעלים יותר, על דרך מ"ש"ה "מחי' חיים יתן לך חיים" היינו חיים נעלים יותר בחיי עוה"ז⁶⁵.

ולאידך, - "ודלא מוסף יאסף כו'" שאם אינו מוסף בלימוד התורה בלילות מראה שאין נוגע לו ההתנדבות בנותן התורה אלא רק השגת חכמת התורה ולא משום שהיא חכמתו של הקב"ה, שזהו עניינה וגדרה האמתי של התורה וזה צ"ל עיקר עסק התורה של האדם ובלעדיו חסר בעיקר החיות של איש ישראל שהוא עצם קדושת התורה ולכן "ודלא מוסף יאסף" כי חסריו בו חיים אלה.

יין מלכות ספר מדרש סימן כח.

יז. "אין אדם למד רב חכמתו אלא בלילה לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו כו'".

וצריך להבין מדוע לעיל בהלכה ו' כתב "מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים. . כו'" ומהו ההבדל בין "לזכות בכתר תורה" ו"להיות מוכתר בכתר התורה".

יש לומר הביאור בזה: בהלכה ו' - "מי שנשאו לבו. . ולהיות מוכתר בכתר תורה" - כוונתו ללימוד תורה באופן שנהיית כל מציאותו ומתאחדת עמו עד שנהיה מוכתר בכתר תורה ולכן ממשיך שם "ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד" כלומר שלא תהי' התורה אצלו כרכושו הנפרד ממנו מטבעו, אלא שיהיה מוכתר ומסובב בדברי התורה באופן שהתורה תתאחד עם מציאותו.

אבל כאן מדבר במי שרוצה לזכות בכתר התורה כלומר במעלת הכתר שבתורה עצמה היינו בחלק הנעלה והמיוחד שבה (כמו שמצינו⁶⁶ שדוקא הלכות התורה נקראות בשם כתר של תורה) ולכן דייק לכתוב "כתר התורה" וזה בא על ידי הלימוד בלילה שאז אפשר להתמסר יותר ללימוד בהתישבות הראויה⁶⁷ וגם ובעיקר מפני שבלילה ישנה סגולה מיוחדת שלימודו יהי' באופן שמתקשר (נוסף על חכמת התורה גם) לשכינתו ית'.

סיבת הדבר היא שהדיקות בנותן התורה קשורה עם לימוד התורה מתוך שפלות וביטול שדוקא בלימוד כזה אפשרית דביקות אמיתית בלימוד התורה. ואף שהביטול הוא תנאי מוקדם ללימוד התורה בכלל⁶⁸ הרי זה בדברים הקשורים עם ביטול ושכירת הגוף וכו"ו, אבל כדי לזכות בכתר התורה צריך הלימוד עצמו להיות מתוך ביטול ושיפלות ונמיכות הרוח, להתקשר ולהתדבק בקדושת התורה, וזהו

מקורות הפרס

סו. מגילה כח, ב. ותיין אגה"ק סכ"ט. וראה לקיש כח"ח ע' 108 והערה 45 שם. סז. ע"ד מה שכתוב במשה (שמור פמ"ז ה) "הי' לומר תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה" ושם ח: "בשעה שהיה מורב עמו ה' ידע שהוא יום ובשעה שהי' אומר לו ללמוד תורתך ה' ידע שהוא לילה" (וראה מפרשים שם). סח. כמבואר ברמב"ם כאן הלכות ח"ט הדיב' ש"לא בנס הרוח היא מצוי". אלא בדבא ושפל רוחי שזהו הקדמה ללימוד - "אין דברי תורה מתקיימין... אלא במי שממית עצמו עלי". סט. ראה מכתב כ' אייר תשס"ז (אני' ח"י' ע' פד ואילך) בביאור דברי המהר"ל (תפארת ישראל בהקדמה) שאהבת התורה מסלק אהבת המקום, ודוקא לימוד בביטול והעדר המציאות הוא הקשור באהבת המקום. ע"ו, ב. עא. תענית שם. וידועה השק"ט אם הפירוש לתענית הוא מרשי' (ראה שם הגדולים להחיד"א מערכת גדולים מע' רשי' קרוב לסופו. מהר"ץ חיות סוף מסכת תענית).

וכן בנמוקי" ב"ב שם. עג. ל' אדה"ז בהל' ת"ת פ"ג ס"ה. שם ס"ז. וראה גם שם או"ח ר"ס קנ"ו. עד. רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ח. שו"ע ויד' ר"ס רמ"ו. הל' ת"ת לאדה"ז שם ס"ד וא"ח סקני'. עה. יומא עא, א. וראה סה"מ תשי"ז ע' 44. עו. וע"ד דיתא בימא שם לאח"ז: המתהפכות לו מרעה לטובה.

פרק רביעי א אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו או לתם וכו'. פ' תם ר"ל שאינו ידוע לנו אם הוא טוב או רע ונלמד כן מפ' תפלת השחר דאמרינן התם (דף כ"ח) תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס וכו' שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כבדו וכו'. ונראה ודאי ששומר הפתח

היה שם מפני שלא היה מניח ליכנס לשום תלמיד אלא א"כ היו בודקים אותו תחילה אם היה תוכו כבדו לא היה נכנס שזה נקרא נתבע כמו שאמרו בפרק בא לו כהן גדול (דף ע"ב) ואותו היום סלקוהו לשומר הפתח והיו נכנסים התלמידים בלא בדיקה ואע"ג דלא ידעינן ביה אי תוכו כבדו ואי לא וא"כ למדנו משם דלתם מלמדין, וכן ביאר הרב מוהר"ק ז"ל אלא שדבריו סתומים ואני בארתים: וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה וכו'. מימרא דר' יוחנן הובאה בפרק אלו מגלחין (דף י"ז) ובהרבה מקומות בגמרא ובחגיגה פ' אין דורשין (דף ט"ז) הקשו ור"מ איך גמר תורה מפומיה דאחר והאמר רבה בר בר חנה אמר ר"י מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' ותימצו אמר ריש לקיש ר"מ קרא אשכח ודרש הט אונן ושמע דברי חכמים ולבך תשית וכו' ר' חנינא אמר מהכא שמעי בת ודאי והטי אונן וכו' א"כ קשו קראי אהרדי לא קשיא הא בגדול הא כטן משמע דבגדול היודע לזהר יכול ללמוד ממנו. וא"כ קשה למה לא חלק רבינו בין גדול לקטן כמו שחלקו בגמרא. וכי תימא דבזמן הזה כולם נקראים קטנים לענין זה ולכן סתם רבינו מ"מ קשה שרבינו אינו אומר הדינים הנוהגים בזמן הזה בלבד אלא הדינים שנהגו בכל זמן אפילו אחר ביאת משיחנו בע"ה וא"כ היה לו לפרש. ונראה שרבינו מפני שראה מימרא דר' יוחנן שהובאה בהרבה מקומות בסתם ולא חלקו בין גדול לקטן גם הוא לא חלק, והא דאמרינן בחגיגה סובר רבינו דלא נאמר זה אלא לתת סברא לר"מ בלבד אבל אין הדבר כן וראיה לדבר שכשתירץ ריש לקיש אמר ר"מ קרא אשכח ודרש ואם היה הדבר מוסכם לא היה לו לומר אלא הא איכא קרא אחרינא ומדקאמר ר"מ קרא אשכח וכו' משמע דהכונה לומר סברתו של ר"מ היא זאת ואנן לא סבירא לן הכי דכבר חלקו עליו חבריו:

ב כיצד מלמדין הרב יושב בראש וכו'. בריש פ"ג דמגילה (דף כ"א) אמר רבי אבהו מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידיו על גבי קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. עוד שם ת"ר מימות משה ועד ר"ג לא היו למדין תורה אלא מעומד משמח ר"ג ירד חולי

לעולם והיו למדין תורה מיושב ע"כ. ורבינו כתב שמתחלה הרב היה יושב והתלמידים עומדין, וקשה דאיך אפשר לומר כן דמימרא דרבי אבהו משמע שצריך שיהיו הרב והתלמידים שוין מקרא דרואתה פה עמוד עמדי דהכי משמע ליה קרא וא"כ איך אפשר שהרב יושב והתלמידים עומדין דאם כן אינם שרים והוא נגד הכתוב, ועוד מאין ראה רבינו בברייתא שהרב יושב והרי בברייתא אמרו סתם למדין מעומד ולמה פירש הוא כן. ונראה שרבינו ראה שאמרו שם בגמרא עוד כתוב אחד אומר ואשב בהר וכתוב אחד אומר ואנכי עמדתי בהר אמר רב עומד ולומד יושב ושונה, ע"כ. ונראה שרבינו אינו מפרש כפירוש רש"י ז"ל אלא הוא מפרש

מגדל עז

וכל בית שאין דברי תורה. פרק חלק (דף צ"ב). היא מימרא דרבי אלעזר מדכתיב כל חשן וכו': כי דבר ה' בזה עד בזה דבר ה'. בסנהדרין פרק חלק (דף צ"ט): אמרו חכמים כל המבטל כו' עד מעושר. פ"ד דמס' אבות: וענין זה מפורש כו' עד סוף הפרק. במדבר בכמה מקומות:

לצפוניו תאכלהו אש לא נופח, ומ"ש כי דבר ה' בזה רישא דמילתא היא, ומה שכתב זה שלא השגיח על דברי תורה וכו' גריר בתריה. והכי איתא בהגדת חלק (סנהדרין צ"ט) גמרא האומר אין תורה מן השמים תניא כי דבר ה' בזה ר' נתן אומר כל שאינו משגיח על המשנה רבי נהוראי אומר כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ריב"ק אומר כל

הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. ובסוף פ"ק דחגיגה (דף ט') תנן איהו מעוות שאינו יכול לתקן זה ת"ח שפירש מן התורה: כל המבטל את התורה מעושר וכו'. במס' אבות:

פרק רביעי א אין מלמדין וכו' או לתם. כלומר שאין ברור לנו אם הוא טוב אם לאו. ולמדו כן מדאמרינן פרק תפלת השחר (ברכות כ"ח) שהיה ר"ג מכריז כל תלמיד שאין תוכו כבדו אל יכנס לבית המדרש ואסיקנא התם שלא הסכימו על ידו: כל השונה לתלמיד שאינו הגון וכו'. מימרא דרבי ירמיה בחולין פ' הורוע (דף קל"א): אם הרב דומה למלאך וכו'. פרק אלו מגלחין (מ"ק ט"ז) גבי ההוא צורבא מרבנן דהוה צריכי ליה רבנן והוון סנו שומעניה ושמתיא רב יהודה:

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

ב כיצד מלמדין וכו' ולא ישב הרב וכו'. פרק אלו מגלחין (שם) דר' הוה יתיב אארעא ומתני להו לרבנן, ר"פ הקורא עומד (מגילה כא) אמר רב יהודה אמר רב מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו ע"ג קרקע שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. וכתב הר"ן ומקשו הכא והא אמרינן בפ' השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד): ד"ג וריב"ק הוו יתבי אספסלי ורבי אלעזר בר"ש ורבי הווי יתבי קמיהו ארעא. ובפ"ק דסנהדרין (דף י"ז) נמי אמרינן ביבנה

מקורות היר

61 ע"ז, ב. 62 תהלים מב, ט. 63 סנהדרין צב, א. 64 שלח טו, לא. 65 ספרי שלח שם. וראה סנהדרין צט, א. 66 דאה אררינ' ספ"ל. סנהדרין צט, א: דבר ה' בזה כו' כל מי שאינו משגיח על המשנה (בהגר"א יר"ד סרמ"ו סקע"ד). 67 סנהדרין שם. 68 אבות פ"ד מ"ט. 69 תבוא כח, מ"מח. 70 עקב ח, טו. פרק ד 1 תענית ז, א. מכות י, א: שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון. 2 ברכות כח, א. עיין תענית ז, א: אם תלמיד הגון הוא לקראת צמא התני מים ואי לא הוי כל צמא לכו למים (עבוה"מ). 3 חולין קלג, א. 4 משלי כו, ח. 5 חולין קלג, א (כני העין יעקב). 6 משלי ג, לה. 7 מ"ק יז, א. 8 מלאכי ב, ז. 9 חגיגה טו, ב. מ"ק יז, א. 10 הוריות יב, א. 11 ראה כריתות ו, א: וכי יתביתו קמי רבנן חזו לפומי' דרבנן שנאמר והיו עיניך רואות את מוריי. ועיין עירובין יג, ב: ואילו חזית' מקמי' וכו'. 12 עיין ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד: כחצי גורן עגולה כו' כדי שיהו רואין אותו ושומעין קולו.

פרק ד

שיעור 33

פרק אחד ליום

א. אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם². אָבֵל אִם הָיָה הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לֹא

טוֹבָה, מַחְזִירִין אוֹתוֹ לְמוֹטֵב, וּמְנַהֲיִין אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְאַחֲרֵי כֵן מְכַנְּסִין אוֹתוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וּמְלַמְּדִין אוֹתוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַשּׁוֹנֶה לְתַלְמִיד שְׁאִינוֹ הִגְוֹן, פְּאֵלּוּ זֶרֶק אָכַן לְמַרְקוּלִיס³, שְׁנֹאֲמַר: "פֶּצְרוֹר אָכַן בְּמַרְגְּמָה, בֵּן נוֹתֵן לְכֶסֶל כְּבוֹד"⁴, וְאֵין "כְּבוֹד" אֶלָּא תוֹרָה⁵, שְׁנֹאֲמַר: "כְּבוֹד, חֲכָמִים יִנְחִלוּ"⁶.

וְכֵן הָרַב שְׁאִינוֹ הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה - אֵף עַל פִּי שִׁחָקִים גְּדוֹל הוּא, וְכָל הָעַם צָרִיכִין לוֹ - אֵין מְתַלְמְדִין מִמֶּנּוּ, עַד שִׁיחְזֹר לְמוֹטֵב⁷, שְׁנֹאֲמַר: "כִּי שִׁפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ, פִּי מִלֶּאֶף ה' צָבָאוֹת הוּא"⁸. אָמְרוּ חֲכָמִים: 'אִם דּוֹמָה הָרַב לְמִלֶּאֶף ה' צָבָאוֹת, תוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ; אִם לֹא, אֵל יִבְקְשׁוּ תוֹרָה מִפִּיהוּ"⁹. ב. כִּיצַד מְלַמְּדִין¹⁰? הָרַב יוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ, וְהַתְּלַמִּידִים לִפְנֵי מַקְפִּין עֲטָרָה, כְּדִי שִׁיחִי כָּל רוֹאֵין אֶת הָרַב¹¹ וְשׁוֹמְעִין דְּבָרָיו¹². וְלֹא יֵשֵׁב הָרַב עַל הַכֶּסֶף וְהַתְּלַמִּידִים עַל הַקָּרְקַע, אֶלָּא אוֹ הַכֶּל עַל הָאָרֶץ, אוֹ הַכֶּל עַל

אין מלמדין עד ומלמד אותו. פ' אלו הן הגולין (מכות י): אמרו חכמים כל השונה לתלמיד שאינו הגון עד ינחלו. פרק חלק (צב). ופ' הורוע והלחיים (דף קל"ג). וכמה מקומות: וכן הרב שאינו הולך כו' עד אל יבקשו תורה מפיהו. פרק אלו מגלחין (זי). ובהרבה מקומות מביא אותו:

מקורות היר

13 מגילה כא, א. 14 עין עירובין נד, ב: כנס אהרן ושנה לו משה פרק נסחלק אהרן יושב לשמאל משה וכו'. 15 עין סוטה מ, א: דגחין וזקוף עלי'. סנהדרין ז, ב: קם גחין עלי'. חולין טו, א: לאמורא צייתי. 16 עין תוספתא סנהדרין פ"ו, ה: הרשות ביד התורגמן מעתה. ברכות מה, א. 17 ירושלמי מגילה פ"ד ה". תוספתא מגילה פ"ג, כ"א. 19 עין סוטה מ, א. 20 קידושין לא, ב. ירושלמי מגילה שם.

הוא ארבעה ושמועון התימני היה דן לפנייהם בקרקע ואף בימי דוד אמרין במ"ק (דף ט"ו): עירא היאירי הוה מתני לישראל ע"ג כרים וכסתות ודוד לא קביל עליה אלא אארעא. יש לומר כי הכי דמתרצינ בגמרא רכות מעומד קשות מיושב ה"נ בשמועות קשות היו יושבין תלמידיהם לא היו יכולין לעיין בהם היטב. אי נמי כאן קודם שהגיעו לכלל סמיכה כאן לאחר שנסמכו דהתם ראוי לרב לחלוק להם כבוד עכ"ל:

ג ולא יגביה הרב קולו וכו' ולא יגביה המתרגם קולו וכו'. ברייתא ר"פ שלשה שאכלו (ברכות מ"ה) אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא. ומה שכתב ולא יגביה המתרגם קולו בעת ששואל את הרב דמשמע דבעת שהוא מדבר לעם הרשות בידו להגביהו, למד כן מדאמרין קודם הך ברייתא מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יענו בקול בקולו של משה ומשמע לרבינו דמדקאמר יענו משמע שהיה שואל להשי'ת והשי'ת היה משיבו ואז דוקא קאמר שלא יגביה קולו יותר מן הקורא אבל כשהוא אומר הדברים לעם יגביה קולו כל מה שירצה כדי להשימיעם: אין המתרגם רשאי לא לפחות ולא להוסיף וכו' אלא אם כן היה אביו או רבו. כתב הראב"ד ז"ל דבר זה מקרה חדש היה והוא רב שעמד תורגמן לר' שילא במסכת יומא ושינה והוסיף שהיה גדול ממנו, עכ"ל. ואני אומר שאם רבינו הביא ראיה משם אין זו השגה שרבינו צריך לכתוב כל מה שיקרה בין חדש בין שאינו חדש, אלא אי קשיא הא קשיא לפי שאין שם מוכרז אביו ואיכא למימר דוקא מי שהוא גדול ממנו בחכמה אפשר שיפחות ויוסיף

אבל אם אינו גדול ממנו בחכמה אף אם הוא אביו למה יפחות או יוסיף. ועוד קשה לי דמשמע מדברי רבינו דדוקא רבו אבל אם אינו רבו אף אם הוא גדול ממנו בחכמה אינו יכול לפחות או להוסיף ובאותו מעשה רב לא היה רבו דרבי שילא ואפי' הכי שנה. ועוד דמשמע מהתם שלא הכיר רבי שילא את רב שאילו הכירו לא היה מעמידו למתורגמן ומדברי רבינו נראה שאפילו מכירו יכול להעמידו שהרי אביו או רבו ודאי ניכרים לו הם. אבל רבינו הוציא דברים אלו מהירושלמי בפרק הקורא את המגילה עומד דהכי איתא התם תורגמן שהוא עומד לפני חכם אינו רשאי לא לשנות ולא להוסיף אלא א"כ היה אביו או רבו. והכי איתא בתוספתא כתבה הרי"ף בסוף מגילה ואע"פ שממה שכתב הרי"ף שם נראה שהוא מפרש אלא א"כ היה החכם אביו של מתורגמן או רבו משום דאין אדם מתקנא בבנו ותלמידו, רבינו לא משמע ליה הכי אלא היה המתורגמן אביו או רבו של חכם קאמר. והראב"ד נראה שהיה מפרש הירושלמי והתוספתא כפירוש הרי"ף ולפיכך השיג על רבינו שזה מקרה חדש שהגדול יתרגם לקטן ולא נמצא אלא פעם אחת בההיא דרבי שילא ואף גם שם לא היה אביו ולא רבו אלא גדול ממנו וא"כ לא הוה ליה להרמב"ם לכתוב אם היה המתורגמן אביו או רבו ואפילו גדול ממנו לא הוה ליה לכתוב כיון שלא נמצא אלא פעם אחת במקרה שלא הכירוהו. ורבינו תשובתו בצדו שהוא מפרש הירושלמי והתוספתא דאם היה המתורגמן אביו או רבו של חכם קאמר: ומה שכתב רבינו ואומר הרב למתורגמן כך אמר לי רבי וכו'. ברייתא פ"ק דקידושין (דף ל"א):

הפסאות¹³. ובראשונה, היה הרב יושב¹⁴ והתלמידים עומדין; ומקדם חרפן בית שני, נהגו הכל ללמד לתלמידים, והן [א] יושבין. ג. אם היה הרב מלמד מפיו לתלמידים, מלמד. ואם היה מלמד על ידי מתרגם - המתרגם עומד בינו ובין התלמידים, והרב אומר למתרגם, והמתרגם משמיע לכל התלמידים¹⁵; וכשהן שואלין למתרגם, הוא שואל לרב, והרב משיב למתרגם, והמתרגם משיב לשואל¹⁶. ולא יגביה הרב קולו יותר מקול המתרגם; ולא יגביה המתרגם קולו בעת ששואל את הרב, יותר מקול הרב¹⁷.

השנת הראב"ד

אין. רבו א"א דבר זה מקרה חדש היה והוא רב שעמד תורגמן לר' שילא במסכת יומא ושנה והוסיף שהיה גדול ממנו.

אין. רבו א"א דבר זה מקרה חדש היה והוא רב שעמד תורגמן לר' שילא במסכת יומא ושנה והוסיף שהיה גדול ממנו.

משיבו, ע"כ. יש לי תימא בדברי רבינו דכיון שהוה סבור דוקא בעת ששואל את הרב הוא שלא יגביה קולו אבל כשאומר לעם יגביה קולו א"כ במתרגם בתורה וקורא בתורה שאמרו בגמרא שהמתרגם בתורה לא יגביה יותר מהקורא אמאי לא יגביה והא דאי מתרגם לעם הוא אומר כדי שיבינו העם כמו שכתב הוא ז"ל בפרק עשרי מהלכות תפילה ואם כן אמאי לא יגביה קולו הא מקרא לא מוכיחין אלא דלא יגביה בעת ששואל אבל כשאומר לעם לא. ועוד קשה לפי דעת רבינו איך יתיר הקושיא שהקשו תוספות והכי מיתיר רבינו דהתם הקב"ה היה הקורא ומשה היה מתרגם ואין אנו לומדים משם אלא שאין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מהמתרגם. ותירוק רב אלפס ז"ל לא שייך לדעת רבינו שרב אלפס ז"ל מתיר דבקולו של משה ר"ל בקולו של משה שהיה משמיע לעם כמו שתירצו בתוס' ודעתו של רבינו לא כך הוא וכמו שכתב הרב מהר"ק ז"ל. ונראה שרבינו לא רצה לפרש כפירוש המפרשים דבקולו של משה ר"ל בקול שהיה משה משמיע לעם דודאי דאין זו סברא לומר שהשי"ת היה מגביה קולו כמשה כיון שהעם לא היו מבינים קולו כלל ובשלמא קורא בתורה ומתרגם העם מבינים דברי שניהם ולכן לא יגביהו קולו זה יותר מזה אבל הכא מאי סברא איכא. ועוד דלפי זה א"כ בכל רב ותורגמן צריך שהתורגמן לא יגביה קולו יותר מהרב וזה אינו אמת דהא ודאי האמורא שהיו מעמידים בגמרא מפני שהרב היה אומר לו הדברים בלחש והוא היה אומרם בקול רם וכמו שמבואר זה בכמה מקומות בגמרא וכמו שאמרו בפ"ק סנהדרין (דף ז') גבי מתורגמניה

הגהות מיימוניות

ואם לאו או תפוס ראשון ראשון או אחרון אחרון ומה טעם הודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' עד יום אשר עמדת לפני ה', ע"כ:

מגיד עוז

אם היה הרב מלמד עד משיב לשואל ולא יגביה הרב עד מקול הרב. פרק שלשה שאכלו (דף מ"ה):

כיצד מלמדין כו' עד את דבריו ולא ישב הרב עד והן יושבין. פ' הקורא את המגילה (דף כ"א):

[א] בירושלמי דשבת פ"ק גרס אם אתה יכול לשלשל השמועה עד משה שלשל

[א] בהקורא את המגילה ת"ר מימות משה עד ר"ג היו לומדין תורה מעומד

משמת ר"ג היו לומדין תורה מיושב, ע"כ:

דריש לקיש גבי דינא דאוקימו דלא גמיר דגחין המתורגמן לשמוע מאי דלחיש ליה משמע דהורק היה כן, ועוד מפני טעם אחר לא רצה לפרש כפירוש המפרשים ז"ל והוא מה שכתב מוהרי"ק ז"ל דיענו משמע שהיה שואל להשי"ת כו' לכך מפרש הוא ז"ל דהכי קא מייתי ראיא דכי היכי דהתם מצינו דבעת שמשא היה שואל להשי"ת היה הקב"ה

משיב לו בקולו כלומר כשמשא היה מגביה קולו היה הקב"ה מגביה וכשמשא ממעך הקול הקב"ה ממעכו אם כן ודאי דמסתמא משה לא היה קולו שיה בכל השאלות על אופן אחד דאין דמיתרגם רשאי להגביה קולו יותר מהקורא א"כ משמע ודאי שבכל מקום שאנו יכולים להשוות קול הקורא והמתרגם אנו מוסיף וזאת היכא דאיכא סבה למתרגם להגביה קולו יותר דאז ודאי לא דמי להשי"ת ומשה דהתם בעת ששואל משה להשי"ת לא היה סבה למשה להרים קול מפני שמשא לא היה מדבר אז לעם א"כ למדנו דבקורא בתורה ומתרגם בתורה דאין סבה למתרגם להרים הקול יותר מהקורא שהרי העם צריכין שיבינו קול הקורא לצאת ידי חובתם שאם שמעו קול המתרגם לא יצאו ידי חובתם וא"כ ודאי שלא יגביה המתרגם יותר מהקורא אבל המתורגמן והרב שהוא דורש לעם אז ודאי כיון שיש סבה למתרגם להגביה שהרי העם צריכים לשמוע ולהבין ממנו אבל לרב אין צריכים העם להבין אז ודאי יגביה המתרגם קולו יותר מהרב מפני שיש סבה. אבל כשהמתרגם שואל לרב ודאי שאז לא יגביה קולו מפני שאז אין סבה להגבהת קולו מפני שאינו משמע אז לעם כלל והוא דומיא דמשה כששואל להשי"ת והשתא אתי שפיר לשון רבינו שכתב שהמתורגמן יגביה קולו בעת שאומר לעם: אין המתורגמן רשאי לא לפחות ולא

ד הרב שלמד וכו' אלא חוזר ושונה. ברייתא כיצד מעברין (עירובין נ"ד): ה אין הביישן למד ולא הקפדן מלמד. פרק שני דמסכת אבות: כמה דברים אמורים וכו' עד במהרה. פשוט הוא: ומה שכתב זורק מרה בתלמידים. בפרק הנושא (כתובות דף ק"א):

ו אין שואלים את הרב כשיכנס וכו'. תוספתא דסנהדרין פרק שביעי: ואין שואלים את הרב מענין אחר. בריש שבת (דף ג') דאמר ליה ר' חייא לרב כי קאי רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתא דלמא לאו אדעתיה דאי לאו דרבי גברא רבת הוא כסיתיה דמשני לך שנויא דלאו שנויא כלומר והיית מקשה לו והוה מכסיף: ויש לרב להטעות וכו'. בכמה מקומות בגמרא ורבה לחדודי לאביי הוא דעבד:

בשמו²¹. ד. הרב שלמד ולא הבינו התלמידים, לא יכעס עליהן וירגז²², [ג] אלא חוזר ושונה הדבר אפלו כמה פעמים²³, עד שיבינו עמק ההלכה²⁴. וכן לא יאמר התלמיד 'הבינותי', והוא לא הבינו; אלא חוזר ושואל²⁵, אפלו כמה פעמים. ואם כעס עליו רבו, ורגז - יאמר לו: 'רבי, תורה היא, וללמד אני צריך, ודעתי

קצרה²⁶. ה. לא יהיה התלמיד בוש מחברו שלמד מפעם ראשונה או שניה, והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים; שאם נתבייש מדבר זה - נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש, והוא אינו למד כלום²⁷. לפיכך אמרו חכמים הראשונים: 'אין הביישן למד, ולא הקפדן מלמד'²⁸.

כמה דברים אמורים? בזמן שלא הבינו התלמידים את הדבר מפני עצמו, או מפני דעתן שהיא קצרה; אבל אם נפר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרשלין עליהן, ולפיכך לא הבינו - חייב לרגז עליהן ולהכלימן²⁹ בדברים³⁰, כדי לחדדן; ובענין זה אמרו חכמים: 'זרק מרה בתלמידים'³¹.

לפיכך, אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש³² בפני התלמידים, ולא לשחק בפניהן, ולא לאכל ולשתות עמיהן - כדי שתהא אימתו עליהן, וילמדו ממנו במהרה. ו. אין שואלין את הרב כשיפגס לבית המדרש³³, עד שתתישב דעתו עליו; ואין התלמיד שואל כשיפגס, עד שישב וינותח³⁴. ואין שואלין שנים כאחד³⁵. ואין שואלין את הרב מענין אחר³⁶, אלא מאותו הענין שהן עוסקין בו, כדי [ד] שלא

להוסיף ולא לשנות וכו'. ירושלמי פ' הקורא עומד כלשון רבינו. והראב"ד ז"ל בהשגות השיג על רבינו דלמה לי רבו אפילו גדול ממנו לבר רשאי להוסיף והביא ראיה ממשע דרב שנעשה מתורגמן לר' שילא ושנה והוסיף וכו'. ורבינו כתב לשון הירושלמי שהוא מבואר וכן כתוב בתוס' סוף מגילה:

ד הרב שלמד ולא הבינו התלמידים וכו'. הכי משמע בגמרא פ' כיצד מעברין (דף נד) מברייתא התם שאמרו שם ומנין עד שתהא סדורה וכו' וכן הביאו שם מעשה דר' פרידא וכו':

ו אין שואלין את הרב כשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו וכו'. כל מה שכתב רבינו עד סוף הפרק הוא תוספתא פרק שביעי מהלכות סנהדרין וזלת קצת דברים אשר כתב הרב מהרי"ק מוצאם וכן מגדול עוז ואינו רוצה להאריך:

הגהות מיימוניות

* [ענין המתנבל על דברי תורה ומעלת המארח ת"ח בביתו ענין חרב על שונאיהן של ת"ח שיושבים בר כבוד ועוסקין בתורה פ' הוראה (דף ס"ג):

[ד] פרק קמא דשבת כי קאי רבי בהאי מסכת לא תשייליה במסכת אחריתי, ע"כ:

[ג] פרק כיצד מעברין ר"ע אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמיד עד שילמדנו שנאמר ולמדנו את בני ישראל ומנין עד שתהא סדורה בפיו שנאמר שימה בפיהם ומנין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים, ע"כ:

מגדל עוז

שהכל יודעים אותו ממשע דיומא ועשאוהו חדוש. וא"ת א"כ למה לא חילק ר"מ ז"ל בין תורגמן חשוב לאחר, אומר אני כי סתם תורגמן הוא אמורא וכדמשמע בהאיא דקדושין שהבאתי והוא קטן מן החכם הדורש כדמשמע בבבליה תלמודא ובשמעתין דמיני ומיניא יתקלס עילאה בסוף סוטה (מ). ומעשה דר' שילא אקראי בעלמא הוה ולפי שעה ולא תורגמן קבוע, ור"מ ז"ל לא כתב אלא ההלכות הנהוגות הקבועות ולכן קראו משנה תורה ושמוך כלל זה ויועילך לכל החבור הוה וכשתדקדק בדבריו תמצאנו כד"ן:

הרב שלימד ולא הבינו התלמידים כו' עד ולא הקפדן מלמד. פ"ב דאבות (מ"ה): ב"ד"א בזמן שלא הבינו עד וזורק מרה. פרק הנושא (דף ק"ג ע"ב) בצואת רבינו הקדוש. ולפי שהיה קשה על משנת אבות תירצו אותן כך ולכן כתבן סמוכות זו לזו: לפיכך אין ראוי לרב וכו' עד וילמדו ממנו. פ' מקום שנהגו (פסחים נ"ה ע"ב) גמרא מתנין דמושיבין שובכין בפסקא דמוליכין ומביאין כו' אמר רב פפא בדיק לן רבא וכהנה רבות בתלמוד:

אין שואלין את הרב מענין אחר אלא מאותו ענין שהם עוסקים בו כדי שלא יתבייש. בהוריות (דף י"ג ע"ב) הוא זה במעשה דר' מאיר וכמה מקומות כי קאי

אין המתורגמן רשאי וכו' אלא אם כן היה אביו או רבו: השיב עליו הראב"ד ז"ל דבר זה חדש והוא רב שעמד תורגמן לר' שילא ושנה והוסיף מפני שהיה גדול ממנו עכ"ל: ואני אומר אמת הוא כי הוא חדוש וישר הוא וכדבריו של ר"מ ז"ל פ"ק דקדושין (דף ל"א ע"ב) דגרסינן בשמעתין דכבוד אב ואם ת"ר חכם משנה שם אביו ושם רבו תורגמן אינו משנה שם אביו ולא שם רבו ושיילינן אבוא דמאן אילימא אבוא דתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא ופרקינן אמר רבה בר רב הונא לא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם כי הא דמר בר רב אשי הוה יתיב בפירקא איהו אמר אבא מרי ואמורא אמר רבנא אשי ע"כ. ולכן גמר ר"מ ז"ל בפסק הזה שהתורגמן אומר רבנא פלוני והוסיף לפרש אע"פ שלא הזכיר שמו שאסור לקרות לאביו או לרבו בשמו עכ"ל. וזה מפורש פרק חלק (דף ק.) מדכתיב כי דבר ה' בזה. מעתה ראה גם אתה לשון הברייתא שנשנית כלשון משנה לאשמועינן זה החדוש כי בזה יכול לשנות לא לר"א. ומה שהקשה ראב"ד ז"ל מעובדא דרבי שילא אדרבא סיוע הוא לר"ם ז"ל דדוקא משום שהיה גדול לא לאו הכי לא מצי לשנוי מידי אחריתי. וגם בדעתו כי הרב ז"ל לא לתפוס על ר"מ ז"ל כתב כן אלא כלומר דבר פשוט הוא כמו המקרה

מקורות היד

- 21 קידושין שם. 22 ראה אבות פ"ב מ"ה. ועיין מס' סופרים פט"ז, ב: פנים שחוקות להשי"ס וכו' (וראה ג' הגר"א). 23 עירובין נד, ב. 24 ראה מכילתא משפטים כא, א. 25 עיין מס' דא"ז פ"ב. וראה אבות פ"ב מ"ה. ברכות סב, א. 27 עיין ברכות סג, ב: כל המנבל עצמו על דברי תורה וכו' (ראה פרש"י שם). נדה כו, א: אחיכו עלי' כו' אמר רב פפא אפי' כי הא מילתא וכו'. תדא"ר פ"ג: ישאל אדם את הפסוק ואע"פ שהכל משחקין עליו וכו'. 28 אבות פ"ב מ"ה. 29 ב"ק צט, ב. 30 ראה יבמות ט, א. 31 כתובות קג, ב. 32 סנהדרין כב, א. 33 תוספתא סנהדרין פ"ז, ה. 34 שם. 35 תוספתא נעשים פ"א, ו. 36 שבת ג, ב.

מקורות היר

37 עיין ברכות לג, ב. עירובין יג, א. עיין עירובין נא, א: בדיק לן רבא כו. 38 עיין חולין מג, ב. 39 עיין בי"מ צו, א. 40 תוספתא סנהדרין פ"ו, ה. 41 תוספתא סנהדרין פ"ו, ה. 42 במדבר פט"ו, יו. תנחומא בהעלותך יא. 43 תוספתא שם. 44 תוספתא סנהדרין פ"ו, ה. 45 מגילה כח, א. ראה סוכה כח, א. 46 תדא"ר פ"ג. 47 סנהדרין עא, א. 48 משלי כג, כא. 49 ברכות נג, א. 50 מגילה כז, א. **פרק ה** 1 יתרו כ, יב. קדושים יט, ג. 2 עיין זהר ח"ב צ, א. ראה כריתות כח, א (במשנה).

ז אין שואלים מעומד וכו'. [כ"ז עד ולא ישאל בענין יותר מג' הלכות, בתוספתא דסנהדרין פ"ז]: ואין שואלים את הרב אלא בענין שהם קורין בו. כלומר דלעיל אמר שלא ישאל את הרב רק באותו נושא שלומדים שם לומדים דיני שבת אל ישאלנו בדיני יו"ט והשאת קאמר שאפילו באותו נושא

עצמו אין שואלים אלא בענין שהם לומדים כלומר שם עסוקים בדיני הוצאה מרשות לרשות אל ישאלנו חבית שנשברה מה תקנה יעשו בשבת אף אם הכל מדיני שבת:

ח על מה שאמר רבינו או בשתי תשובות כתוב בספר הבתים הרב לא הזכיר בתחלה תשובות וראה לי שחסר מן הספר. ולשון ההלכות אחד שואל ואחד אומר שלא לשאול נזקקין לשואל והשואל מעשה צריך שיאמר מעשה אני שואל. וראה שזה שאומר שלא לשאול רצונו שלא ישאלו אלא שרוצה להשיב במה שהם עסוקים, עכ"ל:

ט אין ישנים בבית המדרש. במגלה פרק בני העיר (דף כ"ח). שאלו את ר' זיורא במה הארכת ימים ואחד מהדברים שאמר להם שלא ישן בבית המדרש לא שנית קבע ולא שנית עראי: וכל המתנמנם וכו'. מימרא דרבי זיורא פרק בן סורר ומומה (סנהדרין דף ע"א:): אין מסיחין וכו'. אפילו מי שנתעטש וכו'. ברכות סוף פרק אלו דברים: וקדושת בית המדרש וכו'. פשוט פרק בני העיר (מגילה דף כ"ו):

פרק חמישי א כשם שאדם מצווה וכו' עד ואח"כ משיב אבידת רבו. במציאות (דף ל"ג) סוף אלו מציאות חנן אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת שניו הביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבידת אביו קודמת היה אביו ורבו נושאים משאוי מניח של רבו ואח"כ מניח של אביו היה אביו ורבו עומדים בבית

יתבייש. ויש לרב להטעות התלמידים

בשאלותיו³⁷, ובמעשים [ה] שעושה בפניהן³⁸, פדי לחידן, וכדי שידע אם זוכרין הן מה שלמדן או אינן זוכרין. ואין צריך לומר, שיש לו רשות לשאל אותן בענין אחר שאינן עוסקין בו, פדי לזרזן³⁹. ז. אין שואלין מעמד, ואין משיבין מעמד⁴⁰; ולא מגבוה ולא מרחוק, ולא מאחורי הנקנים. ואין שואלין את הרב אלא בענין⁴¹, ואין שואלין אלא מיראה⁴²; ולא ישאל בענין יותר משלש הלכות⁴³. ח. שנים ששאלו - שאל אחד בענין ושאל אחד שלא בענין, נזקקין לענין; מעשה ושאינו מעשה, נזקקין למעשה; הלכה ומדרש, נזקקין להלכה; מדרש והגדה, נזקקין למדרש; הגדה וקל וחמר, נזקקין לקל וחמר; קל וחמר וגזרה שוה, נזקקין לקל וחמר.

היו השואלין אחד חכם ואחד תלמיד, נזקקין לחכם; תלמיד ועם הארץ, נזקקין לתלמיד. שניהן חכמים, שניהן תלמידים, שניהן עמי הארץ, שאלו שניהן בשתי הלכות, או בשתי שאלות, שתי תשובות, שני מעשים - הרשות בידי המתנגם מעתה⁴⁴. ט. אין ישנים בבית המדרש⁴⁵. וכל המתנמנם בבית המדרש⁴⁶,

חכמתו נעשית קרעים קרעים⁴⁷; וכן אמר שלמה ברחמי: "וקרעים, תלביש נומה"⁴⁸. ואין משיחין בבית המדרש, אלא בדרבי תורה בלבד. אפלו מי שנתעטש, אין אומרים לו 'רפואה' בבית המדרש⁴⁹; ואין צריך לומר, שאר הדברים. וקדשת בית המדרש, חמורה מקדשת בתי כנסיות⁵⁰.

שיעור יב
ג' פרקים ליום

פרק ה

שיעור 34
פרק אחד ליום

א. כשם שאדם מצוה בכבוד אביו וביראתו - כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו. ורבו, יתר מאביו²; שאביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו שלמדו חכמה, הביאו לחיי העולם הבא.

הגהות מיימוניות

[ה] כדאמרין פרק אין עומדין ופ"ק דמגילה ופ' אלו טרפות ורבה לחדודי לאביי * [כ"ז מן התוספתא פ"ז דסנהדרין ודלא כפרישה שהגיה נזקקין לאגדה]: קא מכין, ע"כ:

מגדל עוז

מ"ה. גמרא מתניתין דשלש שנים ויום אחד אסיקנא ואף ר"ע לא אמר אלא לחדד בה אחשנאנה יש לה כתובה כו' פוק עיין בה דלאורא בעי לה מר מינך וכהנה רבות בתלמוד:

אין שואלין מעומד עד מעתה, אין ישנים בבית המדרש עד נומה ואין משיחים עד סוף הפרק. מסכת ברכות (דף כ"ג):

כשם שאדם חייב וכו' עד ממואר הרב. סוף פרק אלו מציאות (דף ל"ג):

ז אין שואלין את הרב אלא בענין וכו'. החילוק בין מה שכתב כאן למה שכתב למעלה ואין שואלין את הרב מענין אחר וכו'. כתב מהר"ק ז"ל בספרו דכאן ר"ל דאפילו עסוק בדיני שבת אם עסוק בדין הוצאה מרשות לרשות לא ישאל לו דין חבית שנשברה והכי דייק לישנה שלמעלה כתב מענין אחר דמשמע שרוצה לומר מענין אין זולתו בהחלט זה בהחלט אבל כאן אין זולתו בהחלט ולזה לא כתב כאן מענין אחר:

ט אפילו מי שנתעטש וכו'. בברכות סוף פ' אלו דברים (דף נ"ג) אמרו ת"ר היו יושבים בבית המדרש והביאו אור לפניהם כ"ש אומרים כל אחד ואחד מברך לעצמו וכו' אומרים אחד מברך לכולם ומפרש התם טעמא דבית שמאי משום ביטול בית המדרש ואמרו שם תניא נמי הכי של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני ביטול בית מדרש ולכאורה משמע דהאי תניא כותיה אתי כב"ש ולית הלכתא הכי וכן משמע מדברי רב אלפס שלא הביאו להך תניא נמי הכי. אבל לדברי רבינו נראה לי דאע"ג דדאי הלכתא כב"ה דאומרים אחד מברך לכול דהלכתא כב"ה בכל מקום אפילו הכי לא פליג עליה דר"ג דאפשר דב"ה מודו דמרפא ואסותא אין אומר משום ביטול ביהמ"ד אבל הכא משום דאיכא מצוה משום דברוב עם הדרת מלך לא חיישין לביטול ביהמ"ד. ומה שאמרו בגמרא תניא נמי הכי ר"ל דחיישין לביטול בית המדרש פורתא כי האי משום דלא תימא דדאי טעמיהו לא היו משום הכי דלביטול בית המדרש לא חיישין ולהכי קאמר תניא נמי הכי דר"ג אמר דלביטול תורה כי האי חיישין אבל לא דר"ג פליג עליה דבית הלל דאין סברא לומר דר"ג שביק ב"ה ועבד כב"ש אלא ודאי כדכתיבנא וכן צ"ל לדברי הטור שפסק בהלכות ת"ת כהך תניא נמי הכי וכדברי רבינו ובטור א"ח פסק כב"ה בסימן רצ"ח:

פרק חמישי א כשם שאדם מצווה בכבוד אביו וכו'. משנה סוף פרק אלו מציאות (דף ל"ג) אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת. אבידתו ואבידת רבו שלו קודמת. אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת שאביו כו' ואם אביו שקול כרבו וכו' (עיין בכ"מ בד"ה כשם שאדם). ודקדק הרא"ש ז"ל דמדקאמר גבי השבת אבידה שקול וגבי פריה לא אמר אלא חכם משמע דלענין פדיון נפשות דהוא סכנה לא בעינן שיהא שקול. ויש להקשות דא"כ גבי הנתת משאוי דלא הוי סכנה אמאי לא בעינן שקול דאי איתא דבעינן שקול הוי ליה לאתווי הנחת משאוי גבי השבת אבידה

אביו ורבו שבויים. שילחי הוריות (דף י"ג.): אמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים. במסכת אבות פ"ד וכמה מקומות: לפיכך אמרו כל החולק על רבו עד

מקורות היר

- 11 סנהדרין שם. ועין
מכילתא בשלח יד, לא.
12 חקת כא, ה. 13 עין
ברכות כז, ב. 14 עין ברכות
כז, ב. 15 כתובות ס, ב.
עירובין סג, א. ברכות
ב. 16 עירובין סג, א. ברכות
לא, ב. 17 סנהדרין ה, ב.
18 עירובין סג, א.
19 סנהדרין שם.

אף אם יעבור על דעת אביו מעט אין רע, ובמשא משמע לי דמדלא מפליג
תלמודא דאפילו אביו שקול רבו קודם דכיון שאין שם אבידת גוף ולא אבידת
ממון רק להניח לו מעצבו הוה ליה ככבוד לתור וחיוב הוא בכבוד רבו יותר
מכבוד אביו. וכל דינים הללו ברבו מובהק אבל רבו שאינו מובהק אפילו אין
אביו תלמיד חכם אבידת חכם אבידת אביו קודמת
דיותר חייב בכבוד אביו מכבודו דלא
מקרי הביאו לחיי העולם הבא כל שלא
למד ממנו רוב חכמתו: מורא רבך
וכו'. במסכת אבות: כל החולק על
רבו וכו'. פרק חלק (סנהדרין ק"ט):
ב איזהו חולק על רבו. בפ"ק
דסנהדרין (דף ה'): תנא תלמיד אל יורה
אלא א"כ נטל רשות מרבו ותניא תו
התם תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו
אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש
פרסאות כנגד מחנה ישראל, ואמרין
בעירובין פ' הדר (דף ס"ב ס"ג) בפניו
אסור וחיוב מיתה שלא בפניו אסור
ואינו חייב מיתה ואמרין נמי התם דרב
המנוגא אורי בחדתא דארגיז בשני רב
חסדא ואמר רבינא אתמר אורי ואתמר
לא אורי בשניה דרב הונא רביה הוא
דלא אורי ואורי בשני רב חסדא דתלמיד
חבר דיליה הוה. ומשמע לרבינו דחדתא
דארגיז היה רחוק מפומבדיתא מקומו
של רב הונא יותר משלש פרסאות
ואפילו הכי אסור להורות בחיי רבו
ומשמע נמי התם מתוך הסוגיא דכל תוך
שלש פרסאות חשיב ככפניו וחזין
לשלש כשלא בפניו וכן כתבו התוספות.
וכדי ליישב זה עם מה שאמרו התלמיד
אל יורה אלא א"כ היה רחוק ממנו שלש
פרסאות דמשמע בין נטל רשות בין לא
נטל רשות חזין לשלש פרסאות שרי אנו
צריכין למימר דהא דמשמע דאפילו חזין
לשלש פרסאות אסור היינו בקובע עצמו
ללמד ולהורות והיינו דקאמר לא אורי

בחדתא דארגיז דמשמע להיות שם ראש ללמד ולהורות והא דמשמע דחזין
לשלש פרסאות מותר היינו באקראי בעלמא. ומשמע מדברי התוספות דפ"ק
דסנהדרין (דף ה') דאפילו נטל רשות מרבו תוך שלש פרסאות אסור וכן משמע
מדאמרין בפרק אע"פ (כתובות ס'): דאריסיה דאביי שאל ממנו דין אחד והורה לו ובה לפני רב יוסף ונמצא דהורה שלא כדון ואמר אז אביי הא מילתא דאמור
רבנן אפילו ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה לאו משום דמחזי כאפקירותא אלא משום דלא מסתייעא מילתא כלומר להורות כהלכה דהא אנא הוה
גמינא אותו דין ואפ"ה לא אסתייעא לי מילתא למימרא. נראה משום שאביי היה במקום רבו וכיון שהורה אותו דין אין ספק שנטל רשות דאם לא כן היאך היה
מורה הרי אסור וחיוב מיתה ואפ"ה אסיק דהא דאמור רבנן אפילו ביעתא בכותחא וכו' הוי טעמא משום אפקירותא ומשנטל רשות ליכא אפקירותא והשתא אסיק
דלא הוי טעמא משום דלא מיסתייעא מילתא ואם כן אפילו בנטל רשות אסור אלמא דאפילו נטל רשות בפניו דהיינו תוך שלש פרסאות אסור וכך הם דברי
התוס' שם ג'. ושיעור לשון רבינו כך הוא בד"א דביש בינו ובין רבו שנים עשר מיל מותר להשיב בדבר שנקרא מקרה וכו': כתב הרמ"ק על דברי רבינו דאפילו
יהיה כדבריו שאסור להורות אפילו נתרחק ממנו שלש פרסאות מאין לו שאסור לו לקבוע מדרש בחיי רבו בעיר רבו כל שכן אם נתרחק ממנו שלש פרסאות וצ"ע,
עכ"ל. ונראה לי שמה שאמר רבינו שאסור לו לקבוע מדרש וכו' היינו דוקא בשקובע עצמו להורות הוראות וכמ"ש בסוף לשוננו אבל לקבוע עצמו להוראה וכו':
ג ומה שכתב מן להפריש מן האיסור. פרק הדר (עירובין ס"ג) ההוא גברא דהוה קטר חמרא בצניתא פ"י בדקל בשבתא הוה יתיב רבינא קמיה דרב אשי רמא ביה

אחר רבו - פמרהרה אחר השכינה¹¹, שנאמר:
וידבר העם באלהים ובמשה¹². ב. אי זה הוא
חולק על רבו? זה שקובע לו מדרש¹³, ויושב
ודורש ומלמד שלא ברשות רבו, ורבו קים; ואף
על פי שרבו במדינה אחרת¹⁴. ואסור לאדם
להורות בפני רבו לעולם¹⁵; וכל המורה הלכה [ג]
בפני רבו¹⁶, חייב מיתה. ג. היה בינו ובין רבו [ד]
שנים עשר מיל, ושאל לו אדם דבר הלכה - מתר
להשיב¹⁷. ולהפריש מן האסור - אפלו בפני רבו,
מתר להורות¹⁸. כיצד? כגון שראה אדם עושה
דבר האסור מפני שלא ידע באסורו, או מפני
רשעו - יש לו להפרישו, ולומר לו: דבר זה
אסור, ואפלו בפני רבו, ואף על פי שלא נתן לו
רבו רשות; שכל מקום שיש חלול השם, אין
חולקין כבוד לרב.
במה דברים אמורים? בדבר שנקרה נקרה; אבל
לקבוע עצמו להוראה, ולישב ולהורות לכל שואל
- אפלו הוא בסוף העולם, ורבו בסוף העולם -
[ה] אסור לו להורות עד שימות רבו, אלא אם כן
נטל רשות [ו] מרבו¹⁹.

חכם אתי שפיר משום דהתם דאירי בדליכא בכיס לפדות שתיהן שכן כתב שם
ברישא דלישנא היו לפנינו עניים הרבה וכו' ולא היה בכיס כדי לפדות את כלם
ועלה קאי ואם היה אחד מהם וכו' ומשום הכי בעינן שיהא אביו ת"ח ואי לאו
הכי חכם עדיף משום דהוא נאבד לגמרי וכבוד תורה עדיף וע"כ לא קאמר
במתני' דכשאביו אינו חכם רבו קודם
דרייקת מיתה הא אינו רבו אביו קודם
אע"פ שהוא חכם אלא כשאפשר לפדות
את שניהן דבהכי איירי מתניתין וכן
רבינו במה שכתב כאן ולהכי דוקא רבו
קודם אבל אחר אע"פ שהוא חכם ואביו
אינו חכם אינו קודם לאביו דאפשר
לפדותו אחרי כן אבל בדלא אפשר ודאי
דהחכם קודם לאביו שאינו חכם אבל
כשאביו חכם אז קודם לאחר אפילו
בדלא אפשר והוי אביו חכם גבי אחר
שהוא חכם גדול הימנו שאינו רבו בענין
דלא אפשר אלא לתר נכח גבי רבו היכא
דאפשר לתרויהו באופן דאין בין חכם
לרבו אלא מעלה אחת. זה נראה לי
ליישוב דעתו ז"ל ואע"פ שמה שכתב
במתנות עניים עדין לא נתיישב אצלי
יפה דמנין הוציא רבינו זה מכל מקום
מה שכתבתי נראה לי נכון כדי ליישב
מה שכתב כאן רבינו עם מה שכתב
בהלכות גולה: כל החולק על רבו
כחולק וכו'. פ' חלק (דף ק"ט) על
מתניתין דעדת קרב:

ג (ב-ג) א. איזהו חולק על רבו וכו'
בד"א בדבר שנקרה מקרה וכו'.
רבינו כתב חילוק זה כדי ליישב הקושיא
שהקשו התוספות בפרק הדר (דף ס"ג)
אמר רבא שלא בפניו אסור ואין חייב
מיתה והיינו חזין לשלש פרסאות ובפרק
קמא דסנהדרין (דף ה') אמרו תלמיד אל
יורה בפני רבו אלא א"כ רחוק ממנו
שלש פרסאות משמע דאי רחוק שרי.
והוא ז"ל תירץ דמאי דקאמר רבא הוא
לקבוע וזה אסור חזין לשלש אבל מאי דקאמר דמותר הוא להורות בלבד וכמו
שכתב כל זה מהר"ק ז"ל. וא"ת א"כ כשהקשו בגמרא לרבא דאמר שלא בפניו

מדאמרין בפרק אע"פ (כתובות ס'): דאריסיה דאביי שאל ממנו דין אחד והורה לו ובה לפני רב יוסף ונמצא דהורה שלא כדון ואמר אז אביי הא מילתא דאמור
רבנן אפילו ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה לאו משום דמחזי כאפקירותא אלא משום דלא מסתייעא מילתא כלומר להורות כהלכה דהא אנא הוה
גמינא אותו דין ואפ"ה לא אסתייעא לי מילתא למימרא. נראה משום שאביי היה במקום רבו וכיון שהורה אותו דין אין ספק שנטל רשות דאם לא כן היאך היה
מורה הרי אסור וחיוב מיתה ואפ"ה אסיק דהא דאמור רבנן אפילו ביעתא בכותחא וכו' הוי טעמא משום אפקירותא ומשנטל רשות ליכא אפקירותא והשתא אסיק
דלא הוי טעמא משום דלא מיסתייעא מילתא ואם כן אפילו בנטל רשות אסור אלמא דאפילו נטל רשות בפניו דהיינו תוך שלש פרסאות אסור וכך הם דברי
התוס' שם ג'. ושיעור לשון רבינו כך הוא בד"א דביש בינו ובין רבו שנים עשר מיל מותר להשיב בדבר שנקרא מקרה וכו': כתב הרמ"ק על דברי רבינו דאפילו
יהיה כדבריו שאסור להורות אפילו נתרחק ממנו שלש פרסאות מאין לו שאסור לו לקבוע מדרש בחיי רבו בעיר רבו כל שכן אם נתרחק ממנו שלש פרסאות וצ"ע,
עכ"ל. ונראה לי שמה שאמר רבינו שאסור לו לקבוע מדרש וכו' היינו דוקא בשקובע עצמו להורות הוראות וכמ"ש בסוף לשוננו אבל לקבוע עצמו להוראה וכו':
ג ומה שכתב מן להפריש מן האיסור. פרק הדר (עירובין ס"ג) ההוא גברא דהוה קטר חמרא בצניתא פ"י בדקל בשבתא הוה יתיב רבינא קמיה דרב אשי רמא ביה

הגהות מיימוניות

בפירוש בספר מספרי הגאונים יכול להורות אפילו בימי רבו ואפילו תלמיד גמור
רק לא יורה דבר מלבו ולא יסמוך על ראיותיו ולא ידמה מילתא למילתא מדעת
עצמו:

[ד] פ"ר דוקא אם נטל רשות מרבו אבל אם לא נטל רשות אפילו חזין לשלש
פרסאות אסור כדפרישית לעיל:

[ה] פרק הדר רב המנוגא לא אורי בחדתא דארגיז בשני דרב הונא ואע"ג דאתריה
דרב הונא הוי בפומבדיתא:

[ו] וכי היכי דאסור להורות בפני חכם ה"א אסור לחכם להתיר התמוה שדומה
לרבים שהתיר את האסור או טיהר את הטמא כדאמרין בפ"ק דסנהדרין כי הוה

מגדל עז

מקרה. פ' הדר: אבל לקבוע עצמו עד רשות מרבו. פ"ק דסנהדרין (דף ה' ע"ב):
ולא כל מי שמת רבו עד כל הרגיה. פ"ק דע"ז (דף י"ט) ובסוטה פרק היה נוטל
(דף כ"ב):

איזהו חולק על רבו עד במדינה אחרת. ריש פרק הדר מסכת עירובין (דף ס"ב
ע"ב): וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. ריש פ' הדר (ס"ג). ופרק אין
עומדין (דף ל"א ע"ב): היה בינו ובין רבו כו' עד דבר זה אסור. פרק הדר:
ואפילו בפני רבו עד לרב. פרק הדר (דף ס"ג). ופרק ואלו מגלחין: בד"א שנקרה

אינו חייב מיתה מההוא תלמיד דר' אליעזר שהורה הלכה בפניו והיה רחוק שלש פרסאות ונתחייב מיתה מאי מקשה לרבא תקשי ליה ברייתא דפ"ק דסנהדרין דקאמר תלמיד אל יורה אלא א"כ היה רחוק שלש פרסאות וליכא למימר דאותו תלמיד של ר' אליעזר שנתחייב מיתה היה שקבע עצמו להורות דהא לישנא דברייתא לא משמע הכי דקאמר שהורה

הלכה בפניו משמע דבשביל דין אחד שהורה באקראי נתחייב מיתה ולפירוש התוס' ניחא דההיא ברייתא איירי בתלמיד חבר. וי"ל דהוה מצי למימר ולטעמין כמו שתירצו התוס' בכמה מקומות: אלא א"כ וכו'. שם בפרק קמא דסנהדרין (דף ה') באותה שעה גזרו שתלמיד אל יורה א"כ נטל רשות וכו'.

ד ועליו נאמר כו' רבים חללים וכו'. מימרא בפ"ק דע"ז (דף י"ט) ובסוטה פרק היה נוטל (דף כ"ב) ושם אמרו ועד כמה עד ארבעין שנים אינו והא רבא הורה בשוין, ע"כ. ותמה הר"ן ז"ל מרבינו איך לא הביאו כאן ולא בהלכות סנהדרין וכן מהר"ף שהביא וכמה עד ארבעין שנים ולא הביא והא רבא אורי וכו'. ומהר"ף ז"ל פירש דברי הגמרא לפני דעתם בדוחק, ולצאת מידי הקושיא כפי מה שנראה מדבריו נראה שעדיין הוא דוחק עצמו בדברי הר"ף ורבינו. ולי נראה לתרץ לדעת רבינו דס"ל דמאי דאמרו בגמרא עד ארבעין שנים אין הקפידה בזמן אלא בחכמה וכמו שכתבו שם התוס' בסוטה דצריך שילמוד ארבעים שנה משום הא דאמר רבא לא קא איניש אדעתא דרביה עד ארבעין שנים וס"ל לרבינו דהיינו דוקא בזמן קדמון שלא היו לומדים אלא מפי סופרים ולא מפי ספרים וכמו שנראה ממה שלמד הדבר ממש שלמד מפי הגבורה על פה אבל עתה שהתורה בכתב ואנו לומדים מפי ספרים ודאי דלא בעינן כולי האי לזה לא תלה רבינו הדבר בכך אלא שיהיה חכם גדול

לבד וכבר כתב בהלכות סנהדרין התנאי מהדיין ובהכי סגי ליה. וכעין זה שמעתי בשם אחד שכתב בשם חכם אחד שבזמן הזה ליכא מורה הלכה בפני רבו מפני שאנו לומדין מפי ספרים והספרים הם המלמדים. זה נ"ל ליישב דעת רבינו מכל מקום צ"ע ליישב דעת הר"ף ז"ל:

ה ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו וכו'. ואפילו שלא בפניו והוא שיהיה השם שכל השומע ידע שהוא פלוני. בהלכות ממרים ריש פ"ו כתב רבינו היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמם. יראה לי שאין נוהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו אבל השמות שקורין בהם את העם כגון אברהם יצחק ועקב משה וכיצא בהם בכל לשון ובכל זמן קורא בהם לאחרים שלא בפניו ע"כ. משמע משם דבשם שאינו פלא קורא לאחרים שלא בפניו אבל לרבו והוא אסור בין בפניו בין שלא בפניו וכאן נראה בהיפך שכתב ואסור לו לתלמיד וכו' והוא שיהא השם וכו' משמע דאם אינו פלא מותר לקרות בשמו ואפילו בפניו. ונ"ל ליישב דמה שכתב כאן רבינו והוא שיהא השם וכו' אין כונתו לומר בכאן שיהא השם פלא ומשום הכי לא כתב כאן פלא אע"פ שבעל הטורים הביאו בנוסחת הרמב"ם אולי מפני שהבין בו כך כתבו. אבל

מפני שקרא לרבו בשמו שנאמר זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע. וכתב רש"י

הנהגות מיימוניות

אתי רב לבבל אמר ליה ר' חייא לרבי בן אחותי ירד לבבל יתיר בכורות אל יתיר כו' עד רב פקיע במומי ושרי מומי דלא ידעי איניש ואמרי כהאי גזונא שרא רב ואחו למישור מום עובר וכן בשילהי כל חיד ר' חנינא פלי קורטא דגריגישתא ובדיק בה לייט עליה ר' ישמעאל בור' יוסי דאם ר' חנינא הוא דחכים כ"ע לא חכימי וכן בריש בכורות וכלאי חיותא דרב מרי בר רחל מאי טעמא רב מרי בר רחל ידע לאקטיוי קנן גמור כולי עלמא לא ידעי וחזי ליה איניש אחריני ואזיל

מגדל עז

ואסור לו לתלמיד עד אפילו לאחר מותם. סנהדרין פרק חלק (דף ק) ופ"ק דקדושין (דף ל"א ב):

קלא לא אשגח אמר להוי ההוא גברא בשמתא א"ל כהאי גזונא מי מחזי כאפקירותא א"ל אין חכמה וכו' כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. וכאן היו שני עניינים בראשונה חשב שעשה כך מפני שלא היה יודע ומא ביה קלא ואחר כך נדהו מפני רשעו וזהו שכתב מפני שלא ידע באיסורו או מפני רשעו:

ולא פל מי שמת רבו, מתר לו לישב ולהורות בתורה, אלא אם פן היה תלמיד שהגיע להוראה²⁰. ד. וכל תלמיד שלא הגיע להוראה, ומורה - הרי זה שוטה, רשע וגס רוח²¹; ועליו נאמר²²: "כי רבים חללים הפילה"²³. וכן חכם שהגיע להוראה, ואינו מורה²⁴ - הרי זה מונע תורה²⁵, ונותן מכשולות לפני העוורים²⁶; ועליו נאמר: "ועצמים כל הרגיה"²⁷.

אלו התלמידים הקטנים שלא הרבו תורה פראוי, והם מבקשין להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי עירם, וקופצין ויושבין בראש לידן ולהורות ביישראל - הן המרביין את המחלקת²⁸, והם המפרידין את העולם, והמכביין גרה של תורה, והמחפלים פנים ה' צבאות²⁹. ועליהן אמר שלמה בכתבתו: "אחזו לנו שועלים - שעלים קטנים, מחבלים פרמים"³⁰. ה. [II] ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו, ואפילו שלא בפניו. ולא יפיר שמו בפניו, ואפילו לקרות לאחרים ששםם בשם רבו, פדרף שעושה בשם אביו³¹; אלא ישנה שמן³², אפילו לאחר מותם³³ - והוא שיהיה השם פלאי, שכל השומע ידע שהוא פלוני. ולא יתן

קלא לא אשגח אמר להוי ההוא גברא בשמתא א"ל כהאי גזונא מי מחזי כאפקירותא א"ל אין חכמה וכו' כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. וכאן היו שני עניינים בראשונה חשב שעשה כך מפני שלא היה יודע ומא ביה קלא ואחר כך נדהו מפני רשעו וזהו שכתב מפני שלא ידע באיסורו או מפני רשעו:

ד וכל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה וכו' וכן חכם שהגיע וכו'. פ"ק דע"ז (דף כ"ב) אמר ר' אבא כי רבים חללים זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה כלומר דהוי כנפל דעדיין לא נגמר ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להורות ואינו מורה כלומר דהוי מלשון ועוצם עיניו והכי קאמר המתעצמים ומחרישים מלהורות הורגים אנשי דורם: ודע דבגמרא אמרין על האי מימרא ועד כמה עד ארבעין שנים והא רבא אורי בשוין, ופירש"י ועד כמה הוי ראוי להוראה עד ארבעין שנים משנולד והא רבא אורי וכל ימיו לא היו אלא ארבעים שנה, התם בשוין כשאין בעירו גדול ממנו. וכתב הר"ן ושמ"מ שאין ת"ח רשאי להורות כל זמן שיש בעיר גדול ממנו אם לא הגיע לארבעים שנה אבל אם אין בעיר גדול ממנו מורה כרבא דאורי אע"פ שלא הגיע לארבעים. ותמהני מהרמב"ם שכתבה לזו בפ"ה מהלכות ת"ת ולא חלק בין ארבעים לפחות מהם ובין שוין ליש גדול ממנו. וכן יש לתמוה על הר"ף שלא כתב בהלכות והא רבא אורי התם בשוין עכ"ל. כלומר שהר"ף כתב ועד כמה עד ארבעין שנים והשמיט הא דפרך והא רבא אורי ושני התם בשוין ורבינו לא כתב לא זה ולא אותו ועל שניהם תמה. וליישוב זה יש לומר שרבינו והר"ף מפרשים דעד כמה אהגיע להוראה קאי עד כמה רשאי לעכב עצמו מלהורות וקאמר דעד ארבעים רשאי לעכב ומשם ואילך אינו רשאי ופרך והא רבא אורי

קודם ארבעים שנה ואם איתא שהיה רשאי לעכב עצמו מלהורות הוה ליה לנהוג מנהג חסידות ולמשוך ידו מלהורות כל זמן שהוא רשאי לעכב ושני בשוין אבל רבא לא היה שם גדול ממנו ולפיכך לא היה רשאי לעכב עצמו מלהורות. והר"ף כתב עד כמה עד ארבעין שנים לומר דאותו זמן הוא רשאי לעכב עצמו מלהורות ולא יותר מכאן ולא חש לכתוב הא דרבא דאורי ואוקימנא ליה בשוין משום דבמדת חסידות הוא דקאמר שראוי לו להתעכב כל זמן שהוא רשאי וברורות הללו לא שכיח כל כך מרת חסידות ומטעם זה לא הוצרך ללמדנו שכל שאין גדול ממנו אפילו לא הגיע לארבעים שנה אינו רשאי לעכב עצמו מלהורות דברורות הללו אין צורך להזהיר על כך. ורבינו מפני שבדורו רבו הקופצים להורות קודם זמן כמו שקרא עליהם תגר לא הוצרך לכתוב עד כמה רשאי לעכב עצמו מלהורות משהגיע להוראה דהלואי שלא יקדימו להורות קודם שיגיעו להוראה כל שכן שלא יתעכבו מלהורות אחר שיגיעו. אי נמי משום דבזמן דורו שרבו הקופצים להורות קודם זמן מי שהגיע להוראה אינו רשאי לעכב עצמו כלל מלהורות פן יקדימו מי שלא הגיע להוראה:

ה ואסור לו לתלמיד לקרות לרבו בשמו. פ' חלק (סנהדרין ק"ט) היכי דמי אפיקורוס אמר רב נחמן זה הקורא לרבו בשמו דאמר ר' יוחנן מפני מה נענש גיחזי בשמו שאומר פלוני ואינו אומר מרי ורבי פלוני ומקרא מסייעו דקאמר יהושע אדוני

ועבד ואתא לירי תקלה, ע"כ:

[I] עיין בהלכות ממרים רפ"א:

* [קודם הסמיכה קורין בני אדם לחכם בשם אביו ואחר הסמיכה קורין אותו בשמו (תענית ג)]. [ענין אם הותר לתלמיד לומר לרבו כך אמר רבא אע"פ שהיה רבו של רבו (ר"ה ל"א)]:

מקורות היד

- 20 ע"ז יט, ב. סוטה כב, א.
- 21 אבות פ"ד מ"ז. 22 ע"ז יט, ב. סוטה כב, א.
- 23 משלי ז, כו. 24 סוטה כב, א.
- 25 עיין סנהדרין צא, ב. 26 ע"פ קדוש יט, יד.
- ועיין מו"ק ה, א: רמז לציון קברות מה"ת מנין כו' מלפני עור לא תתן מכשול.
- 27 משלי שם. 28 סוטה מז, ב: רבו מחלוקת בישראל.
- 29 סוטה שם. ועיין שו"ת הגאונים שערי תשובה סקפ"ז. 30 שה"ש ב, טו.
- 31 סנהדרין ק, א ובפרש"י שם. 32 עיין תשובת הגאונים רב שירא ורב האי (הובא בערוך ערך אביו ובתוס' הרא"ש הוריות יד, א): וכיון דהוה שמי' נחמני בשם אביוו דרבה וכו'.
- 33 עיין קידושין לא, ב: דמר בר רב אשי כי הוה דריש בפיסקא איהו אמר אבא מרי כו' (עבוה"מ).

מקורות היר

34 ברכות כז, ב. וראה רש"י וחוסי' שם. 35 מ"ס סופרים פ"ח, ה. הנחומא בהעלותך יא. 36 ראה ברכות ג, א. 37 ב"ק עג, ב. וראה ברכות שם. סנהדרין צח, א. 38 סנהדרין קא, ב. ב. שמושי"ר (מובא בראש ה' תפילין): אמר רבא אסור לתלמיד למחלץ תפילין קמי' רבי' כו. 39 עין פסחים קח, א. 40 ברכות כז, א (וכנ"י הרי"ף). 41 יומא לו, א. 42 פסחים נא, א. 43 תוספתא מגילה פ"ג, טו. קידושין לא, ב. וראה ירושלמי פאה פ"א ה"א. קידושין פ"א ה"א. 44 ירושלמי כתובות פ"א ה"א. 45 עין ה"א. ור"ר פ"ז, ת. 46 יומא נג, א. 47 יומא נג, א. קידושין לב, ב. 48 סוכה כז, ב. ר"ה טז, ב. [הא דלא חילק בין אויל ואיל ביומא] ללא אויל ואיל ביומא כבסוכה כז, ב. (ע"י כס"מ, הגמ"י ולח"מ), י"ל שהוא ע"פ ר"ה שם (כנ"י הרי"ף): ואם הוא במקום רחוק חייב להקבילו ברגל (עבוד"מ). ועי' סוכה י, ב: רב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלולתא וכו' (כפרש"י ד"ה שלוחי מצוה אנו).

משה: ומ"ש והוא שיהיה השם וכו'. זו היא סברת רבינו וכן כתב ב' ששי מהלכות ממרים ולא יקרא בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מארי היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמם, יראה לי שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו אבל השמות שקוראין בהם את העם כגון אברהם יצחק ויעקב וכיוצא בכל לשון ובכל זמן קורא בהם לאחרים שלא בפניו עכ"ל. אבל קשה דהתם משמע דדוקא לאחרים מותר בשאין השם פלא אבל להם אסור וגם לאחרים דמותר ה"מ שלא בפניו אבל בפניו לא והכא משמע דאפילו להם שרי בפניהם וכל שכן לאחרים וצ"ע. וכשהשם פלא משמע התם דאפילו שלא בפניו אסור שהרי כתב שכשאין השם פלא קורא לאחרים שלא בפניו הא שאם הוא פלא אפילו שלא בפניו אסור וכאן כתב ולא יזכיר שמו בפניו גם צריך תלמוד מנ"ל דצריך לשנות שם האחרים: ולא יתן שלום לרבו וכו'. פרק תפלת השחר (ברכות כ"ח) אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחוריו רבו והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. ופירש"י כנגד רבו אצל רבו ומראה כאלו הם שוים. אחוריו רבו נמי יוהרא הוא. שלום לרבו כשאר כל אדם שלום עליך ולא אמר ליה שלום עליך רבי:

ו ולא יחלוץ תפיליו וכו'. הכי איתא בפרק חלק (סנהדרין ק"א): אמר ר' יוחנן וירם יד במלך היינו שחלץ תפיליו בפניו ופירש"י שהיה לו ליפנות לצד אחר מפני איתת מלכות ולחלוץ שלא בפניו. וכתב עוד דטעמא מפני שהוא מגלה הראש והוא זלול לפני המלך: ומה שכתב ולא יכנס עם רבו למרחץ. בפסחים פ' מקום שנהגו (דף נ"א) תנא תלמיד לא ירחץ עם רבו ואם רבו צריך לו כלומר

לשמשו מותר ולא חשש רבינו לכתבו כאן לפי שמסך על מה שכתב להלן הרב המובהק שרצה לחמול על כבודו וכו' הרושות בידו: ומ"ש ולא ישב במקום רבו וכו'. פ"ק דקידושין (דף ל"א) אי זהו מורא לא ישב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו כלומר לא ישב במקום מיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים לעצה. ולא מכריעו אם היה אביו ואחר חלוקים בדבר הלכה לא יכריע כדברי האחר לומר נראים דברי פלוני: ולא ישב וכו'. במדרש רות ויאמר שבו פה וישבו מכאן שאין רשות לקטן לישוב עד שיתן לו הגדול רשות: ומ"ש ולא יעמוד וכו' ומ"ש וכשיפטר וכו'. פשוט ביומא פרק הוציאו לו (דף נ"ג):

ז וחייב לעמוד מפני רבו וכו'. פשוט פ"ק דקידושין (דף ל"ב): חייב אדם להקביל פני רבו וכו'. סוכה פרק הישן (כ"ז): מימרא דר' יצחק ואמרין התם שר' אליעזר היה אומר משבח אני את העצלנים שאין יוצאים מבתיהם ברגל דכתיב ושמת אתה וביתך. ואמרו שהתלמיד אחד בא להקביל פניו ברגל ואמר לו שלא יפה עשה והשני עליו מהא דרבי יצחק ותירצו לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה כגון שהם בתוך התחום או על ידי עירוב הא דלא אזיל ואתי ביומיה. ורבינו לא כתב זה משום דמשמע התם דדוקא ר"א הוה סבירא ליה הכי ולכן כתב לד' יצחק סתם ולא חילק:

ח אין חולקין כבוד לתלמיד וכו'. בבבא בתרא פרק יש נוהלין (דף ק"ט) וכתבו הרי"ף פ"ק דקידושין: וכל מלאכות וכו' עד ופורק ממנו יראת שמים. הכל בכתובות פרק אלמנה נונית (דף צ"ז): וכל תלמיד שמזלזל וכו'. פרק תפלת השחר (ברכות כ"ז): ר' אליעזר אומר המתפלל אחוריו רבו וכו' והחולק על ישיבתו של רבו וכו' גורם לשכינה שתסתלק מישראל:

הגהות מיימוניות

[י] פרק קמא אר"י ובפרק הישן מוקי לה דאזיל ואתי ביומיה אבל אי לא מצי אזיל ואתי ביומיה עלה קאמר ר' אליעזר משבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל שנאמר ושמת בחגך וכן אמר לו רבי אליעזר שבא להקביל פניו אינך משובתי הרגל כו'. ופירש רש"י הא דאזיל ואתי ביומיה כגון עיר שבתוך התחום או על ידי עירוב, ע"כ:

מגדל עז

דפרק חלק ופ"ק דקידושין (דף ל"א ע"ב): וכשיפטר מרבו עד כנגד פניו. ביומא פרק הוציאו לו (דף נ"ג). וכתבו הרי"ף אלפס בהלכות פ"ק דקידושין: וחייב לעמוד עד ישוב. פ' הוציאו לו (דף נ"ג). ופ"ק דקידושין (דף ל"א). אין חולקין כבוד לתלמיד עד כבוד. פרק יש נוהלין (דף ק"ט ע"ב):

שְׁלוֹם לְרַבּוֹ³⁴ או יַחֲזִיר לוֹ שְׁלוֹם, [ח] פְּדָרָךְ שְׁנוֹתַיִן הָרַעִים וּמַחֲזִירִין זֶה לָזֶה; אֶלֶּא שׁוֹחָה לְפָנָיו³⁵, וְאוֹמֵר לוֹ בְּיָרְאָה וְכָבוֹד: 'שְׁלוֹם עֲלֶיךָ, רַבִּי'. אִם נָתַן לוֹ רַבּוֹ שְׁלוֹם, יַחֲזִיר לוֹ³⁶: 'שְׁלוֹם עֲלֶיךָ, רַבִּי וּמַרִּי'³⁷. ו. וְכֵן לֹא יַחֲלִץ תַּפְּלִיוּ בְּפָנָי רַבּוֹ³⁸, וְלֹא יִסָּב, אֶלֶּא יוֹשֵׁב כְּיוֹשֵׁב לְפָנָי הַמֶּלֶךְ³⁹. וְלֹא יִתְפַּלֵּל לְפָנָי רַבּוֹ, וְלֹא לְאַחֵר רַבּוֹ, וְלֹא בְּצַד רַבּוֹ⁴⁰; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר, שְׁאֲסוֹר לוֹ לְהֵלֵךְ בְּצִדוֹ⁴¹, אֶלֶּא יִתְרַחֵק לְאַחֵר רַבּוֹ, וְלֹא יִהְיֶה מְכֻוֵּן פִּנְגֵּד אַחֲרָיו; וְאַחֵר כֶּף יִתְפַּלֵּל. [ט] וְלֹא יִכְנֹס עִם רַבּוֹ לְמִרְחָץ⁴².

לֹא יֵשֵׁב בְּמָקוֹם רַבּוֹ. וְלֹא יִכְרִיעַ דְּבָרָיו בְּפָנָיו, וְלֹא יִסְתֵּר אֶת דְּבָרָיו⁴³. וְלֹא יֵשֵׁב לְפָנָיו, עַד שְׂיֵאמַר לוֹ: 'שָׁב'⁴⁴; וְלֹא יַעֲמִד מִלְּפָנָיו⁴⁵, עַד שְׂיֵאמַר לוֹ: 'עֲמִד', או עַד שְׂיִטֵּל רַשׁוֹת לַעֲמִד. וּכְשִׁיפִטֵּר מְרַבּוֹ, לֹא יַחֲזִיר לוֹ אַחֲרָיו, אֶלֶּא נִתְּתַע לְאַחֲרָיו, וּפָנָיו כִּנְגֵּד פָּנָיו⁴⁶. ז. וְחַיִּב לַעֲמִד מִפְּנֵי רַבּוֹ, מְשִׁירָאֲנֵהוּ מִרְחֹק מְלֵא עֵינָיו, עַד שְׂיִתְכַּפֶּסֶה מִמֶּנּוּ וְלֹא יִרְאֶה קוֹמָתוֹ; וְאַחֵר כֶּף יֵשֵׁב⁴⁷. וְחַיִּב אָדָם לְהַקְבִּיל [ו] אֶת פָּנָי רַבּוֹ בְּרִגְלָה⁴⁸. ח. אֵין חוֹלְקִין

עליך רבי סגי ליה למתני והמחזיר שלום לרבו הרי כבר תני לה והנותן שלום לרבו אלא ודאי דצריך תנאי. אחר שיאמר רבי ומורי:

ו לא יחלוץ תפיליו בפני רבו וכו'. מההיא דפרק חלק כדברי מהרי"ק ז"ל: ולא יתפלל לפני רבו וכו'. בפרק תפלת השחר (דף כ"ח). וכבר האריך מהרי"ק ז"ל ודבריו נכונים: ולא ישב במקום רבו וכו'. למד כן ממה דתניא בפ"ק דקידושין גבי אביו וכל שכן רבו שכבודו חמור. וק"ק בסדר רבינו איך כתב רבינו כאן מקצת הדברים שכתב גבי אביו בהלכות ממרים פ"ו וקצתם לא כתב דודאי בכלם חייב על רבו מכל שכן דאביו וכיון דסמך כאן מקצת הדברים למה לא סמך על השאר. מיהו י"ל דאין חשש בזה:

ז וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. פ' הישן (דף כ"ו) ת"ר מעשה ברבי אלעאי וכו' א"ל אלעאי וכו' והקשו והאמר ר' יצחק חייב אדם להקביל פני רבו

לוי שלא יפה עשה והשני עליו מהא דרבי יצחק ותירצו לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה כגון שהם בתוך התחום או על ידי עירוב הא דלא אזיל ואתי ביומיה. ורבינו לא כתב זה משום דמשמע התם דדוקא ר"א הוה סבירא ליה הכי ולכן כתב לד' יצחק סתם ולא חילק:

ח אין חולקין כבוד לתלמיד וכו'. בבבא בתרא פרק יש נוהלין (דף ק"ט) וכתבו הרי"ף פ"ק דקידושין: וכל מלאכות וכו' עד ופורק ממנו יראת שמים. הכל בכתובות פרק אלמנה נונית (דף צ"ז): וכל תלמיד שמזלזל וכו'. פרק תפלת השחר (ברכות כ"ז): ר' אליעזר אומר המתפלל אחוריו רבו וכו' והחולק על ישיבתו של רבו וכו' גורם לשכינה שתסתלק מישראל:

הגהות מיימוניות

[ח] תפלת השחר וכן פירש רש"י כבעמוד. בירושלמי אמר נהנין דלא שיילין זעירא בשלמא דרבה דמקיימי בנפשייהו ראוי נערים ונחבאו וכן משמע ממש כשעלה למרום שאמר כלום יש עבד שנותן שלום לרבו ויש לתרוץ ולחלק בין תלמיד לעבד, ע"כ:

[ט] עיין בהלכות איסורי ביאה פרק כ"א:

מגדל עז

ולא יתן שלום לרבו עד ואח"כ יתפלל. מסכת ברכות (דף כ"ז ע"ב): ענין רשות הישיבה. פ' ז' דמדרש רות ויאמר שבו פה וישבו אמר ר' אלכסנדרי מכאן שאין רשות לקטן לישוב עד שיתן לו הגדול רשות: וענין המרחץ. ריש פרק מקום שנהגו (דף נ"א). ברייתא שלימה: (וספור) [וסתור] דבריו וישיבה במקומו. בירושלמי

וכו' ותרצו הא דאילו ואתי ביומיה הא דלא איל ואתי ביומיה ופירש רש"י כגון עיר שבתוך התחום או ע"י עירוב, ע"כ. ולא מצאתי לרבינו שחילק בכך לא כאן ולא בהלכות יו"ט ולא ידעתי למה (ועיין בכ"מ):

ט וכשימות רבו קורע וכו'. הקשה הרמב"ן ז"ל לרבינו מדגרסין פרק ואלו מגלחין (דף כ"ב) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן על כל המתים כלם [קורע] מבפנים וכו' והקשו שם מברייטא דלא הושוו לאביו ולאמו אלא לענין איחוי בלבד משמע דלא הושוו כל הני לאביו אלא לאיחוי אבל לכל שאר הדברים לא. וא"כ היכי הושוו אותו לגילוי הלב. עוד הקשה מדוד שאמר ויקרעם. ואמרו בגמרא על זה אין אחיזה פחות מטפח והיה על אב"ד ונשיא. מיהו לזה תירץ מהר"ק ז"ל דאסמכתא בעלמא הוא מה שאמרו שם. עוד הקשה מהר"ק ז"ל דא"כ כתב רבינו בפ"ט מהלכות אב"ד חכם שמת הכל קורעים עליו עד שמגלחין את לבם ומניין לו זה. ואני אתרץ לקושיית הרמב"ן מהברייטא ולקושיית מהר"ק ז"ל דרבינו ז"ל מה שאמר שקורעים לחכם עד שמגלחין את לבן הוא מפני שאמרו בירושלמי דטעמא דגילוי הלב הוא מפני שבטלה ממנו (את) כיבוד אביו. והך טעמא שייך גם כן ברבו שחיב בכבודו וכן בת"ח דחייב בכבודו דאת ה' אלוהין תירא לרבות ת"ח וכן מפני שיבה תקום וא"כ חייב ג"כ לקרע על החכם, ומה שאמרו בגמרא לא הושוו אלא לענין איחוי ו"ל דברייטא (דף כ"ו) גבי אלו קרעים שאינם מתאחין מנו אביו ורבו ונשיא ואב"ד וכו' ולא מנו חכם ומשום הכי אמר דאם הושוו כולהו הני לאביו לא הושוו אלא לאיחוי שכשם שאביו אינו מאחה לעולם הכי נמי כל הני אבל לענין גילוי הלב אפילו שבכלם חייב לגלות הלב מ"מ לא הושוו לאביו בהא דאפילו חכם נמי בעלמא

עכ"ל. וליישב דעת רבינו ז"ל שהוא סובר דעד שיגלה לבו בכלל אינו מתאחה הוא דהא דאין מתאחין נפקא לן בגמ' מדכתיב באלישע יחזק בבגדיו ויקרעם לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן שנים אלא מלמד שקורעים ועומדים שנים לעולם ומהתם איכא למשמע דעד שיגלה לבו קרע דהכי מינכר שהם קרועים לשנים דאי לא קרע אלא טפח לא הוה מינכר שהם קרועים לשנים. והא דקאמר בירושלמי שגילוי הלב באביו ובאמו מפני שבטלה מצות כבוד ההוא טעמא שייך

הגהות מיימוניות

[כ] יש נוחלין אפילו אם אין הרב חולק כבוד תלמיד אם הוא מתכבד ממה שאחרים חולקין לתלמידו כבוד פסק רבינו שמחה שחולקין לו כבוד תלמיד

מגדל עזו

וכל מלאכות שהעבד עד כך למדתנו רבינו. פ' אלמנה נזונית (דף צ"ו). וכתבו ר' אלפס ז"ל בהלכות פ"ק דקדושין (דף ל"ב): ולא יאמר דבר שלא שמע מפני רבו עד לעולם. פ' אלו מגלחין (דף כ"ב): "בר"א ברבו מובהק כו' עד עליהן.

פרס המלך

ט ראה רבו עובר על ד"ת וכו'. דתניא פ"ק דקדושין (דף ל"ב) הרי שהיה אביו עובר על ד"ת לא יאמר לו אבא עברת על ד"ת אלא אומר לו מקרא כתוב בתורה כך. ולמד משם רבינו לרבו וכל שכן הוא: וכל זמן שמזכיר שמועה וכו'. ואל יאמר דבר שלא שמע וכו'. מימרא דר' אליעזר (ברכות כ"ז): פרק

תפלת השחר ומשמע דשמועה דשמועה (פ"ק דקדושין (דף ל"ב) הרי שהיה מרבו רשאי לאומרה סתם אע"פ שלא יזכיר שם אומרה והטעם משום דכל מה שהוא אומר מן הסתם מרבו שמע כדאיתא בפרק הישן (סוכה כ"ז): וכשימות רבו קורע וכו' ואינו מאחה לעולם. טעמו מדתניא בסוף מועד קטן (דף כ"ז) אלו קרעים שאינם מתאחים הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו תורה ועל נשיא ועל אב בית דין. ומשמע לרבינו דכשם שהם שוים לענין איחוי כך הם שוים בשעור הקריעה דכשם ששיעור קריעה דאביו ואמו עד שיגלה לבו כך באלו השניים עמם שיעור קריעה עד שיגלה את לבו. והרמב"ן ז"ל בספר תורת האדם הקשה על רבינו מדגרסין בפרק אלו מגלחין (דף כ"ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן על כל המתים כלם מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא וכן לנשיא מתיב"י לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי וכל הנך דתניא במתניתין לאביו ולאמו אלא לאיחוי ש"מ נשיא בשאר כל חומרי אביו ואמו הרי הוא כשאר כל המתים וכן רבו שלמדו תורה אינו אלא כשאר כל המתים ואפילו בקריעה מבחוץ. ועוד שגילוי הלב דבר מיוחד הוא באביו ובאמו רמז שבטלה ממנו מצות כבוד כדאיתא בירושלמי והרי אמרו בגמ' בקריעה טפח מאי קראה דכתיב יחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחותה מטפח והא דוד קרע על נשיא ועל אב ב"ד ושמועות הרעות וסגי ליה בטפח, דהא דאין מתאחין נפקא לן בגמ' מדכתיב באלישע יחזק בבגדיו ויקרעם לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן שנים אלא מלמד שקורעים ועומדים שנים לעולם ומהתם איכא למשמע דעד שיגלה לבו קרע דהכי מינכר שהם קרועים לשנים דאי לא קרע אלא טפח לא הוה מינכר שהם קרועים לשנים. והא דקאמר בירושלמי שגילוי הלב באביו ובאמו מפני שבטלה מצות כבוד ההוא טעמא שייך

לוא אפילו לנשיא לא לבר מנשיא. ופירש"י לא הושוו רבו ואב בית דין ונשיא וכל הנך דתניא במתניתין לאביו ולאמו אלא לאיחוי ש"מ נשיא בשאר כל חומרי אביו ואמו הרי הוא כשאר כל המתים וכן רבו שלמדו תורה אינו אלא כשאר כל המתים ואפילו בקריעה מבחוץ. ועוד שגילוי הלב דבר מיוחד הוא באביו ובאמו רמז שבטלה ממנו מצות כבוד כדאיתא בירושלמי והרי אמרו בגמ' בקריעה טפח מאי קראה דכתיב יחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחותה מטפח והא דוד קרע על נשיא ועל אב ב"ד ושמועות הרעות וסגי ליה בטפח,

דאין מתאחין נפקא לן בגמ' מדכתיב באלישע יחזק בבגדיו ויקרעם לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן שנים אלא מלמד שקורעים ועומדים שנים לעולם ומהתם איכא למשמע דעד שיגלה לבו קרע דהכי מינכר שהם קרועים לשנים דאי לא קרע אלא טפח לא הוה מינכר שהם קרועים לשנים. והא דקאמר בירושלמי שגילוי הלב באביו ובאמו מפני שבטלה מצות כבוד ההוא טעמא שייך

במקום רבו כדמשמע פרק אלו נאמרין כבודו של כ"ג חולקים כבוד לסגן, ע"כ:

פרק אלו מצייאות (דף ל"ג): אפילו לא למד כו' עד בידו. פרק העוסק בתורה: וכל ת"ח שדעותיו מכוונות עד כלום. פ"ה דמסכת אבות:

הדברים עד שהתעצמו בשכלו באופן שהשתכנע והבין הדברים עד שנעשו שכלו שלו וא"כ מה שאמר אח"כ אינו חזרה על דברי רבו אלא ענין המוכרח מצד שכלו.

ענין זה מצוי גם להלכה כדאיתא בגמ' פ' הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שאמר וז' הולך לפניו יומם . . . הכי השתא התם הקב"ה עלמא דילי' הוא ותורה דילי' היא מחיל לי', הכא תורה דילי' היא? הדר אמר רבא אין, תורה דילי' היא דכתיב "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יגהה יומם ולילה" פ' ופרש"י: " . . בתחלה היא נקראת תורת השם ומשלמדה וגרסה נקראת תורתו" פ' ועל פי זה מובנת הנהגת רבי אליעזר הגדול שאין בזה ענין של "אל תגזול דל" פ' כי הוא נעשה הבעלים על התורה שלמד. פ'

ויש להוסיף שזה ש"האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם" הוא משום שמגלה ומחזק ידי המסורה בתורה מדור לדור עד מרע"ה ומגלה שהכל כבר נאמר למשה מסיני ונמצא בתורה בהעלם, והאומר דבר בשם אומרו "גואל" את דברי התורה מזההעלם ומביאם אל הגילוי. לקוטי שיהות חלק לו עמוד 180.

מקורות היד

49 ב"ב קט, ב. 50 כתובות צ, א. ראה עירובין כז, ב. 51 עיין שם כח, רע"ב (ועיין ח"י הירשברג"א שצ, א ד"ה ולא אפרן). 52 כתובות צ, א (כג' כתי" מיינכן ותוס' רי"ד וכג' הרי"ף קידושין ס' תרי"ג). 53 כתובות שם. 54 ברכות כז, ב. 55 ברכות טז, א"ב (במשנה). וראה קידושין לב, א. 56 עיין סנהדרין צט, ב. קא, א. מ"ק ז, ב. עיין חגיגה יד, ב: רבי תרשימי לומר לפניך דבר אחד שלימדתי. 57 ברכות כז, ב. סוכה כז, ב. עיין יבמות צו, ב: אול ר' אלעזר אמר לשמעתא בי מדרשא וכו'. ירושלמי ברכות פ"ה ה"א: א"ל

מקורות הפרס

עז. אבות פ"ז בסופו. חולין קד, ב. דה"ט י"ב. עז. מג"א א"ח סקניו סק"ב. ובש"ה (עג, סע"א) יומדברי קבלה ומד"ס פ"ק נדרים (ראה בוערבה הבאה) תני ר' חייא כל מי שאינו אומר דבר בשם אומרו עובר בלאו שנאמר אל תגזול דל כי דל הוא". עז. בנדרים שלפנינו ליתא. וראה שרית טובי"ה מהד"ת סי"ב: רעק"א לשרעי: שערי תשובה שם"י ועוד - שמקורו במדבר במדבר רמז תרצה. יל"ש משלי עה"פ רמז תתקס. ב. סוכה כז: ושי"ג. וראה שם כח סע"א: "הוקתחני... מרבותי... לא אמרתי דבר שלא שמעתי מרבי מעולם. ועד"ז ביומא סו ב. פא. ואין לתרץ עפ"י דברי הגמ' (יבמות צ, ב.) על ר' אלעזר שלא אמר דבריו בשם ר' יוחנן רבו וכשישמע ר"י הקפיד עד שאמרו לו ר' אמי ור' אסי שכשם שיהושע לא אמר כל דבר בשם משה רבינו כי הכל יודעין שלמד הכל משה, כך גם הכל יודעים שר"א למד כל תורתו ממך כי אין לתרץ זה ברבי אליעזר הגדול כי ממה שאמר "הרבה תורה למדתי ולא חסרתני מרבותי" (סנהדרין סח א.) מוכח שהיו לו יותר מרב אחד וא"כ היה צריך להזכיר בכל דבר מאיזה רב קבלו. פא. אבות פ"ב מ"ט. פא. קידושין לב, סע"א ואילך. וראה ע"ז יט, א. פד. תהילים א - ב ובפרש"י שם. פה. שהכוונה בזה לאחר ש"הגור" בתורה, בבמשך הגמ' שיעיין בתלמודו לזמות מילתא למילתא להקשות ולתרוץ בו" (פרש"י ע"ז יט, א. ד"ה ואח"כ יהגה). ליסבר - שבת סג, א. פו. נדרים שם פז. וכדמוכח גם מהפסוק "זכור תורת משה עבדי" - לפי שמיעוט עצמו נקראת על שמו.

מקורות היר

הכא הוה ר"מ יתיב דרש ואמר שמועתא מן שמי' דרבי ישמעאל ולא אמר שמועתא מן שמי' דר' עקיבא א"ל כל עלמא ידעין דר"מ תלמידו דר' עקיבא וכו'. 58 מ"ק כו, א. ועיי' שם שמועתא מן שמי' דר' עקיבא כד, א. מס' שמחות רפ"ט. 59 ב"מ לג, א. ועין ברכות כו, ב. עירובין סג, א. קידושין לג, א. 60 ב"מ שם. 61 אבות פ"ה מ"ז. אדר"נ פל"ז, יב. 62 קידושין לב, א. 63 אבות פ"ד מ"ב. 64 ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח. 65 ראה ספרי ואתחנן ז, ו. ויק"פ פ"א, ז. פתיחתא דאסת"ר יב. 66 חגיגה יד, א. 67 תענית ז, א. מכות י, א. 68 תענית שם. **פרק ו** 1 קידושין לב, ב. עין כתובות סב, ב. חזק דקא מתחדי שעת' כו, קס קמ' כו, 2 קידושין לג, ב: חליף ואילר' ש' שמעון בר אבא וקמו מקמי' אמר להו חדא דאתון חכימי וכו'. שבת לא, ב: ניקו מקמי' הגבר בר אורין הוא (ביאורי הגר"א סרמ"ד סק"ב). 3 קדושם יט, לב. 4 קידושין שם. חז"ק עה"פ.

נמי בנשיא ורבו ואב ב"ד והא דגמרינן בגמ' טפח מוחזק דוד בבגדיו אסמכתא בעלמא היא ללמד על אחרים ולא על עצמו ותדע דהא אע"ג דלא כתיב בקרא דרדו שנים קרעים ואמרינן דקורע על נשיא ועל אב ב"ד אינו מתאחה משום דגמרינן מאליש א"כ ה"ה נמי דלענין גלוי הלב ילפינן מניה כדפרישית. אבל אי קשיא על רבינו הא קשיא לי למה לא כתב דעל הנשיא קורע מבחוץ דהא ליכא מאן דפליג עליה דרב חסדא דאמר וכן לנשיא. ועוד יש לדקדק בדבריו שכתב בפ"ט מהלכות אבל חכם שמת הכל קורעין עליו עד שמגלים את לבם ומשמע אפילו לא למד ממנו כלום וזו מנין לו וצ"ע: ומה שכתב רבינו בד"א ברבו מובהק וכו'. במציעתא סוף אלו מציאות (דף ל"ג) אמר עולא ת"ח שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה כלומר מפני שלומדין זה מזה. ובפ"ק דקדושין (דף ל"ד) תנא אי זו היא קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ארבע אמות אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק מלא ענינו: ומה שכתב רבינו אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד וכו'. בסוף פ' אלו מציאות (דף ל"ג) שמואל קרע מאניה על ההוא מרבנן דאסבריה אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון: י וכל ת"ח וכו'. באבות פ"ה חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה: **יא הרב המובהק שרצה למחול וכו'.** פ"ק דקדושין (דף ל"ב) פליגי רב חסדא ורב יוסף אי רב שמחל על כבודו כבודו מחול או לא ורב יוסף אמר דמחול ומייתי לה מוה' הולך לפנייהם וכיון דיליף מהאי קרא אלמא דאפילו ברבו מובהק נסקינן ורבא ס"ל התם כרב יוסף והווי להו תרי לגבי חד ועוד דרבא בתרא הוא לכך פסק רבינו דכבודו מחול וכן פסקו הרי"ף והרא"ש ז"ל: ומה שכתב דאפילו שמחל על כבודו הידור מיהא בעי למעבד. גם זה שם: **יב יהי כבוד תלמידך וכו'.** באבות פרק ד':

יג ומה שכתב הרבה חכמה למדתי מחבירי וכו'. מימרא דרבי חנינא פרק קמא דתעניות ופרק שני דמכות: **פרק ששי א כל תלמיד חכם מצוה להדרו וכו'.** פרק קמא דקידושין (דף

דלא תני ליה בברייתא ולא הושוה לאביו אית ליה האי דינא דמגלין את הלב עליו א"כ לא הושוה אלא להך מילתא בלבד דשום אחר לית ליה האי דינא דאיתוי דעל חכם מאחין וכן על אחר ואלא דוקא דבהני הושוה לאביו אין מאחין: אבל עומד מפניו וקורע עליו וכו'. פירוש היינו דוקא חכם אחד אינו

חייב לקרוע על חכם אחד אע"פ שהוא רבו שאינו מובהק אלא כדרך שאר המתים אבל כל העם קורעים על חכם עד שמגלין את לבם וכמו שכתב בפרק ט"ו מהלכות אבל והתם לא איירי אלא במי שאינו חכם וסמך על מה שכתב כאן:

יא הרב המובהק שרצה למחול וכו'. בפ"ק דקדושין (דף ל"ב) פליגי אי רב שמחל על כבודו כבודו מחול ופסק רבינו כרב יוסף. מ"מ הידור מיהא בעי למעבד כמו שרואה שם מההיא דאמר הני רבנן והני לאו רבנן:

פרק ששי א כל ת"ח וכו'. בפ"ק דקדושין (ד' ל"ב) מחלוקת ת"ק ור"י הגלילי ואיסי בן יהודה והלכה כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע כדפסיק התם ואיהו ס"ל כר"י הגלילי דוקן שקנה חכמה כמו שהכריח הר"ן ז"ל:

שלא למד ממנו כלום⁶¹. יא. הרב המבְּהָק שרצה⁶⁰ למחל על כבודו בכל הדברים האלו, או באֶחָד מהן, לְכָל תַּלְמִידוֹ, או לְאֶחָד מהן - הַרְשוֹת בִּידוֹ. וְאִם עַל פִּי שְׁמַחַל, [טו] חֵיב תַּלְמִיד לְהַדְרוֹ, וְאִפְלוּ בִּשְׁעָה שְׁמַחַל⁶². יב. כָּשֶׁם שֶׁתַּלְמִידִים חֵיבִין בְּכָבוֹד הָרַב, כִּף הָרַב צָרִיךְ לִכְבֹּד אֶת תַּלְמִידוֹ וּלְקַרְנֵו; כִּף אֲמָרו חֲכָמִים: 'הִי כָבוֹד תַּלְמִידךָ חֵיב עָלֶיךָ כִּשְׁל חֲבֵרךָ⁶³. וְצָרִיךְ אֲדָם לְהִזְהַר בְּתַלְמִידוֹ, וּלְאַהֲבָנָו⁶⁴, שֶׁהֵן הַבְּנִים הַמִּהְנִין בְּעוֹלָם הַזֶּה וּלְעוֹלָם הַבָּא⁶⁵. יג. הַתַּלְמִידִים מוֹסִיפִין חֲכָמָת הָרַב, וּמְרַחֲבִין לְבוֹו⁶⁶. אֲמָרו חֲכָמִים: 'הַרְבֵּה חֲכָמָה לְמַדְתִּי מִחֲבָרִי יֵתֵר מִרְבּוֹתִי, וּמִתַּלְמִידִי יֵתֵר מִכָּל⁶⁷; וְכָשֶׁם שֶׁעַץ קָטָן מְדַלֵּק אֶת עֵץ גָּדוֹל, כִּף תַּלְמִיד קָטָן מְחַדֵּד אֶת הָרַב, עַד שְׂיוֹצִיא מִמֶּנּוּ בְּשָׂאוֹתָיו חֲכָמָה מִפְּאֶרָה⁶⁸.

פֶּרֶק ו

שיעור 35
פרק אחד ליום

א. כל תלמיד חכמים - מצוה להדירו¹, ואף על פי שאינו רב², שְׁנָאֲמַר: "מִפְּנֵי שִׁיבָה תָּקוּם, וְהִדְרָת פָּנֵי זָקֵן"³, זֶה [א] שְׁקָנָה חֲכָמָה⁴. וּמֵאִמָּתִי חֵיבִין לַעֲמֹד

הגהות מיימוניות

שמואל אמר אין עומדין מפני חבר, ומכאן פסק רבינו שמחה שאין הרב צריך לעמוד מפני תלמידיו ואפילו אם הוא חכם גדול וכן משמע בפ"ק דקדושין דאיבעיא להו בנו והוא רבו מהו שיעמוד מפני אביו ת"ש דאמר ליה שמואל לרב יהודה שינא קום מקמי אבון ודחי לה שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו שמואל קאי מקמיה הרי משמע להדיא דמפני תלמיד שאינו אביו אין צריך לעמוד ע"כ. אמנם חזונו למורי רבינו שעשה הידור לתלמיד אפילו לאותם שאינם חשובים כולי האי, ע"כ:

[0] פ"ק דקדושין כרב יוסף ורבא ודלא כר' יצחק בר יצחק בר שילא אמר רב חסדא דאמר אין כבודו מחול, ע"כ: [1] רבה משקה בהלולא דבריה ודלא להו כסא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע כו' עד אפילו הכי הידור בעי למיעבד ליה, ע"כ:

[א] כר"י הגלילי ודלא כת"ק דברייתא דבעי זקנה וחכמה, ע"כ:

מגדל עז

פ"ק דתעניות (דף ז): וכשם שעץ קטן עד סוף הפרק. פ"ק דתעניות (שם): כל ת"ח מצוה להדרו עד מפני הווכח. הכל פ"ק דקדושין (דף ל"ב ע"ב) ופרק בתרא דבכורים ירושלמי:

הרב המובהק עד בשעה שמחל. פ"ק דקדושין (דף ל"ב):

כשם התלמידים עד ולעולם הבא. פ"ד דאבות:

התלמידים מוסיפין עד מכולם. מימרא דרבי חייה דמייתי לה ר"ב ר' יצחק לראיה

ב אין עומדין מפניו לא בבית המרחץ וכו'. בגמרא (דף ל"ג) הקשו ולא והא רבי חייא הו' יתיב בי מסותא וכו' אמר שני חומשים שניתי לו בספר תהילים וכו' ותירצו הא בבתי גזאי הא בבתי בראי. ולא ידעתי למה לא חילק רבינו. ונראה דהא דאין עומדין וכו' אפילו ברבו מובהק ודאי דאין סברא לחלק בהא

בין חכם לרב כמו שחילק בסיפא גבי קימה שיש בה הידור דהיינו ארבע אמות דאמרו שם דברבו מלא עיניו דהתם איכא טעמא לחלק כדכתב הר"ן דכיון דהוא רבו מובהק מוכחא מילתא שלפניו הוא עומד אבל הכא בבית הכסא כיון דטעמא דפטור הוא משום דהוא מקום טינוף מה לי רבו מה לי אינו רבו ומש"ה לא תירצו בגמרא כשהקשו מההיא דרבי חייא שאני התם דרבו הוה כדקאמר שני חומשים שניתי לו וכו' דאין סברא לחלק בהא בין רבו לאחר כדפרישית: ואין בעלי אומניות חייבים לעמוד וכו'. דברי רבינו הם תמוהין שבגמרא (דף ל"ג) אמרו הפך האמור שם בברייתא יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כ"ס וכו' והקשו וקימה לית בה חסרון כ"ס מי לא עסקינן דקא נקיב מרגניא וכו' אלא אקיש קימה להידור מה הידור שאין בו בטול אף קימה שאין בו בטול ואקיש נמי הידור לקימה מה קימה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור שאין בה חסרון כ"ס ע"כ. הרי שבגמ' תלו הקימה בהידור בענין הבטול ובענין החסרון כ"ס הקישו הידור לקימה דהידור אפשר דהוא בחסרון כמו שכתב רש"י וא"כ איך כתב רבינו מה הידור שאין בו חסרון כ"ס כו' הכי הוה ליה למימר מה הידור שאין בו בטול אף קימה שאין בה בטול. ואולי לישב דבריו בדוחק נאמר דהאי אין בו חסרון כ"ס דקאמר ג"ל חסרון כ"ס דבטול דבהידור ליכא בטול כדאמרו בגמרא:

ג והחכמים היו מקיפין וכו'. שם אמרו אב"י מקיף רבי זירא מקיף וכו' ופירש רבינו במקום שאין מכיריהם מצויים שם:

ד רוכב הרי הוא כמהלך. שם בעיא דאיפשטא:

ו ראה אב בית דין וכו' ואינו יושב עד שיעבור מאחוריו ארבע אמות. שם מימרא דר' אבהו. ואף על גב דבחכם אמרו שם כיון שעבר ישב וכן

אמרו ג"כ באב בית דין פירש רבינו דאין זה כזה דבחכם כשעובר מיד סגי אבל הכי בעי ארבע אמות כיון דמלפניו בעי מלא עיניו. ועוד דאי איתא דפירוש זה

אצלו אלא מאחוריו ומיהו גדול לימין וקטן לצד שמאל אצל גדול ושניהם אחורי הרב. דמצינן אצדודי לא אצל ממש ולא אחורי ממש אלא שיתכסה בו רבו מקצת צד רבו ע"ל: ורבינו כתב הא דשלשה שהיו מהלכים בדרך וכו' והשמיט מאי דאתמר עלה בגמרא ונראה שהטעם מפני שהם דברים פשוטים וכל אדם זיהר בכך מחמת דרך ארץ אבל הא דבשלשה מהלכין בדרך אצטריכא ליה לאשמועינן שלא ילכו זה אחר זה אלא בשורה אחת. ויותר נראה לומר שסמך על מה שכתב פ"ה ולא יתפלל לפני רבו וכו' ואצ"ל שאסור לו להלך בצדו אלא יתרחק לאחר רבו ולא יהא מכוון כנגד אחוריו ואחר כך יתפלל וס"ל דההיא דלא יתפלל אחרי רבו מדין דרך ארץ נגעו בה ואם כן מינה נשמע להלכה:

(ל"ב) ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל רבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה. ומפרש בגמרא דאיכא בינייהו יניק וחכים דלרבי יוסי חייב לעמוד מפניו ולתנא קמא לא. ופסק רבינו כר' יוסי משום דאיסי בן יהודה דאמר

התם מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע קאי כוותיה דכיון דדריש שיבה לרבות אפילו זקן אשמאי אלמא זקן באפי נפשיה מידרש ולא קאי אשיבה וליניק וחכים אתא דאי זקן וחכם קאמר למה לי משום חכמה תיפוק לי משום זקנה ואמר התם אב"י הלכה כאיסי בן יהודה. וכתב הר"ן שכן נראה מפירוש רש"י ואף על פי שמדברי הר"ף נראה דסובר דהלכה כתנא קמא: ומאימתי חייבין וכו'. שם אי זו היא קימה שיש בה הידור זה ארבע אמות וגרסין תו התם חכם עובר עומד מלפניו ארבע אמות וכיון שעבר יושב:

ב אין עומדין מפניו וכו'. שם (קידושין ל"ב) באותה ברייתא ואמרינן בגמרא דהני מילי דבמרחץ לא בבתי גזאי אבל במקום שמותר להרהר בד"ת חייב לעמוד. ורבינו כתב בית המרחץ דומיא דבית הכסא ולכן לא חשש לפרש יותר: ואין בעלי אומניות וכו'. שם אין בעלי אומניות רשאי לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן. ודעת רבינו לומר שרשאי פירוש חייבין כמו לא תהיה לו כנושה דמתרגמינן לא תהא ליה כרשיא וכן כתבו התוספות: ומניין שלא יעצים עיניו. שם בברייתא יכול יעצים עיניו כלומר כמי שלא ראהו ת"ל ויראת מאלהיך והקשו בגמרא אטו ברשיעי עסקינן ומשני דהכי קאמר יכול יעצים עיניו מקמי דלימטי זמן חיובא דכי מטי זמן חיובא הא לא חזי ליה. וזהו שכתב רבינו ומנין שלא יעצים עיניו מן החכם כדי שלא יראהו:

ג אין ראוי לחכם שיטריח וכו'. שם בברייתא ובגמרא:

ד רוכב הרי הוא כמהלך וכו'. ג"ז פשוט שם:

ה שלשה שהיו מהלכין וכו'. יומא פרק אמר להם הממונה (דף ל"ז). ודע דבגמרא הכי איתא אמר רב יהודה המהלך לימין רבו הרי זה בור. תנן הסנן מימינו וראש בית אב משמאלו. ועוד תניא שלשה שהיו מהלכים בדרך הרב

באמצע גדול מימינו קטן משמאלו. תרגמה רב שמואל בר פפא כדי שיתכסה בו רבו והתניא המהלך כנגד רבו ה"ז מגסי הרוח דמצדד אצדודי. ומפרש"י הרי זה בור אפילו בדרך ארץ אינו בקי. כדי שיתכסה בו רבו הא דקתני מימינו לא שילך צד רבו ע"ל: ורבינו כתב הא דשלשה שהיו מהלכים בדרך וכו' והשמיט מאי דאתמר עלה בגמרא ונראה שהטעם מפני שהם דברים פשוטים וכל אדם זיהר בכך מחמת דרך ארץ אבל הא דבשלשה מהלכין בדרך אצטריכא ליה לאשמועינן שלא ילכו זה אחר זה אלא בשורה אחת. ויותר נראה לומר שסמך על מה שכתב פ"ה ולא יתפלל לפני רבו וכו' ואצ"ל שאסור לו להלך בצדו אלא יתרחק לאחר רבו ולא יהא מכוון כנגד אחוריו ואחר כך יתפלל וס"ל דההיא דלא יתפלל אחרי רבו מדין דרך ארץ נגעו בה ואם כן מינה נשמע להלכה:

ו הוראה חכם וכו'. מימרא דרבי אבהו פ"ק דקידושין (דף ל"ב): והנשיא שמחל וכו'. שם ופ"ב דכתובות (דף י"ז): כשהנשיא נכנס וכו' עד הופכין פניהם

הגהות מיימוניות

אחד בחבורה אחת מכבדין מכל מקום כדמשמע הכא וכן משמע פרק במה בהמה גבי הא דקדמיה חמרא דלוי לחמרא דרבה בר הונא, תוספות:

[ב] והא דאמרינן פרק שלשה שאכלו אין מכבדין בדרכים אלא בפתח הראוי למוזהו תירץ רבינו תם דהתם מיירי שאין שניהם בחבורה אחת אלא כל אחד הולך לעצמו ויכול למהר לעשות דרכו כמו שהוא רוצה אבל כשהולכין לדבר

מגדף עוז

כשהנשיא נכנס כו' עד חוזר למקומו. סוף הוריות (דף י"ג ע"ב) ורב אלפס ז"ל כתבו בהלכות פ"ק דקידושין:

שלשה שהיו כו' עד משמאל. פרק א"ל הממונה (יומא ל"ז):
הוראה חכם עד כבודו מחול. פ"ק דקידושין (דף ל"ב ע"ב):

מקורות היד

- 5 קידושין לג, א"ב.
- 6 קדושים יט, לב.
- 7 קידושין לב, ב. 8 שם לג, א.
- 9 שם לב, ב ואילך.
- 10 קדושים שם.
- 11 קידושין שם. תר"כ
- ע"פ. 12 קידושין לב, ב.
- ירושלמי ביכורים פ"ג ח"ג.
- 13 קידושין לג, א.
- 14 קידושין לג, ב. 15 יומא
- 16 קידושין לג, ב.
- (כני' יל"ש תשא רמז שצג.
- וכ"ה במד"ג תשא לג, ח.
- וראה אוצה"ג קידושין.
- פיר"ח, ס' כו (ע' 226).
- וראה ירושלמי בכורים פ"ג ח"ג.

מקורות היר

17 ראה תשא, לג, ח. ועין ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג. קידושין לג, ב. 18 קידושין לב, ב. 19 הוריות יג, ב. תוספתא סנהדרין פ"ו, ה. 20 קידושין לג, ב. יבמות קה, ב. 21 הוריות יג, ב. תוספתא סנהדרין פ"ו, ה. 22 ברכות מג, ב. תוספתא שם. 23 הוריות שם. 24 תוספתא שם. הוריות שם. 25 עין קידושין לב, ב. ולא קמו מקמי' איקפד וכו'. 26 קידושין לג, ב. 27 קידושין לב, ב. 28 שם לג, א.

כלפי העם. ברייתא בהוריות פרק בתרא (דף י"ג) וכתבה הרי"ף פ"ק דקידושין. וכתבו התוספות דהאי ברייתא מיירי בבית המדרש ודרכי אבהו דלעיל מיירי בשוק והלשון מוכיח כן דהכא אמרינן כשהנשיא נכנס לבית המדרש ובודר' אבהו אמרינן הוראה חכם עובר דמשמע שהוא בשוק ואע"ג דאמרינן בגמרא דהא דיצא לצורך חזור למקומו ה"מ לקטנים אבל לגדולים לא דה"ל למבדק נפשיה לא כתבו רבינו משום דבתר הכי אמר רבא האידיא דחלשא עלמא אפילו לגדולים נמי:

ח תלמיד שהוא יושב וכו'. פ"ק דקידושין (דף ל"ג) מימרא דרבי איבו אמר ר' ינאי וכו' שלא יהא כבודו וכו' שאינו מקבל עול מלכות שמים אלא שחרית וערבית. וכתבו התוספות דה"מ בבית המדרש אבל בחוץ חייב לעמוד אפילו כמה פעמים כדי שלא יראה כמולול כבודו רבו:

ט מי שהוא זקן מופלג בזקנה וכו'. שם (דף ל"ג) אמר ר' יוחנן הלכה כאסי בן יהודה דאמר כל שיבה במשמע ואמרינן תו בגמרא ר' יוחנן הוה קאים מקמי סבי ארמאי רבא מיקם לא קאים הידור עביד להו אביי הוה יחיב ידא לסבי. וסובר רבינו דקימה דר' יוחנן לא מלא קומתו אלא הידור הוה עביד להו וא"כ הידור דרבא היינו בדברים ופסק כאביי ורבא דבתראי נינהו. ומ"ש שנאמר מפני שיבה וכו' היינו כאסי בן יהודה וכמו שכתבתי. אבל קשה שכיון שרבינו סובר דכל שיבה ואפילו זקן אשמאי מרבה ואפילו כותי מאן פלג ליה לחלק בין זקן כותי לזקני ישראל וי"ל דכיון דחייב אדם בכבוד ישראל יותר מכבוד הכותי כשאמה תורה תקום אין להשוותם אלא לישראל לקום מפניו ולכותי להידור דברים וליתן יד אבל לא לקום מפניו ואפילו ר' יוחנן הוה מפליג בין סבי ארמאי לסבי יהודאי וכמו שכתבתי בסמוך דלסבי ארמאי לא היה עומד מלא קומתו ולסבי יהודאי היה עומד ואביי ורבא ס"ל דאין להשוותם כ"כ אלא תקום דארמאי היינו להקים

בדברים ובתנית: יד: ועל מ"ש רבינו ואינו חייב לעמוד מלא קומתו וכו' דהא מהך קרא יליפינן זקן וחכם וכמו שצריך לקום מפני חכם מלא קומתו. ואפשר שלא אמר שאין צריך לעמוד מפני חכם מלא קומתו אלא ילך חכם שכיון להנוג בו ג"כ כבוד אין לו להתבנות לקום מפני חכם מלא קומתו, אלא יעשה לו הידור אבל כל אדם צריך לקום מפני חכם מלא קומתו, עכ"ל:

הגהות מיימוניות

[ג] שיליה הוריות ופיר"י דכל זה איירי בבית המדרש כדמשמע התם אבל ברשות הרבים דינו כאשר מבואר בסמוך למעלה, ע"כ:

* [הראש ז"ל כתב כרב אלפס שלא הביא דברים אלו שהם דברי רבי אבהו דס"ל כר' אלעזר שלא נתן קצבה לדבר וגם ר"ע דרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ואם אדם מקבל פני שכנה כמה פעמים ביום צריך לעמוד באימה ויראה

מגדל עז

בני חכמים כו' עד שמים. פ"ק דקידושין (דף ל"ג ע"ב):
מי שהוא זקן עד בזקנה. שם (דף ל"ב ע"ב) ופרק יש נוחלין (דף ק"כ):

פרס המלך

יט. "והנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול".

על הפסוקים "אשר נשיא יחטא" נאמר בספרי^ט ובמשנה^ז "איוהו נשיא זה מלך" מ"מ התואר מלך הוא יותר מנשיא.
נשיא הוא נשיא הסנהדרין ע"ד לשון המשנה^ז "נשיא ואב בית דין"

כזה לימא חד וכיון שעבר ישב לתרווייהו דהל"ל אחד ראה אב"ד וכו' וכיון שעבר ישב וקאי אב בית דין וחכם מדקאמר בחכם וכיון שעבר ישב אחרינא משמע דאין הפירוש של זה כזה:

ז בני חכמים ותלמידי חכמים. בסוף הוריות: בני חכמים בזמן שיש בהם דעת לשמוע הופכים פניהם כלפי אביהם. שם אמרו בני חכמים שאביהם ממונים על הצבור משמע דצריך תנאי זה וכן כתבו הרי"ף ורבינו לא כתבו ואולי לא היה בגרסתו:

ט ואפילו זקן כותי מהדרין אותו וכו' ונותנין לו יד לסונכו וכו'. סובר רבינו דכל שיבה במשמע הוא אפילו כותי וא"ת איך אמר ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי אמר כמה הרפתקי עדו עליהו ולמה לו האי טעמא דכמה הרפתקי וכו' תיפוק ליה דכל שיבה במשמע וכמו שהקשו התוס'. וי"ל דמ"מ ר' יוחנן כיון דהיה חכם לא היה מחוייב לעמוד דהוי כזקן ואינו לפי כבודו ולכן קאמר דמשום כמה הרפתקי הוה קאים: ומה שכתב רבינו מהדרים אותו בדברים כו'. הוא וי"ל פסק דלא כר' יוחנן אלא כרבא דאמר התם הידור עביד להו וכדאביי דאמר התם יחיב ידא לסבי ארמאי וא"ת והא אמר התם רבא משדר שליחא רב נחמן משדר וכו' אמר אי לא תורה כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא משמע דס"ל דשליח שולחים להם לפשוט יד אבל הן עצמן לא מפני כבוד התורה וכו' וא"כ הי"ל לרבינו לפטוק כרבא דפליג עליה דאביי דהוה יחיב ידא לסבי דהלכתא כרבא בכל מקום. וכו"ת רבינו לא איירי בת"ח הא ליתא דכי היכי דמהדרין אותו בדברים הוה אפילו בת"ח. וי"ל דכיון שרבינו ראה רבי יוחנן דמיקם הוה קאים ורבא משדר שולחא שהם סברות רחוקות זו מזו פסק כאביי שהיא סברא אמצעית ביניהם דאביי ממש הוה יחיב להו ידיה:

עכ"ל הטור י"ד סימן רמ"ב]:
* [סיני ועוקר הרים מי קודם למי הוראה (דף ס"ד):]
[T] אביי קאי מקמי סבי ארמאי כו' רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו אביי יחיב ידא לסבא רבא הוה משדר שולחיה:

ובגמרא^א "הלל שקורין אותו נשיא ישראל", "הלל ושמועון כו' נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה"^ב אע"פ שהיו אז מלכים כשרים ודיני מלך עליהם^ג וחילוק עיקרי ביניהם בדין שהרי "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול"^ד

לקוטי שיחות חלק י"ט עמוד 166.

י אינם יוצאים בעצמן לעשות וכו'. כל זה הוא מבואר בפ"ק דב"ב: ולא לתשורת המלך וכו'. והוא פ"א ארנא שאמרו שם. וכ"פ הר"ף ד"ל: שנאמר גם כי יתנו בגוים וכו'. אע"ג דאיכא קרא דאורייתא כמו שאמרו שם עברת אדאורייתא ואדנביא וכו' מ"מ הביא רבינו פסוק של נביא שהוא מבואר יותר: וכן אם היתה סחורה כו'. בפ' לא

יחפור גבי מעשה דרב דימי דגורגרת: יא עון גדול לבזות את החכמים או לשונאן וכו'. ופ"י רבינו בזה מלמדיה וכו' והטעם משום דמלעיבים במלאכי אלהים אפשר לומר שהם מלאכים ממש ולא חכמים וכן מתעתעים בנביאי דילמא הם נביאים ממש לכך פירש דנפקא ליה מבוים דע"כ בויים דבריו הם מלמדי דבריו דומיא דמלאכי אלהים ונביאים: וכל המבזה את החכמים וכו'. בפרק חלק אמרו במשנה אפיקורוס דאין לו חלק לעולם הבא ופירושו בגמרא דהיינו מבזה תלמידי חכמים וא"כ קשה למה כתב רבינו בהלכות תשובה פרק ג' שלשה הן האפיקורוסין וכו' כיון שהוא פ"י כאן דאפיקורוס היינו מבזה תלמידי חכמים והיה לו למנות ארבעה הן האפיקורוסין. מיהו לזה יש לומר דמין זה של אפיקורוס אינו כשאר השלשה כמו שהוא עצמו כתב באותו הפרק ויש עבירות קלות וכו' ואמרו חכמים שאין להם חלק לעולם הבא וכו' והמבזה וכו' אבל מ"מ קשה דמין לו השלשה שמנה שלא מצינו בגמרא שנקרא אפיקורוס אלא זה:

יב אבל אם היה החכם חי כו'. כל זה ביאר ב"י יפה, עוד אומרו בד' דברים וכו' ע"ש:

יד לסמכו - שנגאמר: "מפני שיבה תקום"²⁹, כל שיבה [ה] במשמע. י. תלמידי חכמים - אינן [ו] יוצאין לעשות בעצמן עם כל הקהל בבגן ונפירה של מדינה ופיוצא בהן, כדי שלא יתבזו בפני עמי הארץ³⁰. ואין גובין מהן לבגן החומות³¹ ותקון השערים ושכר השומריין³² וכיוצא בהן, ולא לתשורת המלך³³. ואין מחיבין אותן לתן המס, בין מס שהוא קצוב על בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש ואיש³⁴, שנגאמר: "גם פי יתנו בגוים, עתה אקבצם; ויחלו מעט, מממשא מלך (ו) שרים"³⁵.

וכן אם היתה סחורה לתלמידי חכמים, מניחין אותו למכר תחלה; ואין מניחין אחד מבני השוק למכר, עד שימכר הוא³⁶. וכן אם היה לו דין, והוא עומד בכלל בעלי דינין הרבה - מקדימין אותו³⁷, ומושיבין אותו³⁸. יא. עון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנא אותן³⁹; לא חרבה ירושלים, עד שפוזו בה תלמידי חכמים - שנגאמר: "ויהיו מלעבים במלאכי האלהים, ובזים דבריו, ומתעתעים בנבאיו"⁴⁰; כלומר, מבזין מלמדי דבריו. וכן זה שאמר תורה: "ואם בחקתי תמאסו"⁴¹ - ואם במלמדי חקתי תמאסו⁴². וכל המבזה את החכמים - אין לו חלק לעולם הבא, והרי הוא בכלל: "פי דבר ה' בזה"⁴³. יב. אף על פי שהמבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא - אם באו עדים שפזוהו, אפלו בדבריים⁴⁴ - חייב גדי, ומנדין אותו בית דין ברבים⁴⁵, וקונסין אותו ליטרא זָהב בכל מקום⁴⁶, ונותנין אותה לחכם. והמבזה את החכם בדבריים, אפלו לאחר מותו⁴⁷ - מנדין אותו בית דין, והן מתירין אותו לפשיטור בתשובה⁴⁸; אבל אם היה החכם חי - אין מתירין לו אותו, עד שירצה זה שנהוהו בשבילו⁴⁹.

י תלמידי חכמים אינם יוצאים וכו'. פרק קמא דתבא (דף י"ח) רבנן לאו בני מיפק בכלהו ניהו פירוש לצאת הם בעצמם לחפור ולבנות עם המון העם, שכלהו ר"ל המון: ואין גובין מהם וכו'. שם רבנן לא צריכי נטירותא כלומר שותרתן משמרתן: ולא לתשורת המלך ואין מחיבין אותם וכו'. שם רב חנן רמא כרגא ארבנן א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושי בידך דהיינו תלמידי חכמים שלא יפרעו מס, ואדנביא דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם כלומר אם כלם ישנו בין הגוים מיד אקבצם ואם מעט יחלו וכו', אדכתיבי דכתיב מנדה בלו והלך לא שליט למירמי עליהן כלומר לפי שהיו עסוקים בבנין בית המקדש שהיא מלאכת שמים וה"ה לת"ח ואמר רב יהודא מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנוגא וכתב הר"ף דהיינו תשורת המלך: וכן אם היתה סחורה וכו'. פ' לא יחפור (כ"ב כ"ב) אי צורבא מדרבנן הוא נקיש ליה שוקא: וכן אם היה לו דין וכו'. פ' שבוטע העדות (שבוטע כ"ט) רב עולא בריה דרב עילאי הוא ליה דינא קמיה דרב נחמן שלח ליה רב יוסף עולא חברינו עמית בתורה ובמצות ואמר' התם דלהכי שלח ליה למשרי תגרא כל' לפסוק דינו קודם שאר בעלי דינין: ומושיבין אותו. כלומר אע"פ שדינו בעמידה מושיבין אותו כדאימא בשבוטע העדות (שם) האי עשה כלומר ועמדו שני האנשים והאי עשה כלומר את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח עשה דכבוד תורה עדיף.

יא עון גדול הוא וכו'. לא חרבה ירושלים וכו'. שבת פרק כל כתבי (דף ק"ט): וכל המבזה את החכמים וכו'. פרק חלק (סנהדרין צ') ואלו שאין להם חלק לעולם וכו' ואפיקורוס. ובגמרא אפיקורוס רב ור' חנינא דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח. ומ"ש והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה גזם זה שם כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס: ומ"ש אם בחקותי תמאסו וכו'. כך יש ללמוד ממה שכתוב בספרא:

יב אם באו עדים שביזוהו וכו'. בפרק אלו מגלחין (מ"ק ט"ו) אמרין דשמתוהו אביי ורבא לההוא טבחא דאתפקר ברב טובי, ובפ"ה דעדיות (דף י"א) תנן שנידו את עקביא מפני שאמר על שמעיה ואבטליין דוגמא השקה ומינה מייתי בפרק מי שמתו לומר

שמנדין למי שמספר אחר מטתן של תלמידי חכמים. ובירושלמי פ' אלו מגלחין מייתי גמי האי מתני' וקאמר עלה הדא אמרה המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נדוי. וכתב הר"ב שגדול עונש המבזה בחייו מהמבזה לאחר מותו וזהו שצריך ריבוי מהכתוב למקלל אביו ואמו לאחר מיתה שיהיה חייב כמזוכר בפרק הנחנקים עכ"ל. וכך הם דברי רבינו: וקונסין אותו וכו'. ירושלמי כתבו הר"ף בקמא פ' החובל חד בר נש אפקר לר' יהודה בר חנינא אתא עובדא קמיה ריש לקיש וקנסיה ליטרא דדהבא: והמבזה את החכם וכו' ואפילו לאחר מיתה וכו'. מפורש בירושלמי פ' אלו מגלחין ובגמרא דידן מונה בכלל דברים שבי"ד מנדין עליהם ברכות פ' מי שמתו (שם) המספר אחר מטתו של ת"ח: ומ"ש רבינו אבל אם היה החכם חי אין מתירין לו עד שירצה החכם שנהוהו בשבילו. נראה דשירצה גרסין הי"ד בשב"א והר"ש בפתח, כלומר עד שפייס החכם שנהוהו בשבילו. והכי משמע קצת בפ' אלו מגלחין (מ"ק י"ז) בההוא טבחא דאתפקר ברב טובי בר מתא אימנו עליה אביי ורביא ושמתוהו לטוף אול ופיסיה לבעל דינה משמע דאי לא דפיסיה לא הוה שרו ליה. ותניא בסוף פ' החובל (דף צב) כל אלו שאמרו דמי בשתו אבל צערו כלומר שדואג על בשתו אפי' הביא כל אילי נביות אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה. ולא גרסין עד שירצה הי"ד בחירוק

הנהגות מיימוניות

[ה] אמר רבי יוחנן הלכה כאסי בן יהודה פירוש דאמר כל שיבה במשמע ולא כת"ק דבעי חכמה וזקנה ודלא כר"י הגלילי דתלי בחכמה כדלעיל, ע"ש:

מגדל עזו

אע"פ שהמבזה כו' עד ברבים. פ' אלו מגלחין (דף ט"ו) ובכמה מקומות בתלמוד: וקונסין אותו ליטרא זהב עד לחכם. בירושלמי פ' החובל:

תלמידי חכמים אינן עד שימכור הוא. פ"ק דב"ב (דף ח.). וכן אם היה לו דין כו' עד ומושיבין אותו. פרק שבוטע העדות (דף ל.). עון גדול הוא עד תמאסו. פ' כל כתבי (דף ק"ט ע"ב): וכל המבזה עד בזה. פ' חלק (דף צ"ט):

מקורות הדי

- 29 קדושים יט, לב. 30 ב"ב ח, א. 31 שם ז, ב. 32 שם ח, א. 33 עין נדרים סב, ב. 34 ב"ב שם. נדרים שם. ר"י מיגש ב"ב ח, א (ע"פ ב"י יו"ד סי' רמג ד"ה אבל הרא"ש. חר"מ סי' קסג ד"ה ואינו נראה). 35 הושע ח, י. 36 ספרי דברים א, טו. ב"מ קח, ב. ב"ב כב, א. 37 שבוטע ל, א. נדרים סב, א. 38 שבוטע ל, ב. 39 שבת קט, ב. 40 דה"ב לו, טו. 41 בחוקות כו, טו. 42 תו"כ עה"פ. סנהדרין ג, א. צט, ב. 43 שלח טו, לא. 44 עדיות פ"ה מ"ו. ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א. ברכות יט, א. 45 קידושין ע, א (כג' הב"י יו"ד סי' רמג ד"ה ומ"ש הרמב"ם). 46 ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ו. ברכות שם. עדיות שם. 47 ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א. 49 עין מ"ק טז, א. ב"ק צב, א (כס"מ).

מקורות היר

50 מ"ק שם 51 שם י, א.
52 שם טז, א. 53 שם י, א.
ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א
(כנ"י שו"ת מהר"ם
מרוטנבורג ח"ב סי' תכד):
תיתי לי דלא שמתני אינש
מיומי. 54 מ"ק טז, א.
55 שם י, א. 56 שם טז, א.
57 מ"ק י, א. 58 ירושלמי
מ"ק פ"ג ה"א.

והר"ש בשו"א דמשמע שאפילו בקש ממנו מחילה כמה פעמים ולא נתרצה לו אין מתירין לו שזה דבר תמוה מאד שמאחר שעשה מה שמוטל עליו למה לא יתירו לו. ואע"ג דבפ' בתרא דיומא (דף פ"ו) משמע דלרבו הולך לשאל מחילה אפילו אלף פעמים עד שירצה לו וכתבו רבינו בפ"ב מהלכות תשובה היינו לענין שהוא צריך לפייסו אבל לא לענין שלא יתירו לו נדויו עד שיתפייס: וכן החכם עצמו מנדה לכבודו וכו'. במ"ק פ' אלו מגלחין (דף ט"ו) תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי. ומ"ש שאין צריך עדים אם הע"ה מכחיש אפשר שלמד כן מדאמרין בר"פ הגזול בתרא (ב"ב ק"ב) דשליחא דבי דינא מהימן כבי תרי לשמתא א"כ ק"ו לחכם עצמו שהוא נאמן כבי תרי. אבל יש לחלק דשאני התם שהשליח בית דין אינו נוגע בדבר אבל הכא שהחכם נוגע בדבר מנ"ל שהוא נאמן בלא עדים. ובתשובות הריב"ש כתב שהטעם מדאמרין בפ' אלו מגלחין (מ"ק דף טז) אמר רב יוסף האי צורבא מרבנן עבד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה, ופי' בראב"ד לנדוהו כלומר כל היכא דידע החכם שעה ביהוה אע"פ שאין שם עדים רשאי החכם לעשות הדין לנפשו ולנדוהו עכ"ל: ומשמע מדקדוק דברי רבינו דאין חכם מנדה לכבודו אלא לעם הארץ אבל לחכם אחר לא ואפילו אינו גדול כמוהו ואפילו אינו אלא תלמיד כיון שאינו ע"ה ואע"פ שנידוי את עקביא מפני כבוד שמעיה ואבטליון י"ל דכשב"ד הם המנדים אפילו לחכם מנדים מפני כבוד חכם גדול ממנו ולא אמר רבינו שאינו מנדה אלא לע"ה אלא כשהחכם עצמו הוא המנדה. ואע"פ שאפשר לומר דשמעיה ואבטליון שאני שהיו נשיא ואב ב"ד ועוד שהיו קדמונים ונמצאו כל הבאים אחריהם תלמידיהם מ"מ התירין הראשון דייק לישנא דרבינו דלעיל בסמוך סתם וכתב שהמבזה את החכם מנדין אותו ולא התנה שהמבזה יהיה ע"ה אלא גבי חכם המנדה לכבוד עצמו. ועי"ל דגם לחכם המבזה חכם גדול ממנו יכול לנדוהו וכדאימא בירושלמי פ' אלו מגלחין גבי ר' ירמיה כו' ונדון אלן לאלן ולא הצריך רבינו שיהיה המבזה ע"ה אלא לענין מ"ש שאינו צריך עדים ומ"מ אם החכם העלוב הוא גדול הדור והמבזה הוא הדיוט בערכו נראה דפשיטא דמורה רבינו שיכול לנדוהו לכבודו דכיון דגדול הדור הוא ה"ל כרבו וכמו שכתב התוס' בפרק אין עומדין והרב פשיטא שמנדה לתלמידו אם הפקיר בו: ומ"ש ואם מת החכם וכו'. [מ"ק ט"ז]: ומ"ש ואם רצה החכם וכו'. יתבאר סוף פ"ו:

יג הרב שנידה לכבודו וכו'. ברייתא פרק אלו מגלחין (דף י"ז) מנדה לרב מנדה לתלמיד מנדה לתלמיד אינו מנדה לרב מנדה לעירו מנדה לעיר אחרת מנדה לעיר אחרת אינו מנדה לעירו מנדה לנשיא מנדה לכל ישראל מנדה לכל ישראל אינו מנדה לנשיא: לעיר אחרת אינו מנדה לעירו מנדה לנשיא מנדה לרב הא לכל ישראל מנדה במאי אי במילי דשמאי אין חכמה ואין תבונה וכו' לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו: על כ"ד דברים מנדין את האדם וכו'. מימרא דריב"ל בפרק מי שמתו (ברכות י"ט) ובירושלמי פרק אלו מגלחין: המבזה את החכם וכו'. מימרא כלשונה בירושלמי פרק אלו מגלחין והכי אמרין בגמרא דידן בפרק מי שמתו (ברכות י"ט) וכמו שכתבתי למעלה: המבזה שליח בית דין. בההוא עובדא דרב יהודה בסוף קדושין (דף ע') אמר מאי טעמא שמתיה מר אמר ליה משום דציער שליחא דרבנן: הקורא לחבירו עבד. פ"ק דקדושין (דף כ"ח) הקורא לחבירו עבד יהא בנדוי כלומר שב"ד מנדין אותו: מי ששלחו לו ב"ד וכו'. בבא קמא פרק הגזול ומאכיל (דף ק"ב): ובירושלמי פ' אלו מגלחין

משנה למלך

יד המזולזל בדבר אחד מדברי סופרים. בפ"ב דעדות תנן שנידוי את אלעזר בן חנני שפקפק בנ"י. והקשה הר"ן בר"פ מקום שנחנו דבקצת דוכתי אמרין דמאן דעבר אדורבנן משמתין ליה ובקצת דוכתי אמרין דלקי משמע אבל שמותי לא. ותירץ דבמלתא דעיקרו דרבנן דכי עקר לה קא עקר לכולא מצוה משמתין ליה אבל בדבר שעיקרו מן התורה והוא עובר על מה שאסרו חכמים מכין אותו מכת מדרות. ומ"ש מר"ן בכ"מ וז"ל וקשיא לי דהא נט"י אין עיקרה מן התורה אם לא ע"ד אסמכתא כו'. דברי תימה הם דמאי קשיא לי על תירוצי הר"ן דאדרבה משום שאין עיקרו מן התורה משמתין ליה דעקר לכולא מלתא ואתיא שפיר למה שחילק הר"ן ז"ל וצ"ע. (א"ה) עיין בקונטרס עגונא למהר"ש דף נ"ז פ"ח א"ח סימן תצ"ו ושי"ן י"ד סי' של"ד ס"ק מ"ג. עוד הוקשה למרן ומהר"ש שם ע"ד הר"ן מעובדא דרבינא פרק הדר דף ס"ג ותירצו דרבינא לא נידוהו אלא מפני שזולזל בכבודו דרמא ביה קלא ולא אשגח ביה. והפרי"ח דחה

הגהות מיימוניות

ר' יוחנן וקן שנה לצורך עצמו אפילו כהלכה אין נדויו נדוי: [II] והני מילי שנידוהו לכבודו אבל נידוהו לשם שמים מנדה גם לרב. תוספות פ"ק דסנהדרין גבי אושפזני ע"ש, ע"כ:

מגדל עז

הרב שנידה לכבודו עד ויתירו לו. פרק אלו מגלחין (דף ט"ז): על כ"ד דברים. פ' מי שמתו (דף י"ט): (א) המבזה את החכם. פ' עשרה יוחסין (דף ע') בעובדא דבר שיוסקל ובפרק אין מעמידין (דף כ"ו). גמרא מחתינן ולא יתירו אדם עמהן

[I] הא דאמרו תלמיד שנה לכבודו נדויו נדוי הינו שבוהו וגנהו בדברים אשר גנאי לת"ח אבל אם לא בזהו בכלום אך שאין מכבודו כמו שחייב לכבודו כגון קימה והידור בהכי איירי הא דאמר בירושלמי דפיקין רבי אחא בר חיאי בשם

והמבזה את החכם וכו' עד זה שנידוהו בשבילו. פ' אלו מגלחין (דף ט"ז) לשון רבינו בכל אלו מפרק כמה מדליקין דאסיקנא הא בצנעא הא בפרהסיא: וכן התלמיד עצמו עד הרשות בידו. פ' אלו מגלחין (דף ט"ז):

לנדותו וזה אמרו יהא בנדוי וא"כ קשה על דברי רבינו למה לא מנה כאן מי ששמע הזכרת השם ולא נידה שחיבים לנדותו. ונראה שהוא מפרש שהוא בנידוי שמאליו הוא בנידוי וכן נראה מדברי רבינו בהלכות שבועות שהביא המימרא כלשונה. ויש לדקדק כן דמעינקא אמרו צריך לנדותו ואח"כ לא אמרו אלא יהא בנידוי משמע דמאליו מנודה דאל"כ היה לו לומר צריך לנדותו כמו שאמר תחלה ואע"פ שיהא בנידוי שאמרו בקדושין גבי הקורא לחבירו כו' יהא בנידוי ו"ל צריך לנדותו כמו שאמרו שם בגמרא שאני התם דהוי דומיא דסיפא שאמר ממזר סופג את הארבעים וזכין דבסיפא לא הוי מאליו אלא שצריך לעשות מעשה הכי נמי ברישא. ויש עוד דברים אחרים שלא כתב רבינו כאן והם כלולים בתוכו ותמצאם בבית יוסף סימן של"ד:

על ארבעה ועשרים דברים מנדין את האדם⁵⁹, בין איש בין אשה⁶⁰; ואילו הן: (א) המבזה את הקצקס⁶¹, ואפלו לאחר מותו⁶²; (ב) המבזה שלוח בית דין⁶³; (ג) הקורא לחברו 'עבד'⁶⁴; (ד) המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים, ואין צריך לומר בדברי תורה⁶⁵; (ה) מי ששליחו לו בית דין וקבעו לו זמן, ולא בא⁶⁶; (ו) מי שלא קבל עליו את הדין, מנדין אותו עד שיתן⁶⁷; (ז) מי שיש ברשותו דבר המזיק, כגון פלג רע או סלם רעוע, מנדין אותו עד שישיר הקו⁶⁸; (ח) המוכר קרקע שלו לגוי, מנדין אותו עד שיקבל עליו כל אנס שיבוא מן הגוי לישראל חבירו בעל המצר⁶⁹; (ט) המעיד על ישראל בערפאות של גוים והוציא ממנו בעדותו ממון שלא כדין ישראל, מנדין אותו עד שישלם⁷⁰; (י) טבח כהן שאינו מפריש המתנות ונותן לכהן אחר, מנדין אותו עד שיתן⁷¹; (יא) המחלל יום טוב שני של גליות⁷², אף על פי שהוא מנהג⁷³; (יב) העושה מלאכה בערב הפסח אחר חצות⁷⁴; (יג) המזכיר שם שמם לבטלה⁷⁵, או לשבועה בדברי הבאי⁷⁶; (יד) המביא את הרבים לידי חלול

ואי אמר נקוט לי זמנא נקיטין ליה ואי לא אתא כתבין פתיחא עליה פי' שטר שמתא: המזלזל בדבר אחד וכו'. פ"ה דעדות (דף י"א) שנידו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים ומיית לה פ' מי שמתו (ברכות י"ט) ובפ' הדר (עירובין ס"ג) רבינא שמית לההוא גברא דקטר חמרא בצנייתא בשבת. והקשה הר"ן בר"פ מקום שנחגו דבקצת דוכתי אמרין דמאן דעבר אדריבן משמתין ליה ובמקצת דוכתי אמרין דלקי משמע אבל שמוית לא. ותירץ דבמילתא דעיקר דרבנן דכי עקר לה קא עקר לכולא מצוה משמתין ליה אבל בדבר שציקרו מן התורה והוא עובר על מה שאסרו בו חכמים מכין אותו מכת מרדות. וקשיא לי [ע' מל"מ] דהא לנטילת ידים אין עיקר מן התורה אם לא על דרך אסמכתא. לכך נ"ל דמפקפק בדבר מדברי סופרים חמור טפי מעובר על דבר מדבריהם ולפיכך אע"פ שהעובר אינו חייב אלא מכת מרדות המפקפק או המזלזל חייב נידוי. וההיא דרבינא בפרק הדר לא נידהו אלא מפני שזולל דמא ביה קלא ולא אשגח ביה וזהו שדקדק רבינו וכתב המזלזל ולא כתב העובר: מי שלא קיבל עליו את הדין. בפ' הגזול ומאכיל (ב"ק ק"ב) ק"י' הא מאן דכתבי עליה פתיחא על דלא ציית דינא כיון דאמר צייתא קרעין. ויש לתמוה על רבינו שכתב מנדין אותו עד שיתן ולא הוה ליה לכתוב אלא עד שיקבל עליו את הדין והוא עצמו כתב כן בפכ"ה מהלכות סנהדרין. וי"ל שמפני שאין כאן מקום

דין זה לא חש למידק וסמך על מה שכתב שם. ואפשר שהשמיענו כאן שאם אחר שאמר צייתא דינא ראינוהו נשמט מלפרוע מנדין אותו עד שיתן: מי שיש ברשותו דבר המזיק וכו'. ספ"ק דב"ק (דף ט"ו) וכתובות ס"פ אלו נערו (דף מ"א) משמתין ליה עד דמסלק הזיקא: המוכר קרקע שלו וכו'. מימרא דרב אשי פ' הגזול ומאכיל (ב"ק ק"ד). וכתבו התוספות דה"מ כשישראל קונה בסך שקינה העובד כוכבים אבל אם העובד כוכבים נותן לו יותר אין לו להפסיד: המעיד על ישראל וכו'. ג"ז שם מימרא דרבא ואמרין התם שאם דיניהם כדיניהם להשביע על פי עד אחד מותר להעיד ואם הוא אדם חשוב דסמכי עליה כבי תרי אם מותר להעיד או לא סליק בתיקו ולחומרא ולכן סתם רבינו וכתב והוציא ממנו ממון שלא כדין ישראל: טבח כהן וכו'. בחולין פ' הורוע (דף קל"ב) אמר רב חסדא האי כהנא דלא מפריש מתנתא להו בשמתא אמר רבא בר שילא הני טבחי דהוציל קיימין בשמתא עשרין ותרתינן שנין ואמרין עלה למאי הלכתא כלומר למאי הלכתא אמר עשרין ותרתינן שנין אילימא דתו לא משמתין להו והא תניא דבמצות עשה מכין אותו עד שתצא נפשו אלא לקנסן בלא התראה: המחלל י"ט שני וכו'. פסחים פרק מקום שנחגו (דף נ"ב) רב ושמואל דאמרי תרוייהו מנדין על יו"ט שני של גליות: העושה מלאכה וכו'. פשוט שם: המזכיר שם שמם וכו'. פ"ק דנדרים (דף ז') וכתבו הר"ף באלו מגלחין: המביא את הרבים לידי חלול השם. ירושלמי פ' אלו מגלחין קאמר אעובדא דחוני המעגל דשלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גזרתי עליך נידוי תמן תנינן שלח לו שמעון בן שטח אמר לו צריך אתה להתנדות שאילו גזרתי כשם שנגזרה בימי אליהו לא נמצאת מביא את הרבים לידי חלול השם וכל המביא את הרבים לידי חלול השם צריך נידוי: המביא את הרבים לידי אכילת קדשים וכו'. פ' מי שמתו

משנה למ"ך

המביא את הרבים לידי חלול השם צריך נידוי ע"כ. והכי איתא בגמרא דידן בפ"ג דתענית דמה שרצה לנדותו היינו משום דאילו נגזרה גזירה כו' אך בפ' מי שמתו דף כ' אמרין דטעמא דרצה לנדותו היינו מטעם המגיס דעתו כלפי מעלה ופירש"י לפי שהטריח לפני המקום על עסק גשמים לא כך שאלתי כמה פעמים ומנדין לכבוד הרב וכבוד המקום כבוד הרב הוא וכן פירש"י בפ"ג דתענית במתניתין דחוני וכן הוא דעת הקונדריסין. וראיתי להרב בעל שדה יהושע שכתב ואפשר דהא בהא תליא דכיון שגסים עצמו כלפי מעלה ואומר לא כך שאלתי ונשבע חושבין הבריות שלא יצא ריקם בעבור השבועה וכשרואין שאינו עונה מביא לידי חלול השם שאומרים אין בשבועה כלום עכ"ד, ואין בזה כדי שביעה:

מגדל עוז

שמתא דה' אלהי ישראל: (יא) המחלל יו"ט שני וכו'. ריש פרק מקום שנחגו (דף נ"ב). ופ"ק דסנהדרין (דף ד') (יב) העושה מלאכה בערב הפסח לאחר חצות. ריש פ' מקום שנחגו (דף נ' ע"ב): (יג) המזכיר שם שמם. פ"ק דנדרים (דף ז' ע"ב): (יד) המביא את הרבים. (טו) המביא את וכו'. ר"פ מקום שנחגו (דף נ"ג). בעובדא דתודוס איש רומי ומיית לה ר"פ מי שמתו (דף י"ט). וסוף פ"ב דביצה (דף כג). (טז) המחשב חדשים כו'. סוף ברכות (דף ס"ג): (יז) המכשיל את העור. פרק אלו מגלחין (דף י"ז): וכתב הראב"ד ז"ל כגון המכה בנו גדול עכ"ל: ואני אומר זה פשוט כי פרק אלו מגלחין בשפחה דרבי נשנה זה ותלמוד ערוך שם דגרסינן דבי רבי ישמעאל תאנא לפני עור לא תתן מכשול במכה בנו הגדול הכתוב מדבר וגם רבינו כתב כן פ"ו דהלכות ממרים אות באות וכן ביאר כל אחת מכו"ד דברים אלו בחבורו: (יח) המעכב את הרבים מלעשות מצוה: (יט) טבח שיצאת טרפה מתחת ידו. מסכת סנהדרין (דף כ"ה). פ' זה בורר בעובדא דההוא טבחה דנפק טריפתא מתותי ידיה ושמתיה רב נחמן. וכן גורס רב אלפס ז"ל ואף במקצת נוסחאות

מקורות הדי

- 59 ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א.
60 נדרים ז, ג. ב. מ"ק טז, ב. ב"ק ק"ג, א. ראה ר"ה ל"ה, ב. כתובות כח, א.
61 ירושלמי מ"ק שם.
ברכות ט, א. 62 ברכות שם. עדות פ"ה מ"ו.
63 קידושין ע, ב. יבמות נב, א.
64 קידושין כח, א.
65 עדות פ"ה מ"ו.
ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א:
הא אמרה המפקק בדבר אפי' מדברי סופרים צריך נידוי. 66 ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א. ב"ק טז, ב. ק"ב, ב. ואל"ף. 67 ב"ק ק"ג, א. ועיין שבועות מא, א.
68 ב"ק טז, ב. כתובות מא, ב. 69 ב"ק קיד, א. 70 ב"ק ק"ג, ב. 71 חולין קלב, ב.
72 פסחים נב, א. 73 ביצה ד, ב. 74 פסחים נ, ב.
75 נדרים ז, ב. 76 ראה ארצה"ג נדרים, התשובות, סי' ח"ט (ע' 23).

תירוצי זה ממאי דמסיים התם דאל"כ כה"ג מי מחזי כאפקרותא וא"ל אין חכמה ואין עצה כו'. ונראה דס"ל למרן דמאי דשאל מי מחזי כאפקרותא לא על מה שנידוהו בפניו אלא על מה שהורה הלכה בפני רבו דלהכי מיית תלמודא התם האי עובדא למגמר מניה דלאפורשי מאיסורא שרי לאורויי באתריה דרביה וכן מבואר בתשובת הרא"ש כלל כ"ח סי' א' יעויין שם):

ומ"ש המביא את הרבים לידי חלול השם. כתב מרן ז"ל דהוא בירושלמי פרק אלו מגלחין בעובדא דחוני המעגל דשלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גזרתי עליך נידוי תמן תנינן שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה להתנדות שאילו נגזרה גזירה כשם שנגזרה בימי אליהו לא נמצאת מביא את הרבים לידי חלול השם וכל

בעובדא דרב אשי דאזיל לבי תורתא כו' עד דאמר ליה ידעתון ליה ליהוה הנך אינשי בשמתא משום דקרוי ליה ימאה וכמה מקומות בתלמוד: ואפילו לאחר מיתה, . סוף שמעתיא קמיתא דפ' הנודר מן המבושל (דף נ' ע"ב) גבי עובדא דההיא איתתא דאיתחייבא בבי דינא דבי רב יהודה כו' עד דאמר לה לבוויי קא מכוונת תיהי והיא איתתא בשמתא והא שמואל כבר הוה שכיב בההיא שעתא, ובפ' מי שמתו (דף י"ט). המספר אחר מטתן של ת"ח: (ב) המבזה שליח בית דין וכו'. פ' ר"ג (יבמות נ"ב). ופרק הגזול: (ג) הקורא לחבירו עבד. פ"ק דקדושין (דף כ"א). ד' מי ששלחו ב"ד. מ"ק (דף י"ט): (ה) המזלזל בדבר אחד מדברי תורה. פרק מי שמתו (י"ט). אלא את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק וכו': (ו) מי שלא קבל כו'. שתייהן ריש פרק הגזול בתרא (דף ק"ב ג"ג): (ז) מי שיש ברשותו כו'. בשמעתין בתייתא דפ"ק דב"ק (דף ט"ו ע"ב) ופרק ארבעה וחמשה (דף מ"ו). ח' המוכר קרקע שלו וכו'. ט' המעיד על ישראל כו'. שתייהן פרק הגזול בתרא (דף ק"ט): (י) טבח כהן שאינו מפריש. פ' הורוע והלחיים (דף קל"ב ע"ב) ובגמרא קרי ליה

מקורות היר

77 ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א.
תענית פ"ג ה"י. ברכות יט,
א. 78 ירושלמי שם. ברכות
שם. פסחים נג, ב (גירסת
הרי"ף במשנה שם).
79 ברכות סג, א. 80 מ"ק
יז, א. וראה ז"ח פ"ג פה, א.
81 ירושלמי מ"ק שם.
82 סנהדרין כה, א. 83 חולין
יח, א. 84 נדה יג, ב.
85 כתובות כח, א. 86 ע"ן
מ"ק יז, א. 87 ירושלמי
מ"ק שם. מ"ק שם.

ברכות (דף כ') ובספ"ב ד"ט ופ' מקום שנהגו תודוס איש רומי הנהיג לאכול
גדיים מקולסים כלומר כליל פסח כעין הקרבן שלחו לו אילמלא תודוס אתה
גזרוננו עליך נידוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ כלומר שהוראה סבור
שהקדשו לשם פסח: **המחשב שנים וכו'**. בסוף ברכות (דף ס"ג) אמרין
ששלחו לו לחנינא אחי רבי יהושע

שהיה מעבר שנים וקובע חדשים בח"ל
שיחזור בו ואם לאו יתא בנידוי ומפרשין
התם טעמא משום כי מציון תצא תורה:
המכשיל את העור. כתב הראב"ד כגון
המכה את בנו הגדול, עכ"ל. והוא בפ'
אלו מגלחין (מ"ק י"ז) אמתא דרבי
חזיתיה להורא גברא דמחי בנו גדול
אמרה להוי ההוא גברא בשמתא דקא
עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול
כלומר שמא יבעט באביו מתוך שהוא
גדול ונמצא הוא מכשילו ואמרין התם
שלא נהגו חכמים קלות ראש בנידיה.
ויש לתמוה על הראב"ד שפירש דבר זה
יותר מכל הדברים המוזכרים כאן.
ואפשר שטעמו לומר אע"פ שבגמרא
לא נזכר אלא המכה את בנו גדול יפה
כיון רבינו לכתוב המכשיל את העור
ללמדנו דמכה בנו הגדול לאו דוקא וזהו
שכתב הראב"ד כגון: **המעכב את
הרבים וכו'**. ירושלמי פרק אלו מגלחין
תמן תנינן שלח לו ר"ג אם מעכב אתה
את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא
לא נמצאת מעכב את הרבים מלעשות
מצוה שכל המעכב את הרבים מלעשות
מצוה צריך נידוי: **טבח שיצאת טרפה
וכו'**. סנהדרין פ' זה בורר (דף כ"ה)
ההוא טבחה דנפק טרפה מתותי ידיה
שמתיה רב נחמן: **טבח שלא בדק
וכו'**. פ"ק חולין (דף י"ח) ההוא

טבחה דלא סר סכינא קמיה דרבא בר חנינא שמתיה. וכבר כתב הטור ביוורה
דעה סימן י"ח שדין זה אינו נוהג עכשיו: **המקשה עצמו לרעת.** מימרא דרב
בבבא פ' כל היד (דף י"ג): **מי שגירש את אשתו וכו'**. פ"ב דכתובות (דף
כ"ח) לזה ממנה כלומר מגרושתו בנכסי אביה כלומר בנכסי מלוג אינה נפרעת
אלא על ידי אחר כלומר ולא ע"י עצמה שלא יקרבו בדברים ואי אתא לקמן
לדינא משמתין להו: **הכס ששמועתו רעה.** באלו מגלחין (דף י"ז) ההוא
צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה ושמתיה רב יהודה: **המנדה מי שאינו חייב
נידוי.** שם. שר"ל נידה את מי שלא היה חייב נדוי וא"ל אידך אדרבה ואמרו
דנדי האחר הוי נדוי: **וכתב הראב"ד** א"א דבר זה הוציא ממעשה דר"ל וכו',
עכ"ל. ור"ל שסובר רבינו שאם לא היה הוא מנדה אותו אלא היה בא לב"ד הם
היו מנדין אותו דאל"כ היאך חל נדוי. והר"ש בר צמח בתשובה תירץ בשם
ה"ר שם טוב שרבינו מיייר במי שרגיל בכך שב"ד נזקקין לנדונו: **כתב הרמ"ב**
ובלבד שיהא זה שאינו חייב נדוי ת"ח אבל אם אינו ת"ח למה יהיה חייב נידוי

השם⁷⁷; (טו) המביא את הרבים לידי אכילתקדשים בחוץ⁷⁸; (טז) המחשב שנים וקובעחדשים בחוצה לארץ⁷⁹;

(יז) *המכשיל את

העור⁸⁰; (יח) המעכבהרבים מלעשות מצוה⁸¹; (יט) טבח שיצאתטרפה מתחת ידו⁸²; (כ) טבח שלא בדק ספינולפני חכם⁸³; (כא) המקשה עצמו לרעת⁸⁴; (כב)

מי שגרש את אשתו, ועושה בינו ובינה שתפות

או משא ומתן, המביאין להן להזדקק זה לזה,

פשיבואו שניהן לבית

דין מנדין אותן⁸⁵; (כג)

*חכם ששמועתו

רעה⁸⁶; (כד) המנדה מישאינו חייב נדוי⁸⁷.

המנדה . . נדוי א"א דבר זה הוציא ממעשה דריש לקיש דהוה גמטרי
פרדיסא וכו' אמר ליה ההוא אדרבה ואמרו ליה שלו נדוי, ובחיי ראשי אין
כאן פלפול כי הדברים שהוא מונה בית דין צריכין לנדונו ובכי האי גוונא
לא היו בית דין נזקקין לנדונו לר' שמעון בן לקיש אבל אותו שנידה והקפיד
על כבודו נדוי נדוי.

שייכא גם באותה שכתבתי בסמוך בהשגה: **כתב** בקונטרסין ומלבד אלו הכ"ד
מציון במקומות אחרים והם מי שעושה קלים וחמורים או ג"ש לעקור דבר מן
התורה או ששואל דבר שא"א והיא בחקומין רבה (ל"ז). והגמני דעתו כלפי
שמים מעובדא דחזני המעגל וכן מי שיש לו ערעור עם חבירו בדבר אחד ומסר
אותו דבר לשלטון או לשופט דמשמתין ליה עד דמייתי ליה וקיימי בבי דינא
והוא בהגזול זוטא (ב"ק ק"א:). וכן ת"ח שמחזיק במחלוקת כנגד הרבים
שמנדין אותו כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל ומייתי ליה פ' הוזהב (מציעא נ"ט).
ובספ"ק דשבת (דף י"ט): איכא אחרינא ההוא תלמידא דאורי בחדתא דארגיז
כ"ש שמתיה רב המנונא משום דבאתריה דרב הונא לא איבעי ליה למעבר הכי.
ובסוף מציתא האשה (ס"ט). איכא אחרינא בשמתא להוי מאן דלא יימר ליה ענן
ענן ממקרקעי או ממטלטלי. ובפ"ק דקידושין (כ"ה) איכא אחרינא סבי דניזוניא
לא אתא לפרקא דרב חסדא א"ל לרב המנונא זיל צנניהו. ובפ' ר' אליעזר דמילה
(שבת ק"ל) איכא אחרינא קריבו ליה רישא דטווסא בחלבא א"ל אמאי לא

מגדל עוז

כולהו רבוואתא לא פסקו הכי והסכים ר"מ ז"ל כדבריהם משום דסמין
אמנינא דפ' מי שמתו למעוטי הני דכחותיה והדין עמו כד"ן: (כד) המנדה
מי שאינו חייב נדוי: **כתב הראב"ד** ז"ל דבר זה הוציא ממעשה דריש לקיש
וכו' עכ"ל: ואני אומר באמת כו' ממעשה דפ' אלו מגלחין (שם) פסק זה וכשמעתי
דפ' מי שמתו דמני כ"ד דמדמי מלתא למלתא כי הא דרביי הכל היא וליה בה פלוגתא
כלל, וגם הפלפול של ר"מ ז"ל פלפול מופלג הוא דאי סלקא דעתך דכי אתא ההוא
גברא לבי דינא לא הוו משמתי ליה היכי הווי אמרי ליה שלו נדוי והא כי קי"ל ריש
פ' המניא את הכד (דף כ"ז ע"ב) הלכתא כרב נחמן דאמר עבדי איניש דינא לנפשיה
היכא דאיכא פסידא ועורבא מרבנן במלתא דפסיקא ליה, כרב יוסף פ' אלו מגלחין
(דף ט"ז) הני מילי כי עבדי דינא והילכתא והא לאו הכי לא צייתיה ליה ושמא יעלה
על הדעת כו' ר"מ ז"ל כתב זה אע"פ שלא בא לבית דין לזעוק הא ודאי לא אפשר
דהא הקורא לחבירו עבד וכי תעלה על דעתך דאי שתיק איהו טענינן ליה אגן ורילמא
קושטא קאמר ומשום הכי שתיק ובמעשה דבר שיוסקאל פרק עשרה יוחסין (קידושין
ע). לא כתבו ליה פתחא אלא בדאיתא ההוא גברא למבעב דיניה אלא ודאי במתנעם
עסקינן דכי אתי לקמן וחזינן דשמתיה שלא כדין משמתין ליה עד דהדר ומפייס
לבעל דיניה דאומא דידן ואם כן מעתה דין אחד שנידה הוא עצמו למי שנדרה שלא
כדין ואחד שבא לבית דין ונדוהו שוין הם כד"ן:

נמצא פסליה ועבריה כדאיתא התם פרק זה בורר (דף י"ח): (כ) **טבח שלא בדק
סכינא לפני חכם.** פרק הכל שוחטין (דף י"ח): (כא) **המקשה.** ריש פרק כל היד
(דף י"ג): (כב) **מי שגירש את אשתו.** . פ"ב דכתובות (דף כ"ח): (כג) **הכס
ששמועתו רעה.** פרק אלו מגלחין (דף ט"ז): **כתב הראב"ד** ז"ל ויש אחרים
הרבה וכו': ואני אומר אמת הוא דטובא איכא אבל ר"מ ז"ל לא פסק אלא
כסתם התלמוד פ' מי שמתו (יט). בכ"ד מקומות בית דין מנדין דנחית
תלמודא למנינא למעוטי אינן דפלוגתא אינן אתא וההיא שהביא ראב"ד
ז"ל דמים שאין להם סוף דר"פ בתרא דיבמות (דף קכ"א). לאו בהדיא
איפסיקא אלא דקא מייתי עובדא דההוא גברא דטבע באגמא דסמין אנסבא
רב שילא לרביהיהו אמר ליה רב לשמואל תא נשמתיה ופסק הרב אלפס ז"ל
דמשמתין אהכי. אבל ר"מ ז"ל לא הסכים כן פ"ג מהלכות גירושין (ה"כ).
וכן העובר על נדוי שהקשה אינה מוסכמת ופלוגתא היא פ' אלו מותרין
(גדרים דף כ"ו). דתניא מי שנדר ועבר על נזירותו אין נזקקין לו עד שינהגו
איסור כימים שנהג בהן היתר ואסיק אמר רב יוסף כיון דאמור רבנן אין
נזקקים לו בי דינא דמודקין ליה לאו שפיר עבד ורב אחא בר יעקב אמר
שמותי נמי משמתניא ליה אלמא לרב יוסף לא משמתנין ליה ואע"ג
שהרמב"ן ז"ל פסק בהלכותיו בשם רב טרונאי גאון ז"ל דמשמתנין ליה

תשמיטתו. והמזלזל בנטילת ידים והיא במס' עדיות (דף י"א). ובירושלמי העושה דבר שלא כשורה צריך נידוי וכן בבבלי שאין דנין קנסות כתב הר"ף מנהג בשמי ישיבות שמגדלין אותו עד דמפיס לבעל דינו. והגאונים כתבו אחרת אומן המכזין מלאכתו במועד דאמרין שתאבד ואין המלאכה שלו וממון אין לו לקנסו בכדי שוויה שקונסין אותו בשמטת נידוי, עכ"ל. ואין מכל אלו תפיסה על רבינו דכלהו כי דייקת בהו הוה בכלל כ"ד דברים אלו שכתב רבינו. שהמגיס דעתו כלפי שמים היינו ההיא דמביא רבים לידו חילול השם. ומי שיש לו ערעור עם חבירו ומסר אותו דבר לשלטון הוה בכלל מי שלא קבל עליו את הדין. ות"ח שמחזיק במחלוקת כנגד הרבים הוא בכלל המבזה את החכם דרבינו לגבי יחיד ה"ל כרב אצל תלמיד. וההיא דסוף פרק קמא דשבת וההיא דפ"ק דקידושין הוה נמי בכלל המבזה את החכם. וההיא דפרק מציאת האשה אינה ענין לכאן דהכא לא מני אלא מי שעושה דבר שב"ד מגדלין אותו עליו ושם לא היה אלא שגור עליו שמתא שילך ויאמר אותו שליחות. וההיא דפרק ר' אליעזר דמילה והמזלזל בנטילת ידים ואומן המכזין מלאכתו במועד הם בכלל

מזלזל בדבר אחד מד"ס. ומי שעושה קלים וחמורים או גזרה שוה לעקור דבר אחד מן התורה או שואל דבר שאי אפשר הם בכלל מזלזל בדברי תורה או המבזה את החכם:

פרק שביעי א חכם זקן בחכמה וכו'. פ' אלו מגלחין (דף יז) אמר רב איא באושא התקינא אב ב"ד שסרח אין מגדלין אותו אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מגדלין אותו מפני חילול השם ופליגא דר"ל דאמר כל חכם שסרח אין מגדלין אותו בפרהסיא שנאמר וכשל גם נביא עמך לילה כסחו כלילה ופסק כר"ל משום דאיהו מארי דגמרא טפי מרב איא ועוד דבירושלמי שאכתוב בסמוך משמע כוותיה. ור"ש אין מגדלין אותו בפרהסיא לעולם כלומר אפילו חזר וסרח כמה פעמים. ומ"ש א"כ עשה כירבעם בן נבט וחביריו בירושלמי פ' אלו מגלחין ר' יעקב בר אידי בשם ר' ששת נמנו באושא שלא לנדוד זקן ואחיא כי הא דא"ר שמואל בשם ר' אבהו זקן שאירע בו דבר אין מורידין אותו מגדולתו אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך ביומו דר' ירמיה אתא עקא על טבריה שלח בעי מנרתא דכספא גבי ר' יעקב בר בון שלח א"ל עדיין לא שב ירמיה מרעתו ובקש לנדודו והוה ר' חייא בריה דר' יצחק עטושיא יתיב תמן

פרק ז

א. חכם זקן בְּחֻמָּה, וְכֵן נָשִׂיא או אב בֵּית דִּין, שֶׁסָּרַח - אֵין מְגַדְּלִין אוֹתוֹ בְּפִרְהָסִיא לְעוֹלָם, אֶלָּא אִם כֵּן עָשָׂה פִּירְבָּעַם בֶּן נָבֵט וְחִבְרִי. אֶבֶל כְּשֶׁחָטָא שְׁאָר חֲטָאוֹת, מְלָקִין אוֹתוֹ בְּצַנְעָה, שְׁנָאֲמַר: "וְכִשְׁלַת הַיּוֹם, וְכִשְׁלַל גַּם נָבִיא עִמָּךְ לַיְלָה"⁴ - אָף עַל פִּי שֶׁשְׁפָּל, כִּפְסָהוּ כְּלִילָה. וְאוֹמְרִים לוֹ: 'הִפְכֵּד וְשֵׁב בְּבֵיתְךָ'⁵.

וְכֵן כָּל תַּלְמִיד חֲכָמִים שֶׁנִּתְחַיֵּב נְדוּי - אָסוּר לְבִית דִּין לְקַפֵּץ וּלְנִדְוֹתוֹ בְּמַהֲרָה, אֶלָּא בּוֹרְחִין מְדַבֵּר זֶה וְנִשְׁמָטִין מִמֶּנּוּ. וְחִסְדֵּי הַחֲכָמִים הֵיוּ מְשֻׁתְּפָחִין,

א"ל שמעתי שאין מגדלין זקן א"כ עשה כירבעם בן נבט וחביריו. ומיהו קשה דמסיק התם א"ל דוגמא השקוה וכירבעם בן נבט עשה ונדון אלן לאלן וצרכון משתריא אלן מן אלן. ואפשר לומר שרבינו ז"ל סובר דשלא כהלכה עשו דס"ל כרב איא ולא ק"ל כותיה אלא כר"ל וההיא דדוגמא השקוה לא קשיא דאיכא למימר בצנעה נידוהו ומינה איכא למשמע דהא דאין מגדלין דוקא בפרהסיא אבל בצנעה מגדלין ועובדא דר' אליעזר שברכוהו נמי איכא למימר דבצנעה ברכוהו. ועוד י"ל דההיא דר' אליעזר מפני שלא ירבו מחלוקת בישראל שאני: ומ"ש אבל כשחטא שאר חטאות מלקין אותו בצנעה. בירושלמי פרק בתרא דהוריות ר' אחא בשם ר"ל כהן משיח שחטא מלקין אותו בב"ד של כ"ג אין תימר בב"ד של כ"ג עליותו ירידה היא לו כלומר שהוא בפרהסיא. רשב"ל אומר נשיא שחטא מלקין אותו בב"ד של שלשה. ומשמע לרבינו דין נשיא ואב ב"ד וחכם זקן שוה דהא בכל חד מנייהו איכא חילול השם כשמוזלזלין אותו בפרהסיא והכי משמע קצת מדאמרין על מאי דקאמר רב איא אב ב"ד שסרח אין מגדלין אותו ופליגא דר"ל דאמר ת"ח שסרח אין מגדלין אותו בפרהסיא: ומ"ש ואומרים לו הכבד ושב בביתך. מפורש בירושלמי שהבאתי וגם בתלמודא דידן אמר הכי רב איא ולא פליג עליה ר"ל אלא במאי דאמר חזר וסרח מגדלין אותו אבל לא במאי דאמר אומרים לו הכבד ושב בביתך והכי איכא לפרושי לישנא דר"ל אין מגדלין אותו בפרהסיא דהיינו לומר שאין אומרים פלוני יהא בנידוי אבל בצנעה מגדלין אותו והיינו שאומרים לו הכבד ושב בביתך שמלת פרהסיא אפשר לפרשה שיש בכללה גם כן כאילו אמר בפירוש כלומר שאין מגדלין אותו בפירוש אלא בצנעה כלומר בהעלם שאומרים לו הכבד ושב בביתך: ומ"ש וכן כל ת"ח שנתחייב נידוי אסור לב"ד לקפוץ ולנדודו וכו'. בפ' אלו מגלחין (מ"ק י"ז) מר זוטרא חסידא כי מייחב צורבא מרבנן שמתא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה הרי שלפנמיה היה מנדה לצורבא מרבנן. ורב יהודה נמי משמית לההוא צורבא מרבנן דסנו שומעניה כדאיכא בפ' אלו מגלחין (שם), וכי היכי דלא ליפלוג אריש לקיש דאמר תלמיד חכם שסרח אין מגדלין אותו ואמאי דאמרין בירושלמי אין מגדלין זקן אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט וחביריו צריך לומר דההיא דר"ל וירושלמי בחכם זקן בחכמה כלומר שהוא מופלג בחכמה וההיא דמר זוטרא בחכם שאינו מופלג בחכמה

לחם משנה

א חכם זקן וכו'. מה שאמר רבינו חכם זקן עיין בבית יוסף שנתן טעם לדבריו סימן של"ה:

משנה למ"ך

הזקן והביא ראיא מההיא דדוגמא השקוה והתם לא עשה כירבעם אלא ודאי משום שנגע בכבוד שמעיה ואבטליון נידוהו וההיא דאין מגדלין זקן א"כ עשה כירבעם הוי בשאר מילי וההיא דאלעזר בן חנוך שנידוהו בשביל שפקק בנט"י הוואה סוגיא דפרק מי שמתו יראה דמה שנידוהו הוא משום דמדגלין לכבוד הרב שהרי עלה דריב"ל דאמר דבכ"ד מקומות מגדלין לכבוד הרב הביאו הך גזט"י ופירש"י דטעמא הוא משום דלולל בכבוד המתקנים והכי דייק לישנא דפקק. ומדבריו רבינו נראה דלא ס"ל חילוק זה שהרי סתם וכתב דלעולם אין מגדלין זקן א"כ עשה כירבעם. אלא שגם למדן שכתב דההיא דר"א בן הורקנוס שאני שהיה חולק על רבים כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל קשה דהי"ל לרבינו לבאר חילוק זה. ואולי מה שנידו לר"א לאו מדינא אלא כההיא דאמרין דב"ד יש להם כח לעשות דבר שלא כתורה כדי לעשות סייג ודא חז"ל שבשביל דבר זה שר"א עמד על סברתו נגד הרבים הוה נפיק ריעותא והיו מתרבים מחלוקות בישראל וגמרו ונידוהו שלא כדון משום סייג וכיון שכן לאו מלתא פסיקתא שכל חולק על רבים מגדלין אותו (א"ה) וע"פ החילוק הנ"ל ינחא קושית הרמ"ך שכתב חז"ה שאם כן שאין מגדלין בפרהסיא אמאי היה ר"ל מנודה בשביל שנדה אדם הלא לא עשה כירבעם כ' דהא ר"ל נדה ת"ח גדול ממנו וכמ"ש הרמ"ך גופיה הביאו מרן לעיל ספ"ו מהלכות אלו וכל כה"ג מגדלין מטעמא דמאי חזית כמ"ש הרב המחבר, ומרן כתב ע"ד הרמ"ך לא ידענא מאי קאמר שב"ד לא נידוהו. ולפי מה שכתב מרן ז"ל גופיה לעיל פ"ו ד"ה המנדה דס"ל לרבינו דאם לא היה מנדה היו ב"ד מגדלין לר"ל שפיר קשיא ליה להרמ"ך (ודוק):

מגדל עזו

ר"מ ז"ל וצחות לשונו צריכא תלמוד: אבל כשחטא שאר חטאות כו' עד אומרים פלוני מוחרם. הכל פרק אלו מגלחין (שם):

מקורות הדי

- פרק ז** 1 מ"ק יז, א.
ירושלמי שם פ"ג ה"א.
2 ירושלמי שם.
3 ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א. הוריות פ"ג ה"א.
4 הושע ד, ה.
5 ע"פ מ"ב יד, י.

מקורות היר

- 6 פסחים נב, א (כס"ט).
7 שבעות לו, א. 8 ראה תשובת הגאונים שהובאה במדרכי מור"ק סי' תתקלח.
9 עין נדרים ו, ב. 10 עין סנהדרין סח, א. 11 מור"ק טו, א. 12 שם טו, א (גנירסא שהובאה בבח"ג כתי" רומי ובדרפוס ברלין ע' 427). 13 ב"מ נט, ב. נדרים ה, א. 14 מור"ק טו, א. 15 מור"ק טו, א (והשמיט תיבת "גדולה" שבגמ' שלנו – כג' בה"ג (הל' נידוי קד, ד) ר"ח רי"ף (דק"ס). 16 ירושלמי מור"ק פ"ג ה"א. עדות פ"ה מ"ו. 17 מור"ק טו, א. 18 מור"ק טו, א. 19 נדרים ח, ב.

דההוא מנדין אותו אלא שאין לקפון לנדונו מהרה כדאשכחן במר זוטרא שהיה מצטער על שהיה צריך לנדונו והיה מנדה עצמו תחלה להראות שהיה מצטער בצערו. ולא כתב רבינו שינדה עצמו תחלה כדמר זוטרא משום דההיא מדת חסידות הוה ומ"מ יש ללמוד שאין לקפון לנדונו מהרה: ומ"ש וחסידי החכמים היו משתבחים שלא נמנו לעולם לנדות ת"ח אע"פ שנמנין עליו להלקותו. בפרק אלו מגלחין (מ"ק י"ז) אמר רב פפא תיתי לי דלא שמתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי את דבמערבא מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא: ומ"ש ואפילו מכת מרדות נמנין עליו להכותו. כלומר אפילו לא עבר אלא על דברי חכמים נמנין עליו להכותו מכת מרדות. וזה מבורר בפ' מקום שנהגו (פסחים נ"ב) בעובדא דמר נתן אסיא אתא מבי רב לפומבדיתא ביר"ט של עצרת: כתב הרמ"ך תימה א"כ שאין מנדין בפרהסיא וכו' אמאי היה ר"ל מנודה בשביל שנידה אדם הלא לא עשה כירבעם ואע"פ שהירושלמי מפרש כדבריו אינו עיקר כי חולק על הגמרא שלנו ממעשה דר"ל וממעשה דרבי אליעזר שנידוהו וצ"ע רב פפא אמאי

שלא נמנו מעולם לנדות תלמיד חכמים, [א] אף על פי שנמנין להלקותו אם נתחייב מלקות; ואפילו מכת מרדות, נמנין עליו להכותו⁶. ב. וכיצד הוא הנדוי? אומרים: פלוני בשמתא⁷; ואם נדוהו בפניו, אומרים: פלוני זה. והחכם, אומרים: פלוני מתחם. וארור - בו אלה, בו שבועה, בו נדוי⁷. ג. כיצד מתירין הנדוי⁸ או החכם? אומרים לו: שריו לך ומחול לך⁹; ואם התירוהו שלא בפניו⁹, אומרים: פלוני, שריו לו¹⁰ ומחול לו. ד. מה הוא המנהג שינהג המנדה בעצמו, ושוהגין עמו? מנדה אסור לספר ולכבס כאבל כל ימי נדויו¹¹, ואין מומנין עליו, ולא כוללין אותו¹². ו. אף כיצד הוא לעצמו, ושוהגין עמו, ונשכרין עמו¹³. ז. אכל שונה הוא לאחרים, ושוהגין לו; ונשכרין עמו¹⁴. ואם מת בנדוי¹⁵ - פלוני שנהג רוגמין אותו¹⁶, לפי שהוא מבדל מן הצבור; ואין צריך לומר, שאין מספידין אותו, ואין מלוין את מטתו. ה. יתר עליו המחרם - שאינו שונה לאחרים, ואין שוהגין לו; ואכל שונה הוא לעצמו, כפי שלא ישכח תלמודו. ואינו נשכר, ואין נשכרין לו; ואין נושאים ונותנים עמו, ואין מתעסקין עמו, אלא מעט עסק, כדי פרנסתו¹⁷. ו. מי שישב בנדוי שלושים יום, ולא בקש להתירו - מנדין אותו שניה; וישב שלושים יום אחרים, ולא בקש להתירו - מחרים אותו¹⁸.

השנת הראב"ד

בכמה... לבדו א"א זה אינו כן אלא כחשבון המנדין כך צורך הזמן כל שלשה או יחיד מומחה מתירים לו, א"נ כשנידוהו יחיד ואפילו אינו מומחה על דבר עבירה וכשישלם לו הזמן מתירים לו כל שלשה או יחיד מומחה אבל נידוהו רבים צריכין רבים כמותם להתירו.

ז. *בכמה מתירין הנדוי או החכם? בשלשה, אפילו הדיטוט; ויחיד ממנה, מתיר הנדוי לבדו¹⁹. ויש

המתירין וכחשיבותן, ואפשר כל זה כשיצאו להתירו תוך זמן הנדר אבל כשישלם הזמן כל שלשה או יחיד מומחה מתירים לו, א"נ כשנידוהו יחיד ואפילו אינו מומחה על דבר עבירה וכשישלם לו הזמן מתירים לו כל שלשה או יחיד מומחה אבל נידוהו רבים צריכין רבים כמותם להתירו.

לחם משנה

מדרבנן לא היה ראוי לעשות אפילו הכי מימנו אנגידא וכו"ש אנדוי דמימנו אבל שמתא דחמירא לא. והחמישית דקרו נידויא אשמתא דשפחה של בית רבי היא קצת ראיא. ומיהו יש קושיא אחרת על הר"א ז"ל ממעשה דפרק אלו מגלחין (דף י"ז) גבי ההוא דאמר ליה ליהוי ההוא גברא בשמתא וכו' אמר ליה שלו נידוי שלך אינו נידוי הרי שקראו נידוי אע"פ שהוא שמתא. ועוד קשה להר"א ז"ל במ"ש זיל לגבי נשיא דלישוי לך כדתינא וכו' דלמא שאני התם שהוא נידוי שהוא קל ומשום הכי תירי נשיא אבל שמתא שהיא חמורה לא:

הגהות מיימוניות

* [אבל בנעילת הסנדל רב אלפס כתב שהוא מותר והראב"ד כתב שהוא אסור וכן הסכים הרא"ש (עין בטור ז"ל ע"כ שם):

מגדל עז

דטוט אסר וטוט שרי כי המפרשים אותו טוט מלשון מנין וחשבון כמו טט בכתיב שנים עומדים בשיטת ראב"ד ז"ל והמפרשים אותו מלשון תקיעה כדאמרין בעלמא ג' טוטיין ט' טוטיין הן עומדין בשיטת ר"מ ז"ל ומה שקיבל פסק ואלו דברי אלהים חיים הם ולרבינו משה ז"ל דמאי שפיר למאי דאמרין בעלמא נפקין שיפורי דמר ושרו ונפקין שיפורי דמר ואסור ובראש השנה (דף כ"ט ע"ב) גבי בני בתירא נמי אמרינן כבר נשמע הקרן ביבנה ואין צריך לומר שהנידוי היו נוהגין בו בשופר:

היה משתבח בעצמו כשלא היה מנדה תלמיד והלא נידו חכמי ישראל את רבי אליעזר בן הורקנוס שהוא מכריע את כלם, עכ"ל. ומה שהקשה אמאי היה ר"ל מנודה בשביל שנידה אדם אחד וכו' לא ידענא מאי קאמר שבי"ל לא נידוהו. ועוד דהתם לאו בפרהסיא היה. ועוד דלא אמרו אלא דאין מנדין לכתחלה אבל אם נידוהו מנודה הוא. ומה שהקשה מרבי אליעזר שברכוהו כבר כתבנו טעם לדרב:

ב. וכיצד הוא הנדוי וכו'. ומה שכתוב וארור בו אלה וכו'. פרק שבעת העדות (שבעות ל"ו):

ד מנודה אסור לספר ולכבס. ברייתא פ' אלו מגלחין (מ"ק ט"ו): כתב הרמ"ך תימה אמאי לא הזכיר נעילת הסנדל כדאשכחן בר' אליעזר (ב"מ נ"ט) שחלץ מנעיליו ובירושלמי מפרש בהדיא שאסור בנעילת הסנדל. ומכל מקום צ"ע בגמרא דידן מאי טעמא לא פשט מדרבן אליעזר דמנודה אסור בנעילת הסנדל ושמא י"ל דר' אליעזר מלתא יתירא עבד כשחלץ מנעיליו תדע דהא ישב לו על גבי קרקע. ומנהג בכל ארץ ספור שהמנודה חולץ מנעיליו עכ"ל: ומ"ש רבינו ואין מומנין עליו ולא כוללין אותו וכו'. כתבו ההגהות בשם הרוקח שהטעם דכיון שנידוהו מאחר שיבדל מקהל הגולה אם צרפוהו עמם היכן היא קללתן ומה הועילו בתקנתן אינו ראוי לצרפו שכבר הבדילוהו מאגודתן עכ"ל: ומ"ש רבינו ולא יושבין עמו וכו' אמות. נלמד מעובדא דר' אליעזר בפ' הזהב (כ"מ שם) שברכוהו וישב לו ר"ע ברחוק ד' אמות ממנו: ומ"ש אבל שונה וכו'. עד ושוכר. ברייתא פרק אלו מגלחין (מ"ק דף טז): ומ"ש ואם מת בנידויו. פ' אלו מגלחין (שם) ובפ"ה דעדות:

ה יותר עליו המותרם וכו' עד כדי פרנסתו. ברייתא פרק אלו מגלחין: ו וימי שישב וכו'. שם מימרא דרבי יהודה בר שמואל בר שילת:

ז בכמה מתירין וכו' ויחיד מומחה וכו'. בפרק קמא דנדרים (דף ח') יחיד מומחה שרי שמתא וסובר ז"ל דהיא דאין יחיד מומחה מתירין שלשה

ב. וכיצד הוא הנדוי אומרים פלוני יהיה בשמתא וכו'. הטור כתב בשם הר"א ז"ל דשמתא חמירא מנידוי והקשה עליו בית יוסף וכל קושיותיו יש לתרץ דלראיה הראשונה י"ל דשאני התם דאתפקר ברב טוביא והוא היה אדם גדול ומש"ה החמירו עליו. ולשנית י"ל דמה שהביאו בגמרא ראיא מרשב"ג מכ"ש הביאו דהא בנידוי שהוא קל לא אתו בי תלתא אחרנא ושרו ליה כ"ש בשמתא דחמירא. ולשלישית י"ל דרב פפא שמתא דהיא חמורה לא היה עושה אבל נידוי הקל היה עושה. ולרביעית י"ל דמאי דקאמר מימנו אנגידא רוצה לומר אפילו מכת מרדות שהוא יותר מנידוי שכיון שהוא

[א] אמר רב פפא תיתי לי כו' עד כי הא דבני מערבא מימנו אנגידא דבר בי רב ולא מימנו אשמתא:

וארור בו וכו' עד ומחול לו. פ' שבעת העדות (דף ל"ו): מהו המנהג שינהג המנודה בעצמו עד ונשכרין לו. פרק אלו מגלחין (דף ט"ו): ואם מת בנידוי כו' עד מטתו. פ' מי שמתו (דף י"ט): יתר עליו המותרם עד מחרימין אותו. פרק אלו מגלחין (דף ט"ו): בכמה מתירין הנדוי כו' עד הרב. פ"ק דנדרים (ח ע"ב) ופרק אלו מגלחין (דף ט"ו): וכתב הראב"ד ז"ל זה אינו כו' צריכין רבים כמותם להתירו וכו' עכ"ל: ואני אומר דהאי פלוגתא הוא ותליא באשלי דשמעתין דפ' אלו מגלחין (דף י"ז) בפירוש

ט שלשה שנידו והלכו להם וכו'. נראה שרבינו לא בעי חשובים כמותם וקשה לדבריו כמה ראיות שהביא הרא"א ז"ל הלא המה כתובות בבית יוסף סימן של"ד. חדא דההוא גברא דשמתא לרב יהודה אמרו ליה זיל לגבי נשיא ואמאי הרי יכולים להתיר לו שלשה הדיוטות. ועוד מעשה דריש לקיש שמתיה ואמרו

זיל לגבי נשיאה למה ליה כולי האי יתירו ליה שלשה הדיוטות. ונראה לי שתייר רבינו זה בדבריו עם קושיא אחרת שהקשה הרא"א ז"ל גבי שפחתו של בית רבי לא נהגו חכמים וכו' דלמא שהה בנידוי שלש שנים וכו' וכמו שהביא דבריו מהרי"ק. ונראה לי שבתרין הכל כתב רבינו וחזרו מדבריו שנידוהו בגללו כלומר דכשנידוהו במילי דשמאי וידעין ביה דחזרו ועשה תשובה מאותו דבר שנידוהו או ודאי יתירו לו אפילו שלשה הדיוטות דכיון דעשה תשובה הרי אלו אינן מבטלים מה שעשה הראשון אבל כשנידא חכם אחד לכבודו ודאי שאין שלשה אחרים יכולים להתיר לו אם לא יהיו חשובים כמותו דהרי מבטלים מה שעשה הראשון ונדה לכבודו וזה עדיין לא פייסו וכן אפילו נידהו במילי דשמאי אי לא ידענן שחזרו מהדבר שנידוהו צריך בית דין חשוב הראשון להתירו מפני דכיון דלא ידענן דחזרו הרי בית דין זה מבטל דברי האחד וזהו שכתב וחזרו מן הדבר כלומר ידיענן ביה דחזרו וכוזה מתורין הכל דבשפחתו של בית רבי אע"ג דנידוהו במילי דשמאי לא ידענן אי חזרו מהדבר

שנידוהו ולכן צריך תשובה כמותה והיא היתה חכמה ביותר. וכן גבי ר' יהודה אע"פ שנידוהו במילי דשמאי דהיינו דהוא סנו שומעניה לא ידעו אי חזרו אי לא וריש לקיש נידוהו לכבודו משום דהוא נידהו ראשונה וא"ל אדרבא וכו' ולכן צריך אדם חשוב אחר ובכי הא איירי מאי דקאמר לא ידע מי נידוהו ילך אצל נשיא. אחר כך ראיתי שכתב סברא זאת בית יוסף בשם הרא"ש ז"ל:

סובר כדעת הרשב"א דבסמוך דלא אמרו ת"ח מיפר לעצמו אלא כי שמית נפשיה כי ההיא דמר זוטרא דוקא ומשום הכי מקשה לרבינו. ומה שהקשה יהודה למה לא התיר לעצמו י"ל דע"כ לא אמר רבינו אלא כשנידא עצמו סתם לא כשנידא עצמו לעשות דבר פלוני דלפלוני כההיא דיהודה דההיא אין מתירין לו אלא מדעת אותו פלוני וצריך התרת חכם כמו בשאר כל אדם: ומ"ש ועל כל זה ק"ל למה לא התירו יעקב. י"ל שמאחר שקיים מה שנדר שהעלה עמו את בנימין והציגו לפני יעקב כמו שכתב רבינו בחיי היה סבור שלא היה צריך התרה:

יב מי שנידוהו בחלום וכו'. בפ"ק דנדרים (דף ח') אמר ר' יוסף נידוהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו והוא דתנו הלכתא אבל מתנו ולא תנו לא ואי ליכא דתנו הלכתא אפילו מתנו ולא תנו ואי ליכא ליזיל וליתיב אפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי עשרה עד דמקלעי ליה עשרה דגמרי הלכתא א"ל רבינא לרב אשי ידע מאן שמתיה מהו דלישרי ליה א"ל לשמותיה שויה שליח למשרי ליה לא שויה שליח א"ל רב אחא לרב אשי שמתיה ושרו ליה בחלמיה מאי א"ל כשם שא"א לבר בלא תבן כן א"א לחלום בלא דברים בטלים. פי' והוא דתנו הלכתא כלומר גמרא אבל מתנו משנה לא, ויש בנוסחת רבינו בספרים דידן חסרון וכן צריך להגיה לא מצא מתירין לו אפילו עשרה שונים משנה לא מצא מתירין לו עשרה שידועים לקרוא בתורה וכן מצאתי בספר מוגה שכן כתב הטור בסימן של"ד בשם רבינו ואף על פי שלא אמרו בגמ' שמתירין לו היודעים לקרות בתורה אפשר דמסבא אמר רבינו כן ויותר נראה שהיה כתוב כן בנוסחא שלו בגמרא, ואין לתמונה למה השמיט רבינו הא דאמר בגמרא ליתב בפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי עשרה דהיינו שרבינו מפרש לומר שעל ידי כך יקבץ עשרה דמתנו כדי שיתירו לו ולא למימרא שנתנית השלום מעלה ומורדת כמו שפירשו המפרשים. ומ"ש טורח אחריהם עד פרסא צ"ע מנין לו ואפשר דמדקאמר ליתב בפרשת דרכים משמע ליה דסתם פרשת דרכים לא הוי עד פרסא דתוך פרסא הוא כרימם וכיוצא בו ויש הוכחה לדבר מדאמרין [ברכות כ"ט:]: גבי תפלת הדרן ועד כמה עד פרסא וכפי מה שפירשו בו המפרשים:

הגהות מיימוניות

* [כתב הטור אפילו שמקיים התנאי ופירש ר"ת דוקא כשהמנוחה מסופק בעת התנאי אם יוכל לקיימו אבל אם ברור לו שיכול לקיימו אין צריך התרה, ע"כ]:

מגדל עז

שלשה שנידו עד ויתיר לו נידויו. פרק אלו מגלחין (דף ט"ז ע"ב):

נידו על תנאי עד צריך הפרה. מכות פ' אלו הן הגולין (דף י'): תלמיד חכם שנידא עצמו עד מיפר לעצמו. פ' אלו מגלחין (דף ט"ז): כתב הראב"ד ז"ל זה אינו מחזור וכו' למה לא התירו יעקב עכ"ל: ואני אומר שדברי ר"מ ז"ל מחזוריים בראיה ברורה דהא מלתא מימרא דרב גידל אמר רב היא ומייתיה לה פרק אלו מגלחין (דף י"ז) לגבי מי שחייב נידוי והדר מייתיה לה פ"ק דנדרים (דף ז' ע"ב) גבי מתניתין דמנוחה אני לך דהיינו לך לדעתך ועוד דשיילין היכי דמי כי הא דמר זוטרא חסידא כי מיחייב בר בי רב שמתא משמית נפשיה והדר משמית בר בי רב וכו' עייל לבייתיה הוה שרי לנפשיה והדר שרי ליה והא ודאי כי משמית נפשיה בבי דינא הוה ואדעתא דבי דינא קא משמית

הדיוטות כמו בנדר דהא נידוי נדר הוא דאמרין בס"פ ד' מיתות (סנהדרין סח) בעובדא דרבי אליעזר הותר הנדר: כתב הראב"ד בכמה מתירין הנדיו וכו' א"א זה אינו כן וכו' או יחיד מומחה, עכ"ל: ויש לתלמיד וכו'. בפ"ק דנדרים (דף ח') שמע מיניה לא שרי למשרא נדרא באתרא דרביה ושמתא אפילו באתרא דרביה. כתב הרמ"ק צ"ע למה לא הזכיר דלאפקירותא אינו יכול להתיר עד לאחר שלשים יום אפילו פייס לבעל דיניה והיה לו להזכיר נמי כי נידוי שלנו כנויפה שלהם, עכ"ל. ויש לומר שסובר רבינו שאם פייס לבעל דינו מתירין לו מיד והכי משמע בפרק אלו מגלחין (דף ט"ז). גבי ההוא טבחה דאתפקר בר' טובי בר מתנא:

ט שלשה שנידו וכו'. פרק אלו מגלחין (מועד קטן ט"ז) אמר אמימר הלכתא הני תלתא דמשמתו אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה כלומר והוא שחזר בו מאותו דבר שנידוהו בשבילו דאם לא כן אין התרתם כלום:

י מי שלא ידע וכו'. ברייתא שם: יא נידוי על תנאי וכו'. מימרא פ"ק דמכות (דף י"א): תלמיד חכם שנידא וכו'. פ' אלו מגלחין (מ"ק י"ז) ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו ואיתא נמי בפ"ק דנדרים (דף ז'): וכתב הר"ן ז"ל כתב הרשב"א דוקא היכא דלא הוי בר נידוי כי ההיא דאיתא התם דמר זוטרא חסידא כי הוה מיחייב בר בי רב שמתא משמית נפשיה ברישא משום יקרא דבר בי רב אבל כשנידא עצמו על דבר שהיה

חייב עליו נידוי לאו כל כמיניה להתיר עצמו והקשו עליו אם כן היכי מקשה תלמודא פשיטא מקמי דאמר כי הא דמר זוטרא אדרבא הל"ל אמאי, לפיכך אמרו דבכל ענין שנידא לעצמו מופר לעצמו וכן דעת הרמב"ם, וראיתי לקצת המפרשים דל"ג פשיטא אלא ה"ג ומיפר לעצמו כי ההיא דמר זוטרא ולמי שגורס כן דברי הרשב"א נכונים בטעמם עכ"ל: כתב הראב"ד ת"ח שנידא עצמו א"א זה אינו מחזור וכו' יעקב למה לא התירו עכ"ל. נראה שטעמו מפני שהוא

לא התיר לעצמו י"ל דע"כ לא אמר רבינו אלא כשנידא עצמו סתם לא כשנידא עצמו לעשות דבר פלוני דלפלוני כההיא דיהודה דההיא אין מתירין לו אלא מדעת אותו פלוני וצריך התרת חכם כמו בשאר כל אדם: ומ"ש ועל כל זה ק"ל למה לא התירו יעקב. י"ל שמאחר שקיים מה שנדר שהעלה עמו את בנימין והציגו לפני יעקב כמו שכתב רבינו בחיי היה סבור שלא היה צריך התרה:

יב מי שנידוהו בחלום וכו'. בפ"ק דנדרים (דף ח') אמר ר' יוסף נידוהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו והוא דתנו הלכתא אבל מתנו ולא תנו לא ואי ליכא דתנו הלכתא אפילו מתנו ולא תנו ואי ליכא ליזיל וליתיב אפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי עשרה עד דמקלעי ליה עשרה דגמרי הלכתא א"ל רבינא לרב אשי ידע מאן שמתיה מהו דלישרי ליה א"ל לשמותיה שויה שליח למשרי ליה לא שויה שליח א"ל רב אחא לרב אשי שמתיה ושרו ליה בחלמיה מאי א"ל כשם שא"א לבר בלא תבן כן א"א לחלום בלא דברים בטלים. פי' והוא דתנו הלכתא כלומר גמרא אבל מתנו משנה לא, ויש בנוסחת רבינו בספרים דידן חסרון וכן צריך להגיה לא מצא מתירין לו אפילו עשרה שונים משנה לא מצא מתירין לו עשרה שידועים לקרוא בתורה וכן מצאתי בספר מוגה שכן כתב הטור בסימן של"ד בשם רבינו ואף על פי שלא אמרו בגמ' שמתירין לו היודעים לקרות בתורה אפשר דמסבא אמר רבינו כן ויותר נראה שהיה כתוב כן בנוסחא שלו בגמרא, ואין לתמונה למה השמיט רבינו הא דאמר בגמרא ליתב בפרשת דרכים ויהיב שלמא לבי עשרה דהיינו שרבינו מפרש לומר שעל ידי כך יקבץ עשרה דמתנו כדי שיתירו לו ולא למימרא שנתנית השלום מעלה ומורדת כמו שפירשו המפרשים. ומ"ש טורח אחריהם עד פרסא צ"ע מנין לו ואפשר דמדקאמר ליתב בפרשת דרכים משמע ליה דסתם פרשת דרכים לא הוי עד פרסא דתוך פרסא הוא כרימם וכיוצא בו ויש הוכחה לדבר מדאמרין [ברכות כ"ט:]: גבי תפלת הדרן ועד כמה עד פרסא וכפי מה שפירשו בו המפרשים:

מקורות הדי

20 מ"ק טז, א. ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א. 21 מ"ק יז, א. 22 שאלות מקץ שאלתא ל (וכ"ה גירסת הרי"ף פ"ג דמ"ק (וראה מהרש"א מכות שם)). 23 מכות יא, ב. 24 מ"ק יז, א. נדרים ז, ב. 25 שאלות שם. 26 נדרים ה, א. 27 שאלות ר"פ מקץ. עיין בה"ג (הילדסהיימר ח"ב) ה"ל נידוי (ע' 492). תשובה"ג (ליק) סי' יא.

מקורות היר

28 נדרים ז, ב. 29 שם.
30 מ"ק טז, א. 31 מ"ק
טז, א. ומנלן דמחזרין וכו'
(עבוד"מ). 32 שם: דאכל
ושתי בהרי' וקאי וכו'.
33 קהלת ז, כא. 34 ראה
יומא כג, א. מדרש שוח"ט
טז, יא. פו, א. 35 מגילה כח,
א. 36 ירושלמי מ"ק פ"ג
ה"א. 37 ירושלמי מ"ק פ"ג
ה"א (כג' שו"ת מהר"ם
מרוטנבורג ח"ב סי' תכד):
יתני לי דלא שמיני אניש
מיומי. 38 עין יומא כב,
סע"ב מגילה כח, א
(כס"מ) — ע"פ הר"ן על
הר"ף ר"ה סי' תתקלט). —
א.

יג מי שנידוהו בפניו וכו'. מימרא דר' אילא פרק א' דנדרים (דף ד' ע"ב)
כתבה הר"ף באלו מגלחין: ואין בין נידוי להפרה כלום וכו'. שם. ומ"ש
כשיחזור המנודה למוטב פשוט הוא: ואם ראו בית דין וכו'. זה פשוט
וכי' ולא עוד אלא שמחללים
למחרף וכו'. כפ' בני העיר (מגילה
כ"ח) מימי לא עלתה קללת אדם על
מטתי כי הא דמר זוטרא חסידא כי הוה
סליק לפורייה הוה שרי ומחיל לכל
דמצער ליה: ומ"ש וחכמים גדולים
וכי'. בירושלמי פ' אלו מגלחין ריב"ל
שלח בתר חד בר נש תלתא זמנין ולא
אתא שלח א"ל אילולי דלא חרמי בר נש
מן יומאי הוינא מחזרם (להווא גברא
שעל כ"ד דברים מנדים וזה אחד מהם:
ומ"ש בד"א כשיבדוהו וכו'. לפי
שממה שכתבתי בסמוך משמע שצריך
למחול אף על גב דלא מפייסי ליה
וביומא (דף כ"ב כ"ג) אמרין דכל היכא
דלא פייסיה כל תלמיד חכם שאינו נוקם
ונוטר כנחש לאו תלמיד חכם הוא תירין
רכינו דהא בצנעה הא בפרהסיא. משום
כבוד התורה: כתב הריב"ש בשם
הראב"ד אף על פי שאמרו בפרק קמא
דקידושין (דף ל"ב) הרב שמחל על
כבודו כבודו מחול היינו מדי דלית ביה
בזיון אלא שבאותם הדברים שאדם חייב
לנהוג בו כבוד מחמת תורתו כגון
לעמוד מפניו וכיוצא בזה אבל על בזיונו
אינו יכול למחול אדרבא אסור לו
למחול שהתורה מתבזית בכך ודמי
למאי דאמרין התם האב שמחל על
כבודו כבודו מחול דליכא למימר שיהא
האב יכול למחול לבן שיאמר לו דברי
חרופין וגדופין והיינו דאמרין בפרק
שני דיומא שהתלמיד חכם צריך שיהא
נוקם ונוטר כנחש, עכ"ל:

בתורה; לא מצא, מתירין לו אפלו עשרה שאין
יודעין לקרות. לא מצא במקומו עשרה, מתירין
לו אפלו שלשה. יג. מי שנידוהו בפניו, אין
מתירין לו אלא בפניו; נדוהו שלא בפניו, מתירין
לו בין בפניו בין שלא בפניו²⁸. [ב] ואין בין נדויו²⁹
להפרה כלום, אלא מנדין ומתירין ברגע אחד,
כשיחזור המנודה למוטב. ואם ראו בית דין להניח
זה בנדויו כמה שנים, מניחין כפי רשעו³⁰.
וכן אם ראו בית דין להחרים לזה לכחלה³¹,
ולהחרים מי שאוכל עמו ושותף עמו או מי
שעצמו עמו בארבע אמות - מחרמין כדי ליסרו,
וכדי לעשות סג לתורה, עד שלא יפרצה
החטאים³².

אף על פי שיש רשות לחכם לנדות לכבודו, אינו
שוכח לתלמיד חכמים להנהיג עצמו בדבר זה,
אלא מעלים אָזְנוֹ מִדְּבַרֵי עַמִּי הָאֲרָץ, ולא ישית
לבו להן - פִּעֲנִין שְׁאֵמֵר שְׁלֹמָה בְּחֻכְמָתוֹ: "גם
לכל הדברים אשר ידברו, אל תתן לבך"³³.
וכן הִיָּה דֶרֶךְ חֲסִידִים הָרָאוּשִׁים - שׁוֹמְעִין
חֲרַפְתָּן, ואִינֶן מְשִׁיבִין³⁴; ולא עוד, אלא שמוחלין
למחרף וסולחין לו³⁵. וחכמים גדולים³⁶ היו

יג בד"א כשיבדוהו או חרפוהו בסתר וכו'. ולא ידעתי מאין הוציא זה רבינו
אי משום הא דאיתא בפ"ב דיומא (דף כ"ג) מפני מה נענש שואל מפני שמחל על
כבודו וכו' דילמא שאני התם דהוא מלך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול.
והרב בית יוסף כתב דמהכא נפקא ליה וכתב ואמר ר' יוחנן וכו' משמע דס"ל
דאמר ר' יוחנן כל ת"ח וכו' שאמרו שם
הוא דרך למעלה וחכונה לומר דמפני מה
נענש שואל מפני שמחל וכו' ואמר ר'
יוחנן שכל ת"ח שאינו נוקם וכו' א"כ
שואל היה ת"ח ומחל ומשום הכי נענש.
אבל מפשט דברי הגמרא לא משמע כן
אלא ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון וכו'
הוא מילתא אחריתי ואינו דרך למעלה
ומשום ההיא דלעיל מיניה מימרא אחרת
מרב' יוחנן בשם ר"ש ג"כ הביא להא
דקאמר דאמר וכו' אבל טעם שואל מפני
שהיה מלך: בד"א כשיבדוהו וכו'. כבר
כתב מוהר"ק ז"ל מאין הוציא הרמב"ם
ד"ל זה. וא"ת א"כ כשהקשו בגמרא
מההיא דרבא אמאי לא משני דהתם
בצנעה והכא בפרהסיא וי"ל דבלאו הכי
משני שפיר מפני שזה בזיון התורה וכו'
משמע ודאי דהיינו דוקא בתלמיד חכם
וכדאמר ר' יוחנן אבל בשאר (עמי) העם
לא וא"ת א"כ מאי הקשו בגמרא מההיא
דנעלבים ואינם עולבים דלמא ההיא
בשאר העם אבל תלמיד חכם שאני שהוא
בזיון התורה וכי תימא דמשמע ליה
דתם מתניא ובכלהו מיירי וכדמייתי
מקרא דואוהבו כו' דקרא בכל מיירי
מ"מ קשה בדמשני דנקיט ליה וכו' ודאי
דאינו אלא בת"ח דוקא וא"כ היכי אפשר
לומר דמסתמא מתניא ונראה לי דקרא
בכל איירי ולעולם הוא טוב להיות נעלב
ואינו עולב אבל יש הפרש בין ת"ח לעם
הארץ דת"ח נקיט ליה וכו' ועם הארץ
לא: סליקו להו הלכות תלמוד תורה
בס"ד

משפתבין במעשיהן הנאין, ואמרין שמעולם לא נדו אדם³⁷ ולא החרמוהו לכבודן. וזו היא דרפן של תלמיד
חכמים, שראוי לילך בה.
במה דברים אמורים? בשבדוהו או חרפוהו בסתר. אבל תלמיד חכמים שפדוהו או חרפו אדם בפרהסיא, אסור
לו למחל על כבודו. ואם מחל - נענש, שזה בזיון תורה³⁸; אלא נוקם ונוטר הרבה פנחש³⁹, עד שיבקש ממנו
מחילה, ויסלח לו.
בריש רחמנא דסיפון

משנה למלך

לנדות. ועיין במ"ש בסמ"ד ר"כ בשם הראב"ד ז"ל שנראה שהוא חולק בזה
ודו"ק:
סליקו להו הלכות תלמוד תורה

הגהות מיימוניות

דידהו שבעא יומי היינו כשלא ביהוה אלא עבד ליה מילתא בעלמא דנקיט ליה
חכם בדעתיה ונידוהו על ככה שבעת ימים ואפילו אם מחל לו החכם קודם לכן
ונתפיים לו אין מתירין לו נידוי דאפקירותא עד שלשים יום כדמשמע התם גבי
ההוא עובדא, ע"כ:

מגדל עז

אע"פ שיש רשות לחכם כו' עד ויסלח לו שבסוף הפרק. הכל הוא פרק ב"מ:
ומה שאמר שיקש ממנו מחילה. הוא פ' בתרא דיומא (דף פ"ז):

יג וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים ואומרים שמעולם
לא נדו אדם כו'. הנה הריב"ש סימן ס"א הביא דברי רבינו וכתב וז"ל וכיון
שאין התלמיד ואפילו החכם מחוייב לנדות לכבודו אבל שבת הוא לו שלא

[ב] הכי מסקינן לממון אבל לאפקירותא אין מתירין עד שלשים יום וכן כתוב
בספר המצות וכן כתב רבינו שמחה דלאפקירותא שמכוח תלמידי חכמים
שלשים יום כדאשכחן התם בההוא טבא דאיתפקר ברב טוביא בר מתנא ואימי
אבי ורבנן לשמתיה וכו' ואע"ג דאמר רב חסדא נידוי שלנו כנויפה שלהם ונויפה

מי שנידוהו בחלום עד למוטב. פ"ק דנדרים (דף ז ע"ב):
אם ראו כ"ד עד החוטאים. פ' אלו מגלחין (דף י"ז):